תנ״ך · ראשונים · ספורנו · תורה

ספורנו על שמות

ספורנו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספורנו על שמות

ספורנו

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספורנו-על-שמות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 9
פרק ד 12
פרק ה 16
פרק ו 17
פרק ז 20
פרק ח 23
פרק ט 25
פרק י 27
פרק יא 29
פרק יב 30
פרק יג 33
פרק יד 36
פרק טו 39
פרק טז 43
פרק יז 47
פרק יח 48
פרק יט 53
פרק כ 56
פרק כא 61
פרק כב 62
פרק כג 65
פרק כד 69
פרק כה 72
פרק כו 76
פרק כז 77
פרק כח 78
פרק כט 80
פרק ל 81
פרק לא 83
פרק לב 84
פרק לג 88
פרק לד 91
פרק לה 96
פרק לו 97
פרק לז 98
פרק לח 99
פרק לט 100
פרק מ 101

פרק א

פסוק א

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת. אֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים בְּכָאן הָיוּ רְאוּיִים לְהִוָּדַע בְּשֵׁם, כִּי כָּל אֶחָד מֵהֶם רָאוּי לִהְיוֹת נֶחְשָׁב אִישׁ עַל שְׁמוֹ הַמּוֹרֶה עַל צוּרָתוֹ הָאִישִׁית. וְאֵלֶּה כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם הָיוּ לְמְאוֹרוֹת, וְלֹא יָצָא הַדּוֹר לְתַרְבּוּת רָעָה. אָמְנָם אַחֲרֵי מוֹתָם לֹא הָיוּ הַצַּדִּיקִים שֶׁבִּבְנֵיהֶם כְּכָל כָּךְ חֲשׁוּבִים בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

פסוק ו

וְכָל הַדּוֹר הַהוּא. כָּל שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁלֹּא בָא הַדּוֹר לְקִלְקוּל גָּמוּר כָּל יְמֵיהֶם:

פסוק ז

פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ. וְאַחַר שֶׁמֵּתוּ כָּל שִׁבְעִים נֶפֶשׁ נָטוּ לְדַרְכֵי שְׁרָצִים, שֶׁרָצִים לִבְאֵר שַׁחַת, וּבְכֵן.

פסוק ח

וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם וְכוּ'. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה זִכָּרוֹן מִמֶּנּוּ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים לַמְּלָכִים בְּלִי סָפֵק, בִּפְרָט בְּעִנְיַן הַחִדּוּשׁ אֲשֶׁר שָׂם לְחֹק, לֹא עָלְתָה עַל לֵב הַמֶּלֶךְ הֶחָדָשׁ אֶפְשָׁרוּת הֱיוֹתוֹ מִזֶּה הָעָם, וְשֶׁהָיָה עִם זֶה רָאוּי לְשֵׂאת פָּנִים לְעַמּוֹ בַּעֲבוּרוֹ.

פסוק י

הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ. לְבַד עָלָיו בַּעֲקִיפִין:

וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. מֵעַצְמוֹ, מִבְּלִי שֶׁנְּגָרְשֵׁם בְּכֹחַ בִּלְתִּי סִבָּה מִבּוֹאֶרֶת, לָתֵת אוֹתָנוּ לִשְׁמָצָה בְּקִמֵּינוּ. וְזֶה נַעֲשֶׂה "פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה", כִּי תִקְרֶאנָה רָעוֹת וְצָרוֹת שֶׁל אֵיזוֹ מִלְחָמָה, כְּמוֹ "וַתִּכַל דָּוִד" (שמואל ב יג:לט), נֶפֶשׁ דָּוִד.

וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שׂוֹנְאֵינוּ. כִּי בִּהְיוֹתָם נִבְדָּלִים מִמֶּנּוּ בַּמִּילָה וּבַלָּשׁוֹן וּבַדֵּעוֹת הָעִבְרִים, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יָכְלוּ הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים לֶחֶם (בראשית מג:לב), הֵם לָנוּ לְאוֹיְבִים בְּלִי סָפֵק, וְיִגְלוּ שִׂנְאָתָם אָז בְּעֵת צָרוֹת הַמִּלְחָמָה.

פסוק יא

לְמַעַן עַנּוֹתוֹ. כְּדֵי שֶׁיַּסְכִּימוּ לְצֵאת אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת.

וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת. וְהֵם קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְמַס לִבְנוֹת אֶת הֶעָרִים.

פסוק יג

וַיַּעֲבִידוּ. כְּשֶׁרָאוּ אוֹתָם מְבַזִּים עַצְמָם לִפְעָלָה פְּחוּתָה, שָׂמוּ אוֹתָם לַעֲבָדִים, וְזֶה כִּי כְּפִי מַה שֶּׁהָיוּ מוֹסִיפִים חֲטָאת עַל חֲטָאת כֵּן אָבְדָה עֲצָתָם, וְיָצְאוּ מֵרָעָה לְרָעָה.

פסוק יד

וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם. כַּאֲשֶׁר הוֹסִיפוּ לַחֲטֹא בְּדֵעוֹת וּבְמַעֲשִׂים, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (יחזקאל כ:ח) "וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי, אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ, וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם, לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם". וְכֵן הָיְתָה יַד צָרֵיהֶם עֲלֵיהֶם הָלוֹךְ וְקָשֶׁה.

פסוק טו

לַמְיַלְּדוֹת הָעִבְרִיּוֹת. לְאוֹתָן שֶׁהָיוּ בְּעִיר מִצְרַיִם, כִּי אָמְנָם בְּעֵם כָּךְ רַב לֹא הָיוּ שְׁתֵּי מְיַלְּדוֹת בִּלְבָד. אֲבָל אַחַר שֶׁבִּגְּדוּ בַּמֶּלֶךְ מְיַלְּדוֹת מִצְרַיִם, אַחַר שְׁדִבֵּר לָהֶן הַמֶּלֶךְ בְּעַצְמוֹ, לֹא שָׂם לִבּוֹ לִבְטוֹחַ בִּמְיַלְּדוֹת שְׁאָר מְקוֹמוֹת.

פסוק יח

מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן. שֶׁבִּגַּדְתֶּן בִּי, כִּי הִנֵּה כְּשֶׁצִּוִּיתִי לֹא מֵאַנְתֶּם לַעֲשׂוֹת מִצְוֹתִי, וּבָטַחְתִּי בָּכֶן שֶׁתְּמִיתוּ הַיְלָדִים, וְתוֹחַלְתִּי נִכְזְבָה.

וַתְּחַיֶּיון אֶת הַיְלָדִים. וְלֹא דַי שֶׁלֹּא עֲשִׂיתֶן מִצְוָתִי לַהֲמִיתָן, כִּי גַם נְתַתֶּם עֵצוֹת לְהַחֲיוֹתָם.

פסוק יט

כִּי חָיוֹת הֵנָּה. בְּקִיאוֹת בִּמְלֶאכֶת הַמְיַלֶּדֶת, וְאִם נָחְפֵּץ לַעֲשׂוֹת דָּבָר אוֹ לְדַבֵּר שֶׁלֹּא כַהֹגֶן, תִּהְיֶינָה מַרְגִּישׁוֹת בַּדָּבָר וְלֹא תִקְרֶאנָה עוֹד אוֹתָנוּ לְיַלֵּד, וְלַמֶּלֶךְ אֵין שֵׂוֶה לְהָמִית אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם בִּלְבָד.

פרק ב

פסוק ב

כִּי טוֹב הוּא. יָפֶה, כְּמוֹ "כִּי טֹבַת הֵנָּה" (בראשית ו:ב). רָאֲתָהוּ יָפֶה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה מֻרְגָּל, וְחָשְׁבָה שֶׁזֶּה הָיָה לְתַכְלִית מְכֻוָּן מֵאֵת יוֹצְרוֹ, כִּי אָמְנָם יִפְי הַתַּבְנִית יוֹרֶה עַל טוּב מֶזֶג הַחֹמֶר וּשְׁלֵמוּת הַכֹּחַ הַמְצַיֵּר.

פסוק ג

וַתָּשֶׂם בַּסּוּף. מָקוֹם שֶׁלֹּא יִרְאוּ אוֹתָהּ עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ כְּשֶׁהָיְתָה מַנִּיחָהּ שָׁם אֶת הַתֵּבָה, וְעִם זֶה בָּחֲרָה בִּמְקוֹם הַסּוּף, לְהַפֵּךְ גְּזֵרַת הַשִּׁלְכָתוֹ בַּיְאוֹר לַעֲמִידָתוֹ בַּסּוּף עַל שְׂפַת הַיְאוֹר:

פסוק ד

לְדַעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ. שֶׁחָשְׁבָה שֶׁיְקֻחֶהוּ אֵיזֶה מִצָּרֵי כִּשְׁאָר אֲסוּפִים, כִּי רַבִּים אֲסוּפִים הָיוּ בְּמִצְרַיִם בְּלִי סָפֵק, כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ "וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם" (יחזקאל כג:כ).

פסוק ה

לִרְחֹץ עַל הַיְאוֹר. בַּחֶדֶר שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהָיָה סָמוּךְ לַיְאוֹר וּמַבִּיט בּוֹ. כִּי אָמְנָם כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה, בְּלִי סָפֵק לֹא יָצְאָה אֶל הַיְאוֹר.

וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת. לָכֵן לֹא שָׁלְחָה אַחַת מֵהֶן, שֶׁלֹּא הָיוּ אָז שָׁם עִמָּהּ.

וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ. הָאָמָה הַמְשֻׁרֶתֶת אוֹתָהּ אָז לִרְחוֹץ. וְכָל זֶה בִּרְצוֹן אֱלֹהֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלַח אַחַת מֵהַנְּעָרוֹת הַחֲשׁוּבוֹת וְתִסְמוֹךְ עָלֶיהָ, וְאוּלַי תִּבְחַר לְהַשְׁלִיכוֹ אֶל הַיְאוֹר:

פסוק ו

וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ. וַתֵּרֶא אוֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וְיָפֶה מְאֹד.

אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה. וְרָאֲתָה שֶׁעִם הֱיוֹתוֹ יֶלֶד הָיָה נַעַר בּוֹכֶה, וְזֶה כִּי הַוָּלָד מֵעֵת הִוָּלְדוֹ עַד הֱיוֹתוֹ שָׁלֵם בְּגִדּוּל יִקָּרֵא יֶלֶד, כְּעִנְיַן "הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ" (מלכים א יב:י) הָאָמוּר בְּרִחַבְעָם, וְכֵן "יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מוּם" (דניאל א:ד) הָאָמוּר בְּדָנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו. וּמֵעֵת הֱיוֹתוֹ מִתְנַעֵר וּמִתְנוֹעֵעַ בִּתְנוּעוֹת בְּלִתִּי שְׁלֵמוֹת לְהַשִּׂיג תַּכְלִית יִקָּרֵא נַעַר. וּמִזֶּה יִקָּרֵא כָּל מְשֻׁרַת נַעַר, כִּי אָמְנָם רֹב תְּנוּעוֹתָיו בְּלִתִּי שְׁלֵמוֹת כְּפִי הַצָּרִיךְ לְהַשִּׂיג הַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן מֵאֲדוֹנָיו. אָמַר, אִם כֵּן, שֶׁרָאֲתָה שֶׁעִם הֱיוֹתוֹ יֶלֶד נוֹלָד מִקָּרוֹב הִנֵּה הָיָה נַעַר בּוֹכֶה, מִתְנַעֵר בִּתְנוּעָה נִפְלָאָה כְּבֶן גִּילוֹ.

וַתַּחְמֹל עָלָיו. שֶׁיִּהְיֶה וָלָד נָאֶה וּמוּכָן לִשְׁלֵמוּת כָּזֶה נִזְרָק לַיְאוֹר.

וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה. אֵין זֶה אֲסוּפִי, נוֹלָד מִזְּנוּת, בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן לִבְגֹד, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו נז:ד) "יְלִדֵי פֶּשַׁע זֶרַע שָׁקֶר":

פסוק ז

מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיּוֹת. שֶׁיִּהְיֶה הֶחָלָב יוֹתֵר נָאוֹת לְמִזְגוֹ:

וְתֵינֵק לָךְ. לְעַמּוֹד לְפָנֶיךָ, מֵאַחַר שֶׁלִּפְּיו יָפִיו וְהַכְנוֹתָיו לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב (משלי כב:כט).

פסוק י

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה. מְמַלֵּט וּמוֹשֶׁה אֶת אֲחֵרִים מִצָּרָה.

וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ. הַטַּעַם שֶׁקְּרָאתְיו מֹשֶׁה לְהוֹרוֹת שֶׁיְּמַלֵּט אֶת אֲחֵרִים הוּא, כִּי אָמְנָם מְשִׁיתִהוּ מִן הַמַּיִם אַחַר שֶׁהָיָה מוּטָל בְּתוֹכָם, וְזֶה לֹא הָיָה כִּי אִם בִּגְזֵרַת עִירִין (דניאל ד:יד) כְּדֵי שֶׁיְּמַלֵּט הוּא אֶת אֲחֵרִים.

פסוק יא

וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם. נָתַן לִבּוֹ לִרְאוֹת בַּעֲנִי אֶחָיו:

וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו. וּמִצַּד הָאַחֲוָה הִתְעוֹרֵר לְהִנָּקֵם:

פסוק יג

וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע. מִפְּנֵי הֱיוֹת כָּל אֶחָד מֵהֶם אָחִיו, לֹא הִתְעוֹרֵר לְהִנָּקֵם, אֲבָל הוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר.

פסוק יד

הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר. אַתָּה מְעוֹרֵר מְדָנִים לְהָרְגֵנִי:

וַיִּירָא מֹשֶׁה. וּבְכֵן נִשְׁמַר לְנַפְשׁוֹ וּבָרַח:

וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר. כְּשֶׁאָמַר זֶה הַמּוֹסֵר אֶת דְּבָרָיו אֵלֶּה בִּפְנֵי רַבִּים, וְלָכֵן לֹא הָרַג אֶת הַמּוֹסֵר, מִבְּלִי אֵין תּוֹעֶלֶת בַּהֲרִיגָתוֹ אַחַר שֶׁכְּבָר מָסַר.

פסוק טו

וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן. בָּחַר לָשֶׁבֶת אֵיזֶה זְמַן בְּאֶרֶץ מִדְיָן.

וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר. וּבְעָבְרוֹ בְּאֶרֶץ קָרָה לוֹ שֶׁיָּשַׁב סָמוּךְ לְאֵיזֶה בְּאֵר, כְּמוֹ "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (בראשית כח:יא) בְּאֵיזֶה מָקוֹם, כַּמְבוֹאָר לְמַעְלָה.

פסוק יז

וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן. בִּהְיוֹת שְׁנֵי בַּעֲלֵי הָרִיב נָכְרִים, לֹא הִתְעוֹרֵר לְהִנָּקֵם, גַּם לֹא הִקְפִּיד לְיַשֵּׁר אָרְחוֹתָם בְּתוֹכָחוֹת מוּסָר, רַק קָם לְהוֹשִׁיעַ אֶת הָעֲשׁוּקִים מִיַּד עוֹשְׁקֵיהֶם.

פסוק כ

לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן. מֵאַחַר שֶׁהוּא אוֹרֵחַ וְאִישׁ חֶסֶד, הָיָה לָכֵן לִגְמֹל עִמּוֹ חֶסֶד הַכְנָסַת אוֹרְחִים.

פסוק כא
לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ. לִרְעוֹת אֶת צֹאנוֹ, כְּמוֹ "שְׁבָה עִמָּדִי" (בראשית כט:יט).

פסוק כב
גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה. גֵּר בְּאֶרֶץ שֶׁאֵינָהּ אֶרֶץ מוֹלַדְתִּי.

פסוק כג
בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם. מִיּוֹם שֶׁבָּרַח מֹשֶׁה מִמִּצְרַיִם בְּיִלְדוּתוֹ עַד שֶׁנּוֹלַד גֵּרְשֹׁם, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה אָז קָרוֹב לְבֶן שְׁמוֹנִים שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי אֱלִיעֶזֶר נוֹלַד בַּדֶּרֶךְ בְּלֶכְתּוֹ בִּשְׁלִיחוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְמִצְרַיִם, וְאָז הָיָה בֶּן שְׁמוֹנִים שָׁנָה.
וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם. אוֹתוֹ הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיָה רוֹדֵף אֶת מֹשֶׁה, וּלְכֵן קָרָא שֵׁם בְּנוֹ אַחַר כָּךְ אֱלִיעֶזֶר, כִּי אָז יָדַע הֱיוֹתוֹ נִמְלָט וְנִצּוֹל מֵחֶרֶב פַּרְעֹה.
וַיִּזְעָקוּ. זָעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב עַל עֲבוֹדָתָם, כְּעִנְיַן "הֵילִילִי שַׁעַר, זַעֲקִי עִיר" (ישעיהו יד:לא).
וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבוֹדָה. לֹא בִּשְׁבִיל תְּשׁוּבָתָם וּתְפִלָּתָם, אֲבָל כִּמְקַנֵּא עַל אַכְזְרִיּוּת הַמַּעֲבִידִים, כְּאָמְרוֹ "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ" (שמות ג:ט).

פסוק כד
וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם. וּתְפִלַּת קְצָתָם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אָז מִצַּדִּיקֵי הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ (דברים כו:ז) "וַנִּצְעַק אֶל ה', וַיִּשְׁמַע קוֹלֵנוּ".
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ. שֶׁאָמַר "וַהֲקִימֹתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ, וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ, לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ" (בראשית יז:ז), וְזֶה יֵעָשֶׂה בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ "וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ' וָאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי" (שמות ו:ה).

פסוק כה
וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם וְלֹא הִסְתִּיר עוֹד פָּנָיו מֵהֶם, כְּעִנְיַן "כִּי רָאִיתִי אֶת עַמִּי, כִּי בָאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי" (שמואל א ט:טז), כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ "רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם" (שמות ג:ז).
וַיֵּדַע אֱלֹהִים. יָדַע נִגְעֵי לְבָבָם וְשֶׁהָיְתָה תְּפִלָּתָם וְצַעֲקָתָם בְּכָל לֵב, כְּמוֹ שֶׁסִּפֵּר אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ (שמות ג:ז) "כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו", עַל הֶפֶךְ (תהלים עח:לו-לז) "וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּלְבָבָם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ".

פרק ג

פסוק א

וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה. הוּא לְבַדּוֹ לְהִתְבּוֹדֵד וּלְהִתְפַּלֵּל, עַל דֶּרֶךְ "וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן" (במדבר יג:כב).

פסוק ב

וַיֵּרָא מַלְאַךְ ה' אֵלָיו. בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה, כִּי אָמְנָם כַּאֲשֶׁר יִגָּלוּ הַמַּלְאָכִים בְּדִמּוּת אֲנָשִׁים בִּלְתִּי נְבוּאָה, כְּעִנְיַן לְאַבְרָהָם וּלְלוֹט וּלְבִלְעָם וּלְזוּלָתָם, לֹא יֹאמַר עֲלֵיהֶם וַיֵּרָא, אֲבָל יֹאמַר עֲלֵיהֶם וַיִּרְא, כְּמוֹ "וַיִּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים" (בראשית יח:ב), "וַיִּרְא לוֹט" (בראשית יט:א), "וַיִּרְא אֶת מַלְאַךְ ה' נִצָּב בַּדֶּרֶךְ" (במדבר כב:לא).

וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ. דּוֹלֵק, וְזֶה דֶּרֶךְ חִידַת הַנְּבוּאָה, שֶׁהָיָה הַמַּלְאָךְ בְּתוֹךְ הַסְּנֶה, וְהָאֵשׁ בּוֹעֶרֶת בַּסְּנֶה סָבִיב הַמַּלְאָךְ, לְהוֹרוֹת שֶׁבְּהִיוֹת צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם מַלְאֲכֵי ה', בְּתוֹךְ הַסְּנֶה שֶׁל עַם מִצְרַיִם, שֶׁהָיוּ לָהֶם סָרְבִים וְסַלּוֹנִים, הַסְּנֶה יִבְעַר בָּאֵשׁ בְּצָרַת עֲשֶׁר מַכּוֹת, אֲבָל לֹא יִכְלוּ בְּאוֹתָן הַצָּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה בְּאָמְרוֹ "וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל", שֶׁהָיָה בִּלְתִּי כָּלֶה בָּאֵשׁ הַמְלַהֶטֶת בּוֹ. כִּי לֹא הָיְתָה נְבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָז כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה אַחַר כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים", עַל הֵפֶךְ "וּתְמוּנַת ה' יַבִּיט" (במדבר יב:ח). אֲבָל מִיּוֹם מַתַּן תּוֹרָה וְאֵילָךְ, שֶׁנִּגְלָה אָז לְכָל יִשְׂרָאֵל פָּנִים בְּפָנִים וְהֵם לֹא סָבְלוּ זֶה, כְּאָמְרָם "לֹא אֹסַף עוֹד לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' וְכוּ'" (דברים ה:כב), וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר בְּאוֹתָהּ מַדְרֵגָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "שׁוּבוּ לָכֶם וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים ה:כז-כח), וּכְאָמְרוֹ "וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ" (שמות כ:יח), הָיְתָה נְבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ פָּנִים בְּפָנִים וּמַרְאֶה וְלֹא בְּחִידוֹת.

פסוק ג

אָסֻרָה נָּא וְאֶרְאֶה. אֶתְבּוֹנֵן וְאֶרְאֶה, **מַדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסְּנֶה**. לָמָּה לֹא יִכְלוּ הַמַּצְרִים בְּרֹב מַכּוֹתָם, כְּעִנְיַן "וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם" (עובדיה א:יח).

פסוק ד

וַיַּרְא ה' כִּי סָר לִרְאוֹת. לְהִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר.

וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים. לְהוֹדִיעוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "בָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ", כְּעִנְיַן "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר" (שמות יט:ג).

פסוק ה
שַׁל נְעָלֶיךָ. אַפִלּוּ בַּמָּקוֹם שֶׁאַתָּה בּוֹ עַתָּה.

פסוק ז
רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי. צַדִּיקֵי הַדּוֹר הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל עֲוֹנוֹת הַדּוֹר וְעַל עֳנִיִּים וּמִתְפַּלְּלִים, וּכְנֶגְדָּם נִגְלָה מַלְאַךְ ה' תּוֹךְ הַסְּנֶה. וְטַעַם רָאֹה רָאִיתִי, אָמְנָם רָאִיתִי. וְזֶה טַעַם הַמָּקוֹר בְּכָל מָקוֹם כְּשֶׁיּוּשַׂם לְכֶפֶל, כְּמוֹ "עָלֹה נַעֲלֶה", "יָכֹל נוּכַל" (במדבר יג:ל), כִּי עִנְיָנוֹ כְּטַעַם אָמְנָם לְהוֹרוֹת שֶׁהָאֱמֶת כָּךְ הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁיִּטְעֹן הַטּוֹעֵן וְיֹאמַר הֵפֶךְ זֶה, כְּעִנְיַן "יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי" (בראשית מח:יט). כְּלוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁרָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הֱיוֹת הַמַּלְאָךְ בְּתוֹךְ הַסְּנֶה, וְאַף עַל פִּי שֶׁעַל צָרֵיהֶם אִשִּׁיב יָדִי כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה הָאֵשׁ בַּסְּנֶה, מִכָּל מָקוֹם לֹא יִסּוֹפוּ הַמִּצְרִים הַצָּרִים אוֹתָם בְּכָל מַכּוֹת שֶׁאֶשְׁלַח בָּם, כְּמוֹ שֶׁהוֹרָה עִנְיַן "וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל", כִּי אָמְנָם אֵין הַכַּוָּנָה בַּמַּכּוֹת שֶׁאָבִיא עֲלֵיהֶם לְהַכְרִיתָם וּלְהוֹשִׁיב יִשְׂרָאֵל בִּמְקוֹמָם, אֲבָל לְהַצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיָּדָם וּלְהוֹשִׁיבָם בְּמָקוֹם אַחֵר.

פסוק ח
וְזֶה טַעַם **וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ וּלְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ**. כְּלוֹמַר נִגְלֵיתִי בַּמַּרְאֶה זוֹ לְהַצִּילוֹ וּלְהַעֲלוֹתוֹ, לֹא לְהַכְרִית הַמִּצְרִים:
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. רַבַּת הַמְּקֻנֶה וְרַבַּת הַמָּזוֹן, עֶרֶב וּמוֹעִיל, כְּאָמְרוֹ "אֶכֶל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב, וְנֹפֶת מָתוֹק" (משלי כד:יג).

פסוק ט
וְעַתָּה. וּבְהְיוֹת זֶה כֵּלוֹ אֱמֶת, וְזֶה טַעַם וְעַתָּה בְּכָל מָקוֹם. אָמַר: וּבְהְיוֹת זֶה אֱמֶת, שֶׁיְּדַעְתִּי אֶת מַכְאוֹבָיו וְנִגְעֵי לְבָבוֹ.
הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי. שֶׁקִּבַּלְתִּי תְּפִלָּתָם, מֵאַחַר שֶׁקְּרָאוּנִי בֶּאֱמֶת, לֹא עַל דֶּרֶךְ "וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם" (תהלים עח:לו).
וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ. וּמִצַּד רֹב הַלַּחַץ רָאוּי לַעֲנוֹשׁ אֶת הַלּוֹחֲצִים, כְּעִנְיַן "וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קוֹצֵף עַל הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵם עָזְרוּ לְרָעָה" (זכריה א:טו).

פסוק י
וְעַתָּה. לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם, לְהַתְרוֹת בָּהֶם בְּטֶרֶם שֶׁאֶעֱנִישֵׁם:

פסוק יא

מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ. אֵיךְ יַחְשֹׁב אֶת הַתְּרָאתִי:

וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁאֲזְכֶּה לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עַתָּה בִּלְתִּי רְאוּיִים לְכָךְ:

פסוק יב

כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְּךָ הָאוֹת. שֶׁתִּגְזֹר אֹמֶר וְיָקֵם לָךְ (איוב כב:כח) בְּכָל אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם, וּבָזֶה יַכִּירוּ הַכֹּל שֶׁשְּׁלַחְתִּיךָ וְיַחֲשִׁיבוּ אוֹתְךָ וְאֶת דְּבָרֶיךָ, כְּעִנְיַן "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות יא:ג).

בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה. אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם רְאוּיִים, הֵם מוּכָנִים לַעֲבוֹד אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה בְּהוֹצִיאֲךָ אוֹתָם מִבֵּין הַפּוֹשְׁעִים.

פסוק יג

וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ. הִנֵּה הַשֵּׁם יוֹרֶה עַל הַצּוּרָה הָאִישִׁית, וְהַצּוּרָה הִיא סִבָּה עַצְמִית לִפְעֻלָּה הַמְיֻחֶדֶת לְאִישׁ. יֹאמְרוּ אִם כֵּן בְּאֵיזֶה פֹּעַל נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ, שֶׁבּוֹ יִקָּרֵא בְּשֵׁם מִי שֶׁשְּׁלָחֲךָ לְהוֹצִיאֵנוּ.

פסוק יד

אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. הַהֹוֶה תָּמִיד עַל עִנְיָן אֶחָד מִצַּד עַצְמוֹ, וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁיֹּאהַב הַמְּצִיאוּת וְיִשְׂנָא כָּל הֶפְסֵד מְנֻגָּד לַמְּצִיאוּת, כְּאָמְרוֹ "כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת" (יחזקאל יח:לב). וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁיֹּאהַב מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, אֲשֶׁר תַּכְלִיתָם מְצִיאוּת, וְיִשְׂנָא הָעָוֶל וְהָאַכְזָרִיּוּת, הַמַּטִּים עַקַּלְקְלוֹת אֶל הֶעְדֵּר וְהֶפְסֵד, וּבָזֶה שָׂנֵא חָמָס וְאַכְזָרִיּוּת הַמִּצְרִים נֶגְדְּכֶם:

פסוק טו

וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְחַכְמֵי הַדּוֹר:

ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם. מִצַּד פְּעֻלָּתוֹ הַמְיֻחֶדֶת לוֹ, אֲשֶׁר יוֹרֶה עָלֶיהָ הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, וּמִצַּד הֱיוֹתוֹ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם, שֶׁכָּרַת עִמָּם בְּרִית לָהֶם וּלְזַרְעָם.

זֶה שְׁמִי לְעֹלָם. הַשֵּׁם הַמְיוּחָד, וְזֶה הַשֵּׁם הַקּוֹדֶם הַמּוֹרֶה קַדְמוּתִי, מְצִיאוּתִי קַדְמוּתִי וְנִצְחִיּוּתִי, הוּא זִכְרִי לְדוֹר דּוֹר, הוּא מַה שֶּׁהִשִּׂיגוּ כָּל חַכְמֵי הַדּוֹרוֹת, חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים, שֶׁיֵּשׁ בְּהֶכְרֵחַ נִמְצָא קַדְמוֹן נִצְחִי בִּלְתִּי מִשְׁתַּנֶּה.

פסוק טז
פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם. מִצַּד הֱיוֹתְכֶם זֶרַע.
וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם. מִצַּד הֱיוֹתִי שׂוֹנֵא הָאַכְזְרִיּוּת וְהֶחָמָס.

פסוק יח
וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ. בְּכָל אֲשֶׁר תְּצַוֵּם:
אֱלֹהֵי הָעִבְרִים. אֱלֹהֵי הַמַּחֲזִיקִים בְּדֵעוֹת עִבֶּר.
נִקְרָה עָלֵינוּ. בְּעֵת שֶׁלֹּא הָיִינוּ מִתְכַּוְּנִים לִנְבוּאָה, וְלֹא מְבַקְּשִׁים דָּבָר מִלְּפָנָיו, רַק לְהַפְקַת רְצוֹנוֹ צִוָּה שֶׁנִּזְבַּח.

פסוק יט
כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ. לֹא יַסְכִּים לַעֲשׂוֹת זֶה בִּרְצוֹנוֹ, לְבַקְּשָׁתִי.
וְלֹא בְיָד חֲזָקָה. וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה שֶׁלֹּא יִתֵּן אֶתְכֶם לַהֲלוֹךְ כַּאֲשֶׁר תֶּחֱזַק יָדִי עָלָיו, כִּי בְּסוּר הַמַּכּוֹת אֲחַזֵּק לִבּוֹ שֶׁלֹּא יִירָא שֶׁאוֹסִיף לְהַכּוֹתוֹ:

פסוק כ
וְהִכֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאוֹתַי. בְּאֹפֶן שֶׁיִּפָּלֵא עֲלֵיהֶן כָּל שׁוֹמֵעַ, וְרַבִּים יִרְאוּ וְיִירָאוּ, אוּלַי יָשׁוּבוּ קְצָתָם.

פסוק כב
וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרָיִם. אַף עַל פִּי שֶׁתִּתְקַבְּלוּ הַכֹּל מֵהֶם דֶּרֶךְ הַשְׁאֵלָה, וְתִהְיוּ חַיָּבִים לְהַחֲזִיר, הִנֵּה תִּקְנוּ אַחַר כָּךְ אֶת הַכֹּל בַּדִּין, בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם לְהִלָּחֵם בָּכֶם וְלִשְׁלֹל אֶת שְׁלַלְכֶם. כִּי אָמְנָם כַּאֲשֶׁר מֵתוּ בְּאוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה, כִּי ה' נִלְחָם, הָיָה בַּדִּין מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה כָּל שְׁלַל הָרוֹדְפִים לַנִּרְדָּפִים, כַּמִּנְהָג בְּכָל מִלְחָמָה.

פרק ד

פסוק א
וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי. אַחַר שֶׁיִּרְאוּ שֶׁלֹּא יִתֵּן אוֹתָם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלוֹךְ.
כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה', כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי.

פסוק ב
מַה זֶּה בְּיָדֶךָ. הִנֵּה הַמַּטֶּה הוּא דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ רוּחַ חַיִּים, וְהַיָּד הִיא דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוּחַ חַיִּים, וַאֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה, כִּי אָמִית הַיָּד בַּצָּרַעַת, וְאֶתֵּן רוּחַ חַיִּים בַּמַּטֶּה הַמֵּת:

פסוק ג

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִפָּנָיו. כִּי אָמְנָם הָיָה אָז נָחָשׁ גָּמוּר וְרוֹדֵף. אֲבָל תַּנְיֵנִי הַחַרְטֻמִּים בְּלַהֲטֵיהֶם לֹא הָיְתָה בָּהֶם תְּנוּעָה, עִם הֱיוֹתָם עַל תְּמוּנַת תַּנִּינִים. כִּי אָמְנָם הַכְּשָׁפִים לֹא יַמְצִיאוּ נִמְצָא טִבְעִי בֶּאֱמֶת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין סז:) הָאֱלֹהִים אֲפִילוּ כְּגַמְלָא לָא מָצוּ בָּרוֹ. וּלְפִיכָךְ אָמַר "וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ" (שמות ז:טו), וְלֹא אָמַר לְתַנִּין.

פסוק ח

וְהָאֲמִינוּ לְקוֹל הָאוֹת הָאַחֲרוֹן. כִּי יוֹתֵר רָחוֹק אֵצֶל הַטֶּבַע לְרַפֹּאת אֶת הַצָּרַעַת הָעַזָּה כַּשֶּׁלֶג, אֲשֶׁר הִיא כְּמוֹ מָוֶת לְאוֹתוֹ אֵבֶר אֲשֶׁר הִיא בּוֹ בְּלִי סָפֵק.

פסוק ט

וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר. כִּי הֱיוֹת הַפָּשׁוּט נֶהְפָּךְ כֻּלּוֹ לְמוּרְכָּב בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, לֹא יֵצֵיר כְּלָל.

פסוק י

לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי. בִּלְתִּי מֻרְגָּל בְּמְלֶאכֶת לָשׁוֹן לְמוּדִים וְסִדְרָהּ לְדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

גַּם מִתְּמוֹל. בִּהְיוֹתִי גָּר בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה:

גַּם מִשִּׁלְשֹׁם. בִּהְיוֹתִי בְּבֵית פַּרְעֹה.

גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל עַבְדֶּךָ. אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה נַפְשִׁי הַדִּבְּרִית אָז בְּאוֹר פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, לֹא קָנְתָה לָשׁוֹן לְמוּדִים.

כִּי כְבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי. וְזֶה קָרָה לִי, כִּי בִּהְיוֹת כְּלֵי הַדִּבּוּר שֶׁלִּי בִּלְתִּי מוּכָנִים, לְפִיכָךְ לֹא פָּנָה לִבִּי לָדַעַת לָעוּת אֶת יֵעֵף דָּבָר (ישעיהו נ:ד).

פסוק יא

מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם. מִי נָתַן הַהֲכָנוֹת הַטִּבְעִיּוֹת בְּכֹחַ טֶבַע הָאָדָם:

פסוק יב

וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ. לְהָכִין כְּלֵי הַדִּבּוּר.

וְהוֹרִיתִיךָ. לָשׁוֹן לְמוּדִים.

פסוק יג

שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח. בְּיַד מִי שֶׁיִּהְיֶה שָׁלִיחַ מוּכָן לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתְךָ, וְלֹא אִישׁ כָּמוֹנִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ שֶׁתִּהְיֶה עִם פִּי וְתוֹרֵנִי בְּאֹפֶן שֶׁאַתָּה תִּהְיֶה הַמְדַבֵּר.

פסוק יד
הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי. אִם הָיִתָה הַכַּוָּנָה לִשְׁלֹחַ אִישׁ מוּכָן לְדַבֵּר, הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ שֶׁהוּא לֵוִי, בַּעַל חָכְמָה בְּלִי סָפֵק כְּכָל אֶחָיו הַלְוִיִּם:
יָדַעְתִּי כִּי דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא. שֶׁמֵּעַצְמוֹ הוּא בַּעַל לָשׁוֹן לְמוּדִים:
וְגַם הִנֵּה הוּא יוֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרָאתְךָ לְכַבֶּדְךָ מִפְּנֵי מַעֲלָתְךָ עָלָיו, יִשְׂמַח בְּלִי סָפֵק וְיִהְיֶה לְךָ לְמֵלִיץ בְּלֵב שָׁלֵם.

פסוק טו
וְשַׂמְתָּ אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו וְכוּ'. אַף עַל פִּי שֶׁתִּשִּׂים אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו, לֹא יַסְפִּיק זֶה, אֲבָל יִצְטָרֵךְ שֶׁאֶהְיֶה **אָנֹכִי עִם** פִּיכֶם, בְּאֹפֶן שֶׁיִּכָּנְסוּ דִּבְרֵיכֶם בְּלֵב פַּרְעֹה, וְלֹא יִתְקוֹמֵם עֲלֵיכֶם וְלֹא יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מֵעִם פָּנָיו.

פסוק טז
לֵאלֹהִים. שֶׁיַּעֲשֶׂה נִפְלָאוֹת בְּמִצְוֹתֶיךָ.

פסוק יז
וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מִמִּין עֵץ חָשׁוּב, הִנֵּה קִדַּשְׁתִּיו לִהְיוֹת לְךָ לְאוֹת.
תִּקַּח בְּיָדֶךָ. לְשֶׁבֶט מוֹשֵׁל, שֶׁמִּנִּיתִיךָ לְשַׁנּוֹת אֶת הַטֶּבַע בְּמִצְוָתְךָ.
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאוֹתוֹת. שֶׁתִּצְוֶה לַטֶּבַע בְּמִצְוֹתַי, מִצַּד מַה שֶׁמִּנִּיתִיךָ לָזֶה.

פסוק יח
אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה. בֵּין כָּךְ יִהְיוּ אִשְׁתִּי וּבָנַי אֶצְלְךָ.
לֵךְ לְשָׁלוֹם. כִּי כֵן אֶעֱשֶׂה.

פסוק יט
כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים. הַמֶּלֶךְ וַעֲבָדָיו אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לְהָרְגְךָ, כַּאֲשֶׁר בֵּאַר לְמַעְלָה (שמות ב:כג) בְּאָמְרוֹ "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרָיִם".

פסוק כ
וַיַּרְכִּיבֵם עַל הַחֲמֹר. לְהוֹלִיכָם מִן הַמִּדְבָּר לְמִדְיָן וּלְבֵית חָמִיו.
וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם. הוּא לְבַדּוֹ אַחַר שִׁלּוּחֵיהֶם:

פסוק כא
בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה. בְּכָל פַּעַם שֶׁאֶשְׁלָחֲךָ מֵאֱהֶלְךָ שֶׁיִּהְיֶה חוּץ לְעִיר מִצְרִים, כְּאָמְרוֹ (שמות ט:כט) "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר אֶפְרֹשׂ כַּפַּי", וַאֲצַוְּךָ שֶׁתָּשׁוּב לְמִצְרַיִם לְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה.

רְאֵה כָּל הַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ. עַיִן בְּכָל פַּעַם בְּכָל הַמּוֹפְתִים שֶׁיִּהְיוּ אָז מוּשָׂמִים בְּיָדְךָ, לַעֲשׂוֹתָם עַל הָאֹפֶן וְהַסֵּדֶר אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ.

וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַּרְעֹה. אָז תַּצְלִיחַ לַעֲשׂוֹתָם לִפְנֵי פַּרְעֹה כְּשֶׁלֹּא תִשַּׁנֶּה. כִּי כְשֶׁיֵּחֶטָא הָאָדָם בְּמִצְוֹת בּוֹרְאוֹ בְּחָסֵר וּבְיֶתֶר, יְקַלְקֵל הַכַּוָּנָה וְהִיא לֹא תִצְלַח, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּמֵי מְרִיבָה. וְכֵן צִוָּה בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת (דברים ד:ב) "לֹא תֹסִפוּ וְלֹא תִגְרְעוּ".

וַאֲנִי אַחַזֵּק אֶת לִבּוֹ. כִּי בִּהְיוֹתוֹ בִלְתִּי יָכוֹל לִסְבֹּל הַמַּכּוֹת, הָיָה מְשַׁלֵּחַ אֶת הָעָם בְּלִי סָפֵק, לֹא מִפְּנֵי שֶׁיִּכָּנַע לְאֵל יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, וְלָזֶה חִזַּק אֶת לִבּוֹ שֶׁיִּתְאַמֵּץ לִסְבֹּל הַמַּכּוֹת וּלְבִלְתִּי שַׁלְּחָם.

פסוק כב

בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל. אַף עַל פִּי שֶׁלִּקֵּץ הַיָּמִין אֶהְפֹּךְ אֶל הָעַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה, לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם ה', וּלְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד (צפניה ג:ט), מִכָּל מָקוֹם יֵחָשֵׁב יִשְׂרָאֵל אֱצְלִי נִכְבָּד מִכֻּלָּם, בַּאֲשֶׁר הוּא בְּנִי, עוֹבֵד כְּמוֹ בֵן מֵאַהֲבָה, לֹא כְעֶבֶד מֵאַהֲבַת שָׂכָר וְיִרְאַת עֹנֶשׁ. וּמִצַּד מַה שֶּׁהוּא בְּכוֹרִי, רִאשׁוֹן לַעֲבוֹדָתִי, בִּתְעוֹת כָּל הָאֻמּוֹת מֵעָלַי, כַּאֲמָרוֹ "כִּי כָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו, וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְכוּ'" (מיכה ד:ה).

פסוק כג

הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בִּנְךָ בְכֹרֶךָ. כְּפִי הַמִּשְׁפָּט הָאֱלֹהִי שֶׁהוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כַּאֲמָרוֹ "וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֻנּוּ" (איוב לד:יא). כִּי אָמְנָם מַכַּת בְּכוֹרוֹת לְבַדָּהּ הָיְתָה לְמִשְׁפָּט עֹנֶשׁ לְפַרְעֹה מִכָּל הַמַּכּוֹת, אֲבָל שְׁאָר הַמַּכּוֹת הָיוּ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת לְמַעַן יָשׁוּבוּ, כִּי לֹא יַחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת, כִּי לֹא נָעַל בִּפְנֵיהֶם דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה אֲמִתִּית כְּלָל, לוּ חָכְמוּ לָשׁוּב אֶל הָאֵל יִתְבָּרַךְ מֵאַהֲבַת טוּבוֹ וְיִרְאַת גָּדְלוֹ, שֶׁהִיא הַתְּשׁוּבָה הַמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, אֲשֶׁר הִיא הַמַּצֶּלֶת וְנוֹתֶנֶת חֵן בְּעֵינֵי אֱלֹהִים, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:) "עֲוֹנוֹת נֶחְשָׁבִים לוֹ כִּזְכֻיּוֹת", אוֹ לִפְחוֹת לָשׁוּב כַּעֲבָדִים מִיִּרְאַת מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַעֲנִישׁ. אֲבָל מַכַּת בְּכוֹרוֹת וּטְבִיעַת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בַּיָּם הָיוּ שְׁפָטִים אֱלֹהִיִּים לְקַיֵּם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

פסוק כד

וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן. בְּלֶכְתּוֹ מִן הַמִּדְבָּר לְמִדְיָן עִם אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. וְסִפֵּר זֶה אַחַר שֶׁהִשְׁלִים כָּל מִצְוֹת הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֵלָיו בְּדִבֵּר הַשְׁלִיחוּת.

וַיִּפְגְּשֵׁהוּ ה'. קָרָה יוֹם מִילַת בְּנוֹ, אֲשֶׁר בּוֹ תִּשְׁרֶה שְׁכִינָה לַעֲמוֹד בַּבְּרִית, כְּעִנְיַן "נִמּוֹלוּ אִתּוֹ וַיֵּרֶא אֵלָיו ה'" (בראשית יז:כג-כו, יח:א). וְאוּלַי זֹאת הִיא סִבַּת הַמִּנְהָג לְהָכִין כִּסֵּא כָּבוֹד בְּמָקוֹם הַמִּילָה.

וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ. מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל זֶה בִּקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה בִּשְׁבִיל שֶׁנִּתְרַשֵּׁל.

פסוק כה

וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי. עָשִׂיתִי זֶה כִּי אַתָּה כְּשֶׁנִּשְׁאַתַנִי וְהָיִיתָ חָתָן לִי הִתְנֵיתָ עִמִּי שֶׁנְּמוּל אֶת בָּנֵינוּ וְנוֹצִיא מֵהֶם דַּם בְּרִית, וְכָל זֶה אָמְרָה לְזַכּוֹת מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמְבַקֵּשׁ לַהֲמִית.

פסוק כו

וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ. אֲבָל לֹא הִנִּיחוֹ לְגַמְרֵי.

אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת. כְּשֶׁהָיִיתָ חָתָן אָמַרְתָּ שֶׁנּוֹצִיא דָּמִים בִּשְׁתֵּי מִילוֹת, שֶׁהֵן בְּרִיתַת הַמִּילָה וְהַפְרִיעָה:

פסוק כז

לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה. כְּתַלְמִיד מַקְבִּיל פְּנֵי הָרַב, כַּאֲמָרוֹ וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לֵאלֹהִים:

וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים. בְּשׁוּבוֹ מִמִּדְיָן לָלֶכֶת לְמִצְרַיִם:

וַיִּשַּׁק לוֹ. כִּמְנַשֵּׁק דָּבָר קָדוֹשׁ, כְּעִנְיַן "וַיִּשָּׁקֵהוּ, וַיֹּאמֶר הֲלוֹא כִּי מְשָׁחֲךָ ה' עַל נַחֲלָתוֹ לְנָגִיד" (שמואל א י:א).

פרק ה

פסוק ב

לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'. לֹא יָדַעְתִּי שׁוּם נִמְצָא מְהַוֶּה אַחַר אֲפִיסוּת מֻחְלָט.

וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ. וְגַם שֶׁיִּתְאַמֵּת מְצִיאוּת זֶה הַנִּמְצָא, לֹא בִּשְׁבִיל זֶה אֲשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל.

פסוק ג

אֱלֹהֵי הָעִבְרִים. עַל שֶׁאָמַרְתָּ "מִי הוּא זֶה", הִנֵּה הוּא אֱלֹהֵי הָעִבְרִים הַמְפֹרָסָמִים הַמַּחֲזִיקִים בְּדֵעוֹת עֵבֶר. וְעַל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ שֶׁאַף גַּם זֹאת לֹא תְשַׁלַּח, הִנֵּה מַה טּוֹב שֶׁתִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ **פֶּן יִפְגָּעֵנוּ**, אוֹתָנוּ וְאוֹתָךְ.

פסוק ה
הֵן רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ. כִּי הַמַּשְׂכִּילִים לֹא יִפְנוּ אֶל דִּבְרֵיכֶם.

פסוק טז
וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ הַמֻּכִּים, וְאַנְשֵׁי הַחֲטָאת הַמַּכִּים כֻּלָּנוּ עַמֶּךָ, וְרָאוּי לְךָ לְהַקְפִּיד עַל שִׁתֵּי אֵלֶּה.

פסוק יז
נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים. אַתֶּם הַנִּרְפִּים וַעֲצֵלִים מִתְרַפִּים אַתֶּם בְּמִלַּאכְתְּכֶם, לְפִיכָךְ הִכְבַּדְתִּי עֲלֵיכֶם לְזָרְזָכֶם:
עַל כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה. מִזֶּה הִתְבָּאֵר שֶׁאַתֶּם נִרְפִּים, שֶׁאֵין לַחְשׁוֹב שֶׁתֹּאמְרוּ נִזְבְּחָה אֶלָּא כְּדֵי לְהִתְרַפּוֹת מִן הַמְּלָאכָה.

פסוק כב
לָמָּה זֶּה שִׁלַּחְתָּנִי. אִם הָיוּ רְאוּיִים לָזֶה הַפֶּרֶעָנוּת, לָמָּה גִּלְגַּלְתָּ אוֹתוֹ עַל יָדִי:

פסוק כג
וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ. אֶת שׁוֹטְרֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּכִּים.

פרק ו

פסוק א
עַתָּה תִּרְאֶה. עַתָּה שֶׁרָאִיתָ בְּפֶשַׁע פַּרְעֹה הַמִּתְאַמֵּץ לְהַחֲזִיק בְּיִשְׂרָאֵל בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ, תִּרְאֶה כִּי בְּיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם, שֶׁיִּתְאַמֵּץ מֵעוֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן לְשַׁלְּחָם בְּכָל כֹּחוֹ.
וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהֵפִיץ עַתָּה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, יִתְאַמֵּץ לְגָרְשָׁם מֵאַרְצוֹ שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר בְּכֻלָּה אֲפִילּוּ אֶחָד מֵהֶם:

פסוק ב
אֲנִי ה'. מְקַיֵּם הַמְּצִיאוּת, לֹא מַמְצִיאוֹ בִּלְבַד, אֲבָל גַּם מְקַיְּמוֹ, שֶׁאֵין לַנִּמְצָאוֹת שׁוּם יְשׁוּת וְקִיּוּם זוּלָתִי מַה שֶּׁאֲנִי מַשְׁפִּיעַ עֲלֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם" (נחמיה ט:ו). וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁאֵין לְשׁוּם נִמְצָא קִיּוּם מְצִיאוּת בִּלְתִּי רְצוֹנִי.

פסוק ג
וָאֵרָא. בְּמַרְאֵה הַקּוֹדֶמֶת לִנְבוּאָה, כְּעִנְיַן "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'" (בראשית יח:א).

בְּאֵל שַׁדָּי. הַמּוֹרֶה שֶׁהִמְצֵאתִי אֶת הַמְּצִיאוּת כֻּלּוֹ, כִּמְבֹאָר בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ (בראשית יז:א).

וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם. בֵּי"ת בְּאֵל שַׁדַּי נִמְשֶׁכֶת לְתֵיבַת וּשְׁמִי. אָמַר וּבִשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם, בְּאוֹתָהּ הַמַּרְאֶה, וְלֹא שִׁנֵּיתִי בַּעֲדָם שׁוּם טֶבַע מִטִּבְעֵי הַבִּלְתִּי נִפְסָדִים. וּלְכֵן רָאוּי שֶׁאוֹדִיעַ זֶה לְזַרְעָם שֶׁלֹּא קִבְּלוּ זֶה מֵאֲבוֹתָם, לְמַעַן הָקִים אוֹתָם לִי לְעָם, וּבְכֵן אֶגְאָלֵם.

פסוק ד

וְגַם הֲקִימֹתִי אֶת בְּרִיתִי. וְסִבָּה שֵׁנִית לִגְאֻלָּתָם הִיא הַבְּרִית שֶׁכָּרַתִּי עִם אֲבוֹתָם.

פסוק ה

וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי. וְסִבָּה שְׁלִישִׁית לִגְאֻלָּתָם הִיא שֶׁשָּׁמַעְתִּי נַאֲקָתָם וּתְפִלָּתָם בַּצַּר לָהֶם.

וָאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי. וּבְזֶה נַעֲשׂוּ רְאוּיִם שֶׁאֶזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתִי, כְּעִנְיַן "וַיִּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת רִנָּתָם, וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ" (תהלים קו:מד-מה).

פסוק ו

לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'. לְכָל אֵלֶּה הַשָּׁלוֹשׁ סִבּוֹת, אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲנִי הוּא הַנּוֹתֵן הַמְּצִיאוּת הַהֹוֶה לְכָל הַנִּמְצָאוֹת, וּבָזֶה הַכֹּחַ אוֹצִיאֵם, שֶׁאֲשַׁנֶּה טֶבַע קְצָתָם.

וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם. מִיּוֹם הַתְּחָלַת הַמַּכּוֹת יִשְׁקֹט הַשִּׁעְבּוּד.

וְהִצַּלְתִּי. בְּיוֹם צֵאתְכֶם שֶׁתֵּצְאוּ מִגְּבוּלָם.

וְגָאַלְתִּי. בְּטֶבַע הַמִּצְרִים בַּיָּם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וַיּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא וְכוּ'" (שמות יד:ל), כִּי אַחֲרֵי מוֹת הַמְשַׁעְבְּדִים לֹא הָיוּ עוֹד עֲבָדִים בּוֹרְחִים.

פסוק ז

וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם. בְּמַעֲמַד הַר סִינַי.

וִידַעְתֶּם. הַכִּירוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ שֶׁכָּל זֶה יִתְאַמֵּת, כְּמוֹ "וִידַעְתֶּם הַיּוֹם, כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם" (דברים יא:ב).

כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא. כִּי בִּהְיוֹתִי אֱלֹהֵיכֶם, מַשְׁגִּיחַ עֲלֵיכֶם בִּפְרָט, וַאֲנִי הַמּוֹצִיא וּמְשַׁתֵּדֵל עַתָּה לְהוֹצִיאָכֶם, אֵין סָפֵק שֶׁאֶעֱשֶׂה כָּל מַה שֶּׁאָמַרְתִּי.

פסוק ח

וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ. כַּאֲשֶׁר תִּתְבּוֹנְנוּ בְּכָל זֶה תִּהְיוּ רְאוּיִים שֶׁאֲבִיאֶכֶם אֶל הָאָרֶץ, וְאֶתְּנָנָה לָכֶם.

פסוק ט

וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה. לְהִתְבּוֹנֵן בְּכָל זֶה בְּעִנְיַן שֶׁיִּבְטְחוּ בִּישׁוּעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְיִחְשְׁבָה לָהֶם צְדָקָה, כְּעִנְיַן בְּאַבְרָהָם, לָכֵן לֹא נִתְקַיֵּם בָּהֶם "וְנָתַתִּי אוֹתָהּ לָכֶם" (שמות ו:ח), אֲבָל נִתְּנָה לִבְנֵיהֶם.

מִקֹּצֶר רוּחַ. כִּי לֹא נֶאֱמְנָה אֶת אֵל רוּחָם, וְלֹא נָתְנוּ לֵב לְהִתְבּוֹנֵן.

וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה. כִּי לוּלֵא הָעֲבוֹדָה הַקָּשָׁה הָיוּ נוֹתְנִים לֵב לְדִבְרֵי מֹשֶׁה, וְהָיוּ מְבִינִים מִסַּעֲנוֹתָיו שֶׁרָאוּי לִבְטֹחַ.

פסוק יב

הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי. כִּי חָשַׁב שֶׁהָיָה זֶה מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ שֶׁמֹּאזֶן בָּא לְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה הֵרַע הַצּוֹרֵר וְלֹא הִצִּיל הַשָּׁלִיחַ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּעֲשֶׂה זֶה פַּרְעֹה שֶׁעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ וְהִגְדִּיל.

וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם. כִּי חָשַׁב שֶׁלֹּא צֵרַף אַהֲרֹן עִמּוֹ אֶלָּא בְּדִבּוּר רִאשׁוֹן שֶׁהָיָה דִּבְּרוֹ לָעָם.

פסוק יג

וַיְצַוֵּם. מִנָּה אוֹתָם לְשָׂרִים, כְּמוֹ "וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ" (במדבר כז:כג), וּ"וְצִוֹּךְ לְנָגִיד" (שמואל א כה:ל) וְזוּלָתָם.

אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ "אֶל הֶהָרִים לֹא אָכָל" (יחזקאל יח:ו).

וְאֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא. וְעַל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם מִנָּה אוֹתָם לְשָׂרִים בְּעִנְיַן הוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בְּאֹפֶן שֶׁיִּשְׂרָאֵל וְגַם פַּרְעֹה יִשְׁמְעוּ עַל כָּרְחָם לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן הַמְמֻנִּים עֲלֵיהֶם מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ.

פסוק יד

אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵּית אֲבוֹתָם. בְּדִין מָנָה אֶת אֵלֶּה שָׂרִים עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם הָיוּ נִכְבָּדִים מִכָּל הָאֻמָּה, וְזֶה כִּי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הָיוּ מִצְּאֱצָאָיו אֲנָשִׁים רְאוּיִים לְהִקָּרֵא בְּשֵׁם זוּלָתִי בָּנָיו הַנִּזְכָּרִים שֶׁהָיוּ מִכְּלַל שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁכְּבָר מֵתוּ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו וְגוֹ'" (שמות א:ו). וְכָךְ הָיָה מִבְּנֵי שִׁמְעוֹן, אֲבָל לֵוִי שֶׁהָאֱרִיךְ יָמִים עַל כֻּלָּם גִּדֵּל גַּם אֶת בְּנֵי בָנָיו לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, וְכֵן קְהָת וְעַמְרָם, בְּאֹפֶן שֶׁיָּצְאוּ מֵהֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם:

פסוק כג

וְאַהֲרֹן לָקַח אֶת אֲחוֹת נַחְשׁוֹן. הֶחְשׁוּב בְּדוֹרוֹ, וְהוֹלִיד רָאשֵׁי הַדּוֹר שֶׁנִּבְחֲרוּ אַחַר כָּךְ לַכְּהֻנָּה. וְאֶלְעָזָר לָקַח מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל שֶׁהָיָה גַּם כֵּן חָשׁוּב בְּדוֹרוֹ, וְהוֹלִיד אֶת פִּינְחָס שֶׁזָּכָה לִבְרִית שָׁלוֹם.

פסוק כה

אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם. בְּאׇפֶן שֶׁאֵלֶּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַנִּזְכָּרִים הָיוּ רָאשֵׁי אָבוֹת הַלְוִיִּם.

פסוק כו

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. וְאֵלֶּה הַנִּכְבָּדִים מִכָּל בֵּית אֲבוֹתָם, הֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁבַּדִּין וּבָרָאוּי אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הָיוּ רְאוּיִים לִהְיוֹת דְּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים אֵצֶל כָּל יִשְׂרָאֵל.

עַל צִבְאֹתָם. כָּל קְהַל עִם פְּרָטָיו יַחְדָּיו:

פסוק כז

הֵם הַמְדַבְּרִים. הֵם הָיוּ רְאוּיִים לְדַבֵּר לְפַרְעֹה וְלִהְיוֹת נִשְׁמָעִים מִמֶּנּוּ.

פסוק כח

וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה. כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה, שֶׁיְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה וְהוּא הֵשִׁיב שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ אֵלָיו, הִנֵּה אַחַר שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ וְאֶת אַהֲרֹן לְשָׁרִים עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל פַּרְעֹה, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר, בֵּאֵר שֶׁלֹּא הָיָה הַמְכָוָן בָּהֶם שָׁוֶה, אֲבָל הָיָה שֶׁיִּהְיֶה מֹשֶׁה אֱלֹהִים לְפַרְעֹה, וְאַהֲרֹן יִהְיֶה לוֹ לְמְתַרְגֵּם וּמֵלִיץ.

פרק ז

פסוק ג

וַאֲנִי אַקְשֶׁה. הִנֵּה בִּהְיוֹת הָאֵל חָפֵץ בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים וְלֹא בְּמִיתָתָם, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל לג:יא) "חַי אָנִי נְאֻם ה', אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע, כִּי אִם בְּשׁוּב הָרָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה", אָמַר שֶׁיַּרְבֶּה אֶת אוֹתוֹתָיו וְאֶת מוֹפְתָיו, וְזֶה לְהָשִׁיב אֶת הַמִּצְרִים בִּתְשׁוּבָה, בְּהוֹדִיעַ לָהֶם גְּדֻלּוֹ וְחַסְדּוֹ בָּאוֹתוֹת וּבַמּוֹפְתִים, כְּאָמְרוֹ (שמות ט:טז) "בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ, בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי". וְעִם זֶה הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל יִרְאוּ וְיִירָאוּ, כְּאָמְרוֹ (שמות י:א-ב) "לְמַעַן שִׁיתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ, וּלְמַעַן תְּסַפֵּר". וְאֵין סָפֵק שֶׁלּוּלֵא הַכְבָּדַת הַלֵּב הָיָה פַּרְעֹה מְשַׁלֵּחַ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּלִי סָפֵק, לֹא עַל צַד תְּשׁוּבָה וְהַכְנָעָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁיִּתְנַחֵם

מֵהֱיוֹת מוֹרֵד, אַף עַל פִּי שֶׁהִכִּיר גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ, אֶלָּא עַל צַד הֱיוֹתוֹ בִּלְתִּי יָכוֹל לִסְבֹּל עוֹד אֶת צָרַת הַמַּכּוֹת, כְּמוֹ שֶׁהִגִּידוּ עֲבָדָיו בְּאָמְרָם (שמות י:ז) "הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם", וְזֹאת לֹא הָיְתָה תְּשׁוּבָה כְּלָל. אֲבָל אִם הָיָה פַּרְעֹה חָפֵץ לְהִכָּנַע לָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְלָשׁוּב אֵלָיו בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה, לֹא הָיָה לוֹ מִזֶּה שׁוּם מוֹנֵעַ. וְהִנֵּה אָמַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה, שֶׁיִּתְאַמֵּץ לִסְבֹּל הַמַּכּוֹת וְלֹא יְשַׁלַּח מִיִּרְאַת הַמַּכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, "לְמַעַן שִׁיתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ", שֶׁמֵּהֶם יַכִּירוּ גָּדְלִי וְטוּבִי וְיָשׁוּבוּ הַמִּצְרִים בְּאֵיזוֹ תְּשׁוּבָה אֲמִתִּית. "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר" אַתָּה יִשְׂרָאֵל הָרוֹאֶה בְּצָרָתָם, "בְּאָזְנֵי בִנְךָ" לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל עִם גֶּבֶר לַהֲשִׁיבוֹ אֵלָיו, וְזֶה כְּשֶׁיְּפַשְׁפְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם בְּבוֹא עֲלֵיהֶם אֵיזֶה פָּרְעָנוּת.

פסוק ד

וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה. לֹא קֹדֶם הַהַקְשָׁאָה, גַּם לֹא אַחֲרֵי כֵן עִם רְאוֹתוֹ רִבּוּי הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, וְלָכֵן אֶעֱשֶׂה בָהֶם שְׁפָטִים, וְהֵם מַכַּת בְּכוֹרוֹת וּטְבִיעַת מִצְרַיִם בְּיַם סוּף, שֶׁשְּׁנֵיהֶם בִּלְבַד הָיוּ עַל צַד עֹנֶשׁ לָהֶם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. אֲבָל שְׁאָר הַמַּכּוֹת הָיוּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים לְהַשִׁיבָם בִּתְשׁוּבָה, כַּאֲמָרוֹ בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה', "בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ" (שמות ח:יח), "לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַה' הָאָרֶץ" (שמות ט:כט), "לְמַעַן שִׁיתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ" (שמות י:א), "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר וִידַעְתֶּם" (שמות י:ב). אַתָּה יִשְׂרָאֵל וְהַמִּצְרִים. וְגַם כְּשֶׁהִטְבִּיעָם בַּיָּם כֵּוָן לַעֲשׂוֹת בְּאֹפֶן שֶׁהַנִּשְׁאָרִים בְּמִצְרַיִם יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ, כַּאֲמָרוֹ "וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'" (שמות יד:ד).

פסוק ו

וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתָם. בְּכָל דִּבּוּר וְדִבּוּר שָׁמְרוּ זֶה הַסֵּדֶר הַמְצֻוֶּה, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר קֹדֶם כְּמוֹ שֶׁלִּיחַ מֵהָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְאַחַר כָּךְ הָיָה אַהֲרֹן מְתַרְגֵּם.
כֵּן עָשׂוּ. לֹא הוֹסִיפוּ וְלֹא גָּרְעוּ:

פסוק ז

וּמֹשֶׁה בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה. וְעִם כָּל זִקְנָתָם הִשְׁכִּימוּ וְהִזְדָּרְזוּ לְרָצוֹן קוֹנָם. כִּי אָמְנָם מִי שֶׁהִגִּיעַ לִשְׁמוֹנִים גַּם בַּיָּמִים הָהֵם כִּבָּר עָבַר יְמֵי הַשֵּׂיבָה וְהִגִּיעַ לִגְבוּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בִּתְפִלָּתוֹ בְּאָמְרוֹ (תהלים צ:י) "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְגוֹ'".

פסוק ט

תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת. הַמּוֹפֵת הוּא לְהוֹרוֹת עַל גֹּדֶל הַמְשַׁלֵּחַ וְשֶׁרָאוּי לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, אָמְנָם הָאוֹת הוּא עֵדוּת לַשָּׁלִיחַ. לְפִיכָךְ עָשָׂה אוֹתוֹת לְעֵינֵי עַם יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא הָיָה סָפֵק אֶצְלָם עַל גֹּדֶל הַמְשַׁלֵּחַ וְיכָלְתּוֹ, אֲבָל הָיָה עַל הַשָּׁלִיחַ אִם הוּא שָׁלִיחַ אֱמֶת. אֲבָל פַּרְעֹה שֶׁהָיָה מְסֻפָּק עַל הַמְשַׁלֵּחַ אוֹ מַכְחִישׁוֹ, בְּאָמְרוֹ "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'" (שמות ה:ב), שָׁאַל מוֹפֵת לְאַמֵּת גֹּדֶל הַמְשַׁלֵּחַ, בְּאֹפֶן שֶׁיּוֹרֶה שֶׁרָאוּי לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ. וְאֵינוֹ נִמְנָע שֶׁיִּהְיֶה דָּבָר אֶחָד בְּעַצְמוֹ אוֹת וּמוֹפֵת בְּיִחַס לַאֲנָשִׁים מִתְחַלְּפִים.

פסוק יב

וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִים. עַל תַּבְנִית וּתְמוּנַת תַּנִּינִים, אֲבָל לֹא בִּתְנוּעָתָם:

וַיִּבְלַע מַטֵּה אַהֲרֹן אֶת מַטֹּתָם. שֶׁיִּרְאוּ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ לְבַדּוֹ הוּא הַנּוֹתֵן נְשָׁמָה וְרוּחַ, וְלֹא הָיָה כֹּחַ בַּחַרְטֻמִּים לָתֵת תְּנוּעָה בַּתַּנִּינִים.

פסוק יד

כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה. אַף עַל פִּי שֶׁרְאָה הַהֶבְדֵּל בֵּין הַמּוֹפֵת שֶׁעָשִׂיתֶם אַתֶּם וּבֵין מַעֲשֵׂה הַכְּשָׁפִים.

פסוק טו

נָהְפַּךְ לְנָחָשׁ. גַּם בִּתְנוּעָתוֹ, כְּאָמְרוֹ וַיִּבְלַע. וְכֵן לְמַעְלָה "וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו" (שמות ד:ג).

פסוק יז

בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'. שֶׁאֲשַׁנֶּה טֶבַע דָּבָר בִּלְתִּי נִפְסָד, וְהוּא הַיְאוֹר.

פסוק יח

וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בַּיְאוֹר תָּמוּת. לֹא תִשָּׁאֵר בּוֹ צוּרַת הַמַּיִם עִם מַרְאִית הַדָּם, אֲבָל תִּהְיֶה בּוֹ צוּרַת הַדָּם בְּעַצְמוּתוֹ וּבְמַרְאִיתוֹ, וּלְפִיכָךְ תָּמוּת הַדָּגָה.

וְנָלְאוּ מִצְרַיִם. לַחְפֹּר סְבִיבוֹת הַיְאוֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת, כַּאֲמָרוֹ וַיַּחְפְּרוּ כָל מִצְרַיִם סְבִיבוֹת הַיְאֹר:

פסוק כג

וְלֹא שָׁת לִבּוֹ גַּם לְזֹאת. לְהָבִין הַהֶבְדֵּל אֲשֶׁר הָיָה גַּם בְּזֹאת בֵּין הַפֹּעַל הָאֱלֹהִי לְפֹעַל הַמְכַשְּׁפִים, שֶׁפְּעֻלַּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הָיְתָה שִׁנּוּי בְּטֶבַע הַיְאוֹר, אֲשֶׁר הוּא כֻּלּוֹ בִּלְתִּי נִפְסָד, וְהַפַּךְ אוֹתוֹ לְטֶבַע דָּם אֲמִתִּי, עַד שֶׁמֵּתוּ בוֹ הַדָּגִים, וּפְעֻלַּת הַחַרְטֻמִּים הָיָה שִׁנּוּי בְּדָבָר נִפְסָד וְאוּלַי בַּאֲחִיזַת עֵינַיִם.

פרק ח

פסוק ג
וַיַּעֲלוּ אֶת הַצְפַרְדְּעִים. אֲבָל לֹא יָכְלוּ לְהוֹלִיד אֲחֵרִים, כִּי אֵין לְאֵל יָדָם לְהַמְצִיא בְּרִיָּה מִתְנוֹעֶעֶת בֶּאֱמֶת:

פסוק ד
הַעְתִּירוּ אֶל ה'. כִּי בְּזֹאת שָׂת לִבּוֹ וְרָאָה יִתְרוֹן פְּעֻלַּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל פְּעֻלַּת הַחַרְטֻמִּים.

פסוק ה
לְמָתַי אַעְתִּיר לָךְ. לְמַעַן תַּכִּיר רֹב הַהֶבְדֵּל בֵּין פְּעֻלַּת הַחַרְטֻמִּים לִפְעֻלַּת הָאֱלֹהִי, כַּאֲמָרוֹ לְמָתַי, וְכַאֲמָרוֹ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה. וְזֶה כִּי אָמְנָם מַעֲשֵׂה הַכִּשּׁוּף יִהְיֶה לִזְמַן מֻגְבָּל, וְיָשׁוּב הַטֶּבַע לְאֵיתָנוֹ תֵּיכֶף כְּשֶׁיְּבַטֵּל הַכִּשּׁוּף, כִּי אָז יָסוּר הַמֵּעִיק לַטֶּבַע, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא א) "לָמָּה נִקְרָא שְׁמָם כְּשָׁפִים, שֶׁמַּכְחִישִׁין פָּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה". אֲמָנָם הָאֵל יִתְבָּרַךְ יְצַוֶּה לַטֶּבַע לִשְׁבוֹת, וּלְהִשְׁתַּנּוֹת, וְלִפְעוֹל כְּפִי קְצָתוֹ, אוֹ כְּפִי כֻּלּוֹ, בַּזְּמַן אֲשֶׁר יַגְבִּיל לוֹ, וְלֹא יַמְרֶה אֶת דְּבָרוֹ.

פסוק ו
כִּדְבָרְךָ. שֶׁאָמַרְתָּ וְיָסַר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי, וְלֹא בִקַּשְׁתָּ לְהַכְרִיתָם מִן הָעוֹלָם.
לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין כַּה' אֱלֹהֵינוּ. שֶׁאֵין שׁוּם כֹּחַ מְחַדֵּשׁ שִׁנּוּי בַּטֶּבַע כִּי אִם לְאֵיזֶה זְמַן קָצוּב, וְהִנֵּה הַצְפַרְדְּעִים בַּיְאוֹר הָיָה אָז שִׁנּוּי מְחֻדָּשׁ בְּטֶבַע הַיְאוֹר, כָּל שֶׁכֵּן בִּהְיוֹת אוֹתָם הַצְפַרְדְּעִים מְשֻׁנִּים מִכָּל בַּעַל חַי זוּלָתָם בְּמָה שֶׁמְּנִיעִים לְחֵי הָעֶלְיוֹן, וּמַכְנִיסִים וְאֵינָם מוֹצִיאִים, וְהִנֵּה הָאֵל יִתְבָּרַךְ יַכְרִיתֵם מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ בִּלְבָד.

פסוק ז
וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים. וְלֹא דַי שֶׁיַּכְרִית אֶת אֵלֶּה, אֲבָל יַעֲשֶׂה שֶׁהַנִּשְׁאָרִים לֹא יוֹסִיפוּ עוֹד לַעֲלוֹת אֶל בָּתֶּיךָ.
מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ. אֲבָל לֹא מִכָּל הָאָרֶץ, כִּי אָמְנָם יָמוּתוּ בָּאָרֶץ וְיַבְאִישׁוּ.
רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה. לְדוֹרוֹת, וְלֹא יַעֲלוּ אֶל הַיַּבָּשָׁה.

פסוק ח

וַיִּצְעַק. מֹשֶׁה אֶל ה' עַל דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה, שֶׁיְּסִיר אוֹתָם הַצְפַרְדְּעִים בִּלְבַד אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה, וְיִשָּׁאֲרוּ בַּיְאוֹר. וּבָזֶה הֻצְרַךְ לִתְפִלַּת צְעָקָה, דְּפַלְגָא מִן שְׁמַיָּא לָא יָהֲבֵי (סנהדרין ס"ד.).

פסוק יא

כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא סָר הָרַע לְגַמְרֵי, שֶׁנִּשְׁאֲרָה בְּאֹשֶׁת הָאָרֶץ, וְנִשְׁאֲרוּ הַצְפַרְדְּעִים בַּיְאוֹר, הַמַּזִּיקִים שָׁם עוֹד הַיּוֹם:

וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ. הִתְאַמֵּץ עַל טִבְעוֹ שֶׁלֹּא לִירָא מִן הַצְפַרְדְּעִים הַנִּשְׁאָרִים, וְלִסְבֹּל רָעַת הַבְּאֻשָּׁה, כְּדֵי שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

פסוק יב

וְהַדְּ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ. לֹא הִתְרָה בְּפַרְעֹה בְּזֹאת וְלֹא בְּשִׁחִין וְלֹא בְּחֹשֶׁךְ, וְזֶה כִּי תֵּשַׁע הַמַּכּוֹת שֶׁהָיוּ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים הָיוּ דְּצַ"דְ עַדַשׁ בְּאַ"חַ בִּלְבָד, כִּי מַכַּת בְּכוֹרוֹת לֹא הָיְתָה לְאוֹת וְלֹא לְמוֹפֵת, אֲבָל הָיְתָה לְעֹנֶשׁ כַּמִּבֹּאָר לְמַעְלָה (ד, כג; ז, ד). וְהִנֵּה דְּצַ"דְ הָיוּ אוֹתוֹת בִּשְׁתֵּי הַיְסוֹדוֹת הַכְּבֵדִים, וְעַדַשׁ הָיוּ אוֹתוֹת בְּבַעֲלֵי חַיִּים, וּבְאַ"חַ הָיוּ אוֹתוֹת בָּאֲוִיר, וּבְכָל שְׁתַּיִם מֵהֶן הַתְּרָה, וּבַשְּׁלִישִׁית נַעֲשָׂה הָאוֹת בִּלְתִּי הַתְרָאָה, כַּאֲמָרוֹ (איוב לג:כט) "הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל, פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר".

פסוק יד

וְלֹא יָכְלוּ. מִבְּלִי אֵין לְאֵל יָדָם לְהַמְצִיא דָּבָר מִתְּנוּעַת בָּאֻמָּת.

פסוק יז

וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עָלֶיהָ. הַקֶּרְקַע אֲשֶׁר עָלָיו הַבָּתִּים יִמָּלֵא נְחָשִׁים וְזוֹלָתָם מֵהַשּׁוֹכְנִים בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּטוּחִים גַּם בַּלַּיְלָה בְּבֵית סָגוּר.

פסוק יט

וְשַׂמְתִּי פְדוּת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ. שֶׁגַּם לְקִצַּת עַמִּי שֶׁיָּבֹאוּ לִמְקוֹם הֶעָרוֹב לֹא יַזִּיק הֶעָרוֹב כְּלָל, וְיַזִּיק לְעַמְּךָ בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ:

פסוק כו

וַיֶּעְתַּר. לְהָסִיר הֶעָרֹב בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁקָּבַע וּבְאוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁיֵּעָד לְפַרְעֹה, כְּאָמְרוֹ וַיָּסַר הֶעָרֹב, לֹא שֶׁיִּכָּרֵת וְיָמוּת כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּצְפַרְדְּעִים, וְזֶה הוֹרָה בְּאָמְרוֹ וַיַּעַשׂ ה' כִּדְבַר מֹשֶׁה בְּאֹפֶן הֶסֵּרַת הַמַּכָּה וּבִזְמַנָּהּ.

פסוק כח

גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת. כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בַּצְּפַרְדְּעִים, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לוֹ לִירָא מֵהֶעָרֹב שֶׁלֹּא מֵת, אֲבָל סָר, וְנָקֵל זֹאת בְּעֵינֵי ה' לַהֲשִׁיבוֹ.

פרק ט

פסוק ז

וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה. אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה זֶה פֶּלֶא מְבֹאָר, בִּלְתִּי מִתְיַחֵס בְּשׁוּם פָּנִים זוּלָתִי לָאֵל יִתְבָּרַךְ, כִּי אֵין מִי שֶׁיּוּכַל לְהַבְטִיחַ בְּחַיִּים זוּלָתוֹ.

פסוק ח

לְעֵינֵי פַּרְעֹה. לְמַעַן יִרְאֶה שֶׁלֹּא הָיְתָה מַכָּה מְסֻבֶּכֶת מֵעִפּוּשׁ בְּלַחוּת מִצַּד הָאֲוִיר אוֹ הַמַּעֲרֶכֶת, אֲשֶׁר מֵהֶם תָּבֹא לִפְעָמִים מַכַּת מְדִינָה טִבְעִית.

פסוק יב

וַיְחַזֵּק ה'. כִּי לֹא הָיָה סוֹבֵל זֶה בְּלִי סָפֵק, כְּעִנְיַן בְּאִיּוֹב (איוב ב:ה) "וְנַע אֶל עַצְמוֹ וְאֶל בְּשָׂרוֹ".

פסוק יד

כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת. בְּזֶה הַמִּין הַשְּׁלִישִׁי מֵהַמַּכּוֹת בָּאֲוִיר.

אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת כָּל מַגֵּפוֹתַי אֶל לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ. כָּל אַחַת מֵאֵלֶּה שֶׁאֶשְׁלַח תִּהְיֶה בְּלֵב כֻּלְּכֶם גַּם אַחַר שֶׁתָּסוּר, כִּי גַּם אַחֲרֵי כֵּן תַּרְגִּישׁוּ בְּהֶזֵּק נִמְשָׁךְ מִמֶּנָּה בְּקִלְקוּל הַצְּמָחִים וְהַמְּזוֹנוֹת וּבָחֳלִי הַגּוּף, כְּמַכַּת הַחֹשֶׁךְ שֶׁקִּלְקְלָה מָזֶג הָאֲוִיר בְּלִי סָפֵק, וְשֶׁלֹּא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו, שֶׁנִּמְשְׁכוּ אֲלֵיהֶם חֳלָאִים רָעִים בְּלִי סָפֵק. אֲבָל מֵהַמַּכּוֹת הַקּוֹדְמוֹת לֹא נִמְשַׁךְ הֶזֵּק מְבֹאָר אַחַר שֶׁסָּרוּ.

בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ. כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה יְכָלְתִּי גַּם בַּאֲוִיר הַמַּקִּיף. אָמְנָם יְכָלְתּוֹ בָּעֶלְיוֹנִים הוֹדִיעָם עַל יַם סוּף בְּעִנְיַן מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְעַמּוּד הֶעָנָן וַעֲמוּד הָאֵשׁ, שֶׁכֻּלָּם דְּבָרִים אֲשֶׁר מְצִיאוּתָם בִּלְתִּי טִבְעִי.

פסוק טז

בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי. כְּדֵי שֶׁתַּחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה, כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת (יחזקאל יח:לא).

וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי. וְרַבִּים תְּשִׁיב מֵעָוֹן.

פסוק יט

וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנְךָ. כְּדֵי שֶׁיִּמָּלְטוּ הָעֲבָדִים אֲשֶׁר עִם הַמִּקְנֶה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג:יח) "חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם".

פסוק כ

הַיָּרֵא אֶת דְּבַר ה' הֵנִיס. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שְׁלַח הָעֵז, הוּא מִפְּנֵי שֶׁרָאִיתִי בְּעִנְיָן הַדָּבָר שֶׁהַיָּרֵא אֶת דְּבַר ה' הֵנִיס.

פסוק כא

וַאֲשֶׁר לֹא שָׂם לִבּוֹ. חָטָא וְיַעֲזוֹב, בְּאֹפֶן שֶׁעִם חֶטְאוֹ הִפְסִיד, לָכֵן אֲנִי מַזְהִיר עַתָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יָמוּת הָאָדָם אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה.

פסוק כג

וַתְּהַלֵּךְ אֵשׁ אָרְצָה. כִּי הָאֱוִיר הַנִּלְהָב יָרַד לָאָרֶץ בְּחֹזֶק תְּנוּעַת הַבָּרָד הַמַּכְבִּיד עָלָיו בְּרִדְתּוֹ לְמַטָּה.

פסוק כד

וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד. בְּחֹזֶק תְּנוּעַת הַבָּרָד בְּרִדְתּוֹ נִלְהַב הָאֱוִיר וְנָתַן קוֹלוֹת, וְחֹזֶק תְּנוּעָתוֹ הָיָה בְּגָדְלוֹ לְקַלְקֵל הָרַךְ וְהַקָּשֶׁה, כַּאֲמָרוֹ וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד, וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר:

פסוק כט

כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתָּ וְרַב **מִהְיוֹת קוֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד**, לֹא יֶחְדַּל כָּל זֶה עַד שֶׁאֵצֵא מִן הָעִיר.

הַקּוֹלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַה' הָאָרֶץ. כָּל זֶה יִהְיֶה יַחְדָּיו כְּמוֹ רֶגַע, שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הַטֶּבַע, וְזֶה לְמַעַן תֵּדַע, לֹא בִּשְׁבִיל שֶׁאֶחְשֹׁב שֶׁכְּבָר שַׁבְתֶּם בִּתְשׁוּבָה, כִּי אָמְנָם.

פסוק ל

יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן. עֲדַיִן לֹא תִירָאוּן:

פסוק לא

וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה. אַף עַל פִּי שֶׁהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה, וְזֶה הֶזֵק רַב בְּמִצְרַיִם, כַּאֲמָרוֹ "וּבֹשׁוּ כָּל עֹבְדֵי פִּשְׁתִּים" (ישעיהו יט:ט).

פסוק לב

וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת. בֹּא וּרְאֵה מַה רַב רִשְׁעָם שֶׁל פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֶכּוּ, וּמֹשֶׁה הִתְפַּלֵּל, וְרָאָה פַּרְעֹה כִּי חָדַל כָּל הָרָע בִּתְפִלָּתוֹ, כִּי בְּאֹפֶן אַחֵר הָיָה כֻלֶּה גַּם יֶתֶר הַפְּלֵטָה, מִכָּל מָקוֹם הוֹסִיף פַּרְעֹה לַחֲטֹא וְהִכְבִּיד לִבּוֹ בְּמֵזִיד הוּא וַעֲבָדָיו:

פסוק לה

וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה. לֹא מֵעַצְמוֹ, אֲבָל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה קֹדֶם שֶׁצִּוָּה אֶת אַהֲרֹן עִמּוֹ, שֶׁאָמַר לוֹ "וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ" (שמות ג:יט), שֶׁלֹּא יַנִּיחֲכֶם לַהֲלֹךְ בִּרְצוֹנוֹ, "וְלֹא בְיָד חֲזָקָה" (שמות ג:יט), וְאֶרְצֶה שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה זֶה מִיְּרֹאַת יַדֵּי הַחֲזָקָה, שֶׁלֹּא יוּכַל לְסָבְלָהּ. וְכֵן עָשָׂה בָּזֶה הַמָּקוֹם, כִּי אַחַר שֶׁהוֹסִיף לַחֲטֹא בְּמֵזִיד, וְהִכְבִּיד הוּא עַצְמוֹ אֶת לִבּוֹ נֶגֶד טִבְעוֹ, אֲבָל הָיָה מְסֻפָּק אִם יוּכַל לְסָבֹל, הִתְחַזֵּק לִבּוֹ בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה, וְשָׂם בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יוֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹתוֹ.

פרק י

פסוק א

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה "יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן" (שמות ט:ל), חָשַׁב שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִכָּנַע לָאֵל יִתְבָּרַךְ מִיְּרֹאַת גָּדְלוֹ, מִכָּל מָקוֹם יִשְׁמַע בִּהְיוֹתוֹ בְּלִתְּי יָכוֹל עוֹד לִסְבוֹל אֶת רָעַת הַמַּכּוֹת, וְזֶה חָשַׁב כַּאֲשֶׁר רָאָה שֶׁמִּכֹּחַ הַמַּכָּה אָמַר "ה' הַצַּדִּיק" (שמות ט:כז). אָמְנָם כַּאֲשֶׁר רָאָה שֶׁעִם כָּל זֶה לֹא שָׁמַע, חָשַׁב מֹשֶׁה שֶׁהָיְתָה הַהַתְרָאָה בּוֹ לָרִיק, כִּי גַּם שֶׁלֹּא יוּכַל לִסְבוֹל לֹא יִשְׁמַע. וּלְכֵן אָמַר לוֹ ה' יִתְבָּרַךְ: אַף עַל פִּי שֶׁעַתָּה גַּם הוּא הִכְבִּיד לִבּוֹ, הִנֵּה אָנֹכִי כְּבָר הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ בַּשְּׁחִין (שמות ט:יב), וְזֶה לְהַרְבּוֹת הָאוֹתוֹת בְּקֶרֶב מִצְרַיִם, כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּב אֵיזֶה מֵהֶם בִּתְשׁוּבָה, וּלְמַעַן יְסַפְּרוּ יִשְׂרָאֵל לְדוֹרוֹת וְיַכִּירוּ גָּדְלִי וְטוּבִי. לְפִיכָךְ הַהַתְרָאָה רְאוּיָה אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִשְׁמַע פַּרְעֹה.

לְמַעַן שִׁיתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ. כְּדֵי שֶׁבָּהֶם יַכִּיר הָעָם אֶת גָּדְלִי וְיָשׁוּב מֵרִשְׁעָתוֹ:

פסוק ב

וּלְמַעַן תְּסַפֵּר. לְמַעַן יֵדְעוּ דוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל אֵלֶּה.

וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים:

פסוק ג

עד מתי מאנת. הנה מאחר שאינך נכנע אפלו עתה שראית יכלתי על האויר המקיף, אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפלו כרגע, אין לקוות שתשוב מכחך שום גדל מכות. אבל אולי תשוב מכחך התמדתם זמן ארוך, לכך ראוי לשאול עד אימתי זמן יהיה גבול התמדת המאון עם התמדת המכות.

פסוק ה

ואכל את כל העץ. יקלקלהו, כמו "והיה לאכל" (דברים לא:יז). "כי אכל את יעקב" (תהלים עט:ז).

פסוק י

כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה.

ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו, כענין "הולך למות" (בראשית כה:לב), "רגליה יורדות מות" (משלי ה:ה), וכדבריהם זכרונם לברכה "והם רצים לבאר שחת" (ברכות כח:).

פסוק יב

על ארץ מצרים באר״ב. בצד האר״ב, והוא הדרומי, כמו מצוה לאר״ב שיבא, כענין (ישעיהו ה:כו) "ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ, והנה מהרה קל יבא".

פסוק טז

וימהר פרעה. בטרם יאכל האר״ב את שרשי החטה והכסמת ושאר העשבים.

פסוק כא

נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים, כמבאר בפרשת בראשית (בראשית א:ז).

וימש חשך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה. כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור, והוא חשוך בהעדר האור בלבד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרב עביו, ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו, ולפיכך.

פסוק כג

לא ראו איש את אחיו. כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה:

פסוק כט

לֹא אוֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנָיִךְ. כִּי תָּמוּת, כְּעִנְיַן "לֹא תוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם" (שמות יד:יג). אָמְנָם כַּאֲשֶׁר קָרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה, קָרָא אוֹתָם עַל יְדֵי עֲבָדָיו בִּלְבַד, כַּאֲמָרוֹ "וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי" (שמות יא:ח).

פרק יא

פסוק א

יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ. בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁשִּׁלְּחוֹ כְּבָר מֵרְצוֹנוֹ אוֹתְךָ וְאֶת אַהֲרֹן בְּשֶׁבֶט עֶבְרָתוֹ, כַּאֲמָרוֹ "וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַּרְעֹה" (שמות י:יא), בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם עַתָּה מוּכְרָח בְּצָרָתוֹ.

כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם. אֲבָל אָז גֵּרַשׁ אֶת שְׁנֵיכֶם בִּלְבָד וּמִפָּנָיו בִּלְבָד, אָמְנָם עַתָּה יְגָרֵשׁ אֶת כֻּלְּכֶם מִכָּל זֶה הַמָּקוֹם. כִּי אָמְנָם זוֹ מִדַּת צִדְקוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֶׁיִּתְעַקֵּשׁ אָדָם מֵעֲשׂוֹת הָרָאוּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ, יַעֲשֶׂה מַה שֶּׁבָּרַח מִמֶּנּוּ בְּצָרָה וְיָגוֹן, וְלֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לוֹ, כְּאָמְרוֹ "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ" (דברים כח:מז) "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" (דברים כח:מח), "אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנַי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם" (במדבר יד:כח), כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר, סוֹפוֹ לְבַטָּלָהּ מֵעָנְיִ" (אבות ד:י).

פסוק ב

דַּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ. שֶׁלֹּא יִדְאֲגוּ שֶׁמָּא בְּסִבַּת הַמָּמוֹן יִמְסְרוּ עַצְמָם לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, כִּי בָזֶה תִּהְיֶה תְּשׁוּעָתָם:

פסוק ג

גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד. וְלִכְבוֹדוֹ הִרְבּוּ לְהַשְׁאִיל.

פסוק ה

מִבְּכוֹר פַּרְעֹה עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה. מִן הַנִּכְבָּד מִכֻּלָּם עַד הַנִּקְלֶה מִכֻּלָּם, אֲבָל "מִבְּכוֹר פַּרְעֹה עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי" (שמות יב:כט) הוּא מִן הַיּוֹתֵר חוֹטֵא בָּזֶה עַד הַחוֹטֵא פָּחוֹת מִכֻּלָּם.

פסוק ו

אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיְתָה. אֲשֶׁר בַּלַּיְלָה כְּמֹהוּ לֹא נִהְיְתָה צְעָקָה כָּזֹאת, וְזֶה כִּי לֹא הָיָה לֵיל מִלְחֶמֶת חֵיל אוֹיְבִים, כִּי אָמְנָם אָז תִּרְבֶּה הַצְּעָקָה בָּעִיר, כְּעִנְיַן "קוֹל צְעָקָה מִשַּׁעַר הַדָּגִים, וִילָלָה מִן הַמִּשְׁנֶה, וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵהַגְּבָעוֹת" (צפניה א:י), אֲבָל בְּלַיְלָה כָּזֶה שֶׁהָיָה לֵיל שָׁלוֹם בְּמִצְרַיִם, לֹא נִהְיְתָה **וְלֹא תִסְיף** צְעָקָה כָּזֹאת.

פסוק ח

וְאַחֲרֵי כֵן אֵצֵא. לֹא אֵצֵא מִיָּד כְּשֶׁתְּבַקְּשׁוּ מִלְּפָנַי שֶׁאֵצֵא, אֶלָּא אַחֲרֵי כֵן, כִּי אַמְתִּין עַד הַבֹּקֶר.

פסוק ט

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה כו'. אָמַר שֶׁבִּהְיוֹת שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אָמַר אֶל מֹשֶׁה שֶׁטַּעַם הַכְבָּדַת הַלֵּב שֶׁהָיְתָה לְפַרְעֹה כִּי הִקְשָׁה ה' אֶת רוּחוֹ, הָיָה כְּדֵי לְהַרְבּוֹת מוֹפְתָיו, כְּדֵי שֶׁבָּהֶם יַכִּירוּ הַמִּצְרִים וְיִשְׂרָאֵל אֶת גְּדֻלּוֹ וְטוּבוֹ, כַּאֲמָרוֹ "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'" (שמות י:ב). וְהִנֵּה לְהַשְׂלִים כַּוָּנָתוֹ זֹאת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יַחְדָּיו הִתְעַסְּקוּ לַעֲשׂוֹת הַמּוֹפְתִים. לָכֵן עַתָּה כַּאֲשֶׁר גָּזַר הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְהַעֲנִישׁ אֶת הַמִּצְרִים וּלְהַצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאוֹתוֹ הָעֹנֶשׁ, עִם הֱיוֹת קְצָתָם רְאוּיִים לוֹ בְּצַד מָה, וּלְהַפְלִיל אֶת אֱלֹהֵי מִצְרַיִם, כְּדֵי שֶׁיָּחוּל הָעֹנֶשׁ, וְכָל זֶה בְּזֶבַח הַפֶּסַח, כַּאֲמָרוֹ "וְעָבַרְתִּי וְהִכֵּיתִי", "אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים", "וּפָסַחְתִּי" (שמות יב:יב-יג), רָצָה שֶׁתִּהְיֶה מִצְוָתוֹ זֹאת לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יַחְדָּיו, כְּמוֹ שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּ יַחְדָּיו לְהָשִׁיב אֶת הַמִּצְרִים בִּתְשׁוּבָה וּלְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד לְהוֹצִיא לְפֹעַל אֶת פְּרִי פְּעֻלַּת הִשְׁתַּדְּלוּתָם.

פרק יב

פסוק ב

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים. מִכָּאן וְאֵילָךְ יִהְיוּ הֶחֳדָשִׁים שֶׁלָּכֶם, לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנְכֶם, אֲבָל בִּימֵי הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיוּ יְמֵיכֶם שֶׁלָּכֶם, אֲבָל הָיוּ לַעֲבוֹדַת אֲחֵרִים וּרְצוֹנָם, לְפִיכָךְ **רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה**, כִּי בוֹ הִתְחִיל מְצִיאוּתְכֶם הַבְּחִירִי.

פסוק ד

וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרוֹב אֶל בֵּיתוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיוּ מִצְרִיִּים רַבִּים שׁוֹכְנִים בֵּין בֵּית עִבְרִי לְבֵית רֵעֵהוּ, יִקָּרֵא שְׁכֵנוֹ אוֹתוֹ הָעִבְרִי שֶׁהוּא יוֹתֵר קָרוֹב לְבֵיתוֹ מִשְּׁאָר הָעִבְרִים.

פסוק יא

מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים. מְזֻמָּנִים לַדֶּרֶךְ, כְּעִנְיַן "וְיִשַּׁנֵּס מָתְנָיו" (מלכים א יח:מו), לְהוֹרוֹת עַל בִּטָּחוֹן בִּלְתִּי מְסֻפָּק בָּאֵל יִתְבָּרַךְ, בִּהְיוֹתָם מְכִינִים עַצְמָם לַדֶּרֶךְ בְּעוֹדָם בְּבֵית כֶּלֶא.

פסוק יב

וְעָבַרְתִּי. לְפַלֵּס נָתִיב לְאַפִּי (תהלים עח:נ), שֶׁלֹּא יוּכַל עַל זֶה הַמִּשְׁלִיחַ.

וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר. שֶׁאַבְחִין בֵּין טִפָּה שֶׁל בְּכוֹר לְטִפָּה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל בְּכוֹר (בבא מציעא פרק איזהו נשך).

וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אַשְׁפִּיל שָׂרֵי מַעְלָה הַמְנַהֲגִים אוֹתָם עַתָּה, כְּדֵי שֶׁיָּחוּל הָעֹנֶשׁ יוֹתֵר.

אֲנִי ה'. וְלֹא יָאוֹת כָּל זֶה בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ, כְּאָמְרוֹ "אֲנִי ה', אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר". וּבָזֶה נָתַן טַעַם לְכָל הַקּוֹדֵם, לָמָּה הֻצְרַךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּעַצְמוֹ אֶת כָּל אֵלֶּה, וְלֹא כֵן עָשָׂה בְּסַנְחֵרִיב וְזוּלָתוֹ (מלכים ב יט:לה).

פסוק יג

וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית. לֹא יִגַּע בָּכֶם נֶגֶף, פֵּירוּשׁ מַכָּה שֶׁל אוֹתָהּ הַהַשְׁחָתָה שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה בְּמִצְרַיִם.

בְּהַכּוֹתִי. שֶׁמִּלְבַד מַכַּת הַבְּכוֹרוֹת שָׁלַח בִּשְׁאָר הָעָם עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים, כִּי לוּלֵא הַפְּסִיחָה שֶׁעָשָׂה בְּחֶמְלָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיוּ נִמְלָטִים מִשְּׁאָר הַצָּרוֹת שֶׁשָּׁלַח עַל שְׁאֵרִית עַם מִצְרַיִם, כְּעִנְיַן "פֶּן תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר" (בראשית יט:טו). וְצִוָּה עֲלֵיהֶם מַתְּנוֹת הַדָּם לְאוֹת לְמַעַן יִמָּלְטוּ, וְזֶה לְמַעַן שְׁמוֹ לְבִלְתִּי הֵחֵל, כַּאֲמָרוֹ "וְאוֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חָיִי" (יחזקאל טז:ו).

פסוק יז

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת. הַמּוֹרוֹת עַל מְהִירוּת בְּלִי הַמְתָּנַת חֲמוּץ.

כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. בַּיּוֹם הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, שֶׁבְּיוֹם אֶחָד נַעֲשָׂה קִבּוּץ, שֶׁלֹּא הָיוּ מַסְפִּיקִים אֵלָיו בַּטֶּבַע כַּמָּה יָמִים עִם לֵילוֹתֵיהֶם.

הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם. כָּל קָהָל וְקָהָל כְּמוֹת שֶׁהָיָה יַחְדָּיו:

פסוק כב

מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף. שֶׁתִּהְיֶה עַל כָּל הַזְּאֵה טְבִילָה, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה הָאֵל בְּאָמְרוֹ **עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת** וְזֶה קוֹדֶם, וְאַחַר כָּךְ עַל הַמַּשְׁקוֹף, וְזֶה לֹא יִתָּכֵן זוּלָתִי בְּשָׁלוֹשׁ הַזָּאוֹת. לְהוֹרוֹת עַל שָׁלוֹשׁ יוֹדִי"ן, כְּאָמְרָם "הָעוֹלָם הַבָּא נִבְרָא בְּיו"ד" וְכֵן הָיָה קוֹדֶם חֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן וּבְיוֹם מַתַּן תּוֹרָה עַד הָעֶגֶל, כִּי בָם "יְהוָה צוּר עוֹלָמִים" (ישעיהו כו:ד) נִצְחִיִּים, כִּי הַיו"ד תּוֹרָה עַל פְּשִׁיטוּת נִצְחִי, וְתוֹרָה הַיו"ד עֶלְיוֹנָה, מְצִיאוּת הַיָּחִיד בְּעוֹלָמוֹ עַל שְׁנֵי עוֹלָמִים נִצְחִיִּים.

וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ. הִנֵּה הַבַּיִת יִהְיֶה מְצַיָּן בַּדָּם, וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ, וּבָזֶה הָאֹפֶן, וּפָסַח עַל דֶּרֶךְ "וְהִתְוִיתָ תָּו" (יחזקאל ט:ד).

פסוק כג

לִנְגֹּף. אֶת עַם מִצְרַיִם בְּעֶבְרָה וָזַעַם וְכוּ', כִּי אָמְנָם יֵאָמֵר נֶגֶף עַל כָּל מַכָּה גַּם בִּלְתִּי מָוֶת, כַּאֲמָרוֹ (שמות כא:כב) "וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה, וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן".

הַמַּשְׁחִית. אֶת עַם מִצְרַיִם, בְּעֶבְרָה וָזַעַם וְכוּ'.

פסוק כו

מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. שֶׁאֵינוֹ בְּיוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ כִּשְׁאָר הַקָּרְבָּנוֹת, וְלֹא תוֹךְ זְמַן שְׁאָר הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁהוּא מִתָּמִיד שֶׁל שַׁחַר עַד תָּמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם, וְלָמָּה לֹא יַסְפִּיק קָרְבָּן אֶחָד לְכָל יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ בִּשְׁאָר קָרְבְּנוֹת צִבּוּר:

פסוק כז

זֶבַח פֶּסַח הוּא. זֶה הַזֶּבַח נַעֲשָׂה בִּשְׁבִיל הַפְּסִיחָה שֶׁהָיְתָה עֲתִידָה לְהֵעָשׂוֹת בַּחֲצִי הַלַּיְלָה שֶׁל אַחֲרָיו, וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין זֶבַח בַּלַּיְלָה הֻצְרַךְ לַעֲשׂוֹתוֹ בָּזֶה הַזְּמַן הַנִּמְשָׁךְ אַחַר הַלַּיְלָה שֶׁל אַחֲרָיו בְּעִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת. וְהֻצְרַךְ כָּל אֶחָד לְהַקְרִיב, כִּי הַנֵּס נַעֲשָׂה לְכָל יָחִיד בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְלֹא לַצִּבּוּר בִּכְלָל.

פסוק כט

וַה' הִכָּה. כְּלוֹמַר יִשְׂרָאֵל הִתְעַסְּקוּ בְּמִצְוַת הַפֶּסַח, וַה' הִכָּה בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן בְּעַצְמוֹ אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם לְגָאְלָם.

פסוק לח

וְצֹאן וּבָקָר. שֶׁל עֵרֶב רַב שֶׁעָלוּ עִמָּם לָגוּר בְּתוֹכָם עִם כָּל קִנְיָנָם:

פסוק לט

כִּי לֹא חָמֵץ. כִּי לֹא הִתְחַמֵּץ, מִפְּנֵי קוֹצֶר הַזְּמַן שֶׁהָיָה מִשְּׁעַת נָסְעָם מֵרַעְמְסֵס שֶׁהִיא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְסֻכּוֹת, שֶׁהִיא חוּץ לִגְבוּלָם, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָן שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם וְכוּ'". כִּי אָמְנָם בִּהְיוֹתָם בְּסֻכּוֹת חוּץ לִגְבוּל מִצְרַיִם נִגְלוּ עֲלֵיהֶם עַמּוּדֵי הֶעָנָן וְהָאֵשׁ, וַה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם (שמות יג:כא).

פסוק מ

אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. תַּשְׁלוּם אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מִיּוֹם שֶׁהוֹצִיא אֶת אַבְרָהָם אָבִינוּ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, כַּאֲמָרוֹ שָׁם (בראשית טו:ז) "אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים", וּלְזֶה אָמְרוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה הָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים.

פסוק מב

לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאָם. שֶׁהָיָה מְצַפֶּה לְהוֹצִיאָם, כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ, אֲבָל לֹא מָצָא אֶת יִשְׂרָאֵל מוּכָנִים וּרְאוּיִים לִגְאֻלָּה עַד אוֹתָהּ הַלַּיְלָה, וְאוֹתָהּ הָיָה מְשַׁמֵּר וּמְצַפֶּה כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַשֵּׁב אֶת הַקֵּץ.
הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַה' שִׁמֻּרִים. וּכְמוֹ שֶׁהָיָה מִשְׁמָר וּמְצַפֶּה לִגְאֻלַּת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי גָלוּתָם בְּמִצְרַיִם, כֵּן הוּא מִשְׁמָר וּמְצַפֶּה לִגְאֻלַּת יִשְׂרָאֵל הָעֲתִידָה, כְּאָמְרוֹ "וְלָכֵן יְחַכֶּה ה' לַחֲנַנְכֶם" (ישעיהו ל:יח).
לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם. כְּאָמְרָם (ראש השנה יא.) "בְּנִיסָן נִגְאֲלוּ, וּבְנִיסָן עֲתִידִין לְהִגָּאֵל".

פסוק מג

זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח. לְדוֹרוֹת בְּעִנְיַן הָאוֹכְלִים וְהַמָּקוֹם, כִּי אָמְנָם הַמִּצְוֹוֹת הָאֲמוּרוֹת לְמַעְלָה חוּץ מִשְּׁתֵּי אֵלֶּה לֹא נֶהֱגוּ לְדוֹרוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים צו.) אֵין פֶּסַח דּוֹרוֹת טָעוּן הַזָּאָה עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל בְּחַפָּזוֹן.

פרק יג

פסוק ב

קַדֶּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר. שֶׁיִּתְחַיְּבוּ כֻּלָּם בְּפִדְיוֹן כְּשְׁאָר כָּל הַקֹּדֶשׁ, לְמַעַן יִהְיוּ מֻתָּרִים בַּעֲבוֹדַת חוֹל, שֶׁלּוּלֵי הַפִּדְיוֹן הָיוּ אֲסוּרִים לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכֶת חוֹל, כָּעִנְיָן "לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר

שׁוֹרֶךָ" (דברים טו:יט). וּפְדְיוֹן נַפְשָׁם הוּא הָעֵרֶךְ הַמְפֹרָשׁ לְבֶן חֹדֶשׁ בְּפָרָשַׁת עֲרָכִין, בְּהִיוֹת אָז זְמַן פִּדְיוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ "וּפְדוּיוֹ מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפָּדֶה" (במדבר יח:טז).

פסוק ד

הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב. בְּזֹאת הַשָּׁנָה קָרָה שֶׁיִּהְיֶה חֹדֶשׁ הַלְּבָנָה בִּיצִיאַתְכֶם בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, לְפִיכָךְ שְׁמוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה וַעֲשׂוּ עִבּוּר הַשָּׁנָה בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה לְעוֹלָם זֶה הַחֹדֶשׁ בָּאָבִיב שֶׁבּוֹ תַּעֲשׂוּ זֶה הֶחָג.

פסוק ט

כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִיאֲךָ. בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טֶבַע הַבִּלְתִּי נִפְסָדִים, כַּאֲמָרוֹ בְּעִנְיַן בְּקִיעַת הַיַּרְדֵּן (יהושע ד:כד) "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד ה' כִּי חֲזָקָה הִיא".

פסוק יד

מַה זֹּאת. פִּדְיוֹן פֶּטֶר חֲמוֹר, שֶׁהוּא בְּהֵמָה טְמֵאָה וְלֹא תְּחוּל עָלֶיהָ קְדֻשַּׁת הַגּוּף, וְעֲרִיפַת פֶּטֶר חֲמוֹר אִם לֹא תִּפְדֶּה.

בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם. בְּחֹזֶק יָדָם שֶׁל מִצְרַיִם הוֹצִיאָנוּ ה', כַּאֲמָרוֹ "וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם" (שמות יב:לג), בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יָכְלוּ לָשֵׂאת נְכָסֵינוּ בַּעֲגָלוֹת כְּמִנְהַג מִצְרַיִם, וְהֶצְרַכְנוּ לָשֵׂאת בַּחֲמוֹרִים, וְנַעֲשָׂה בָּהֶם נֵס שֶׁהִסְפִּיקוּ לָזֶה בִּכְמוֹ רֶגַע, וְחָלָה עֲלֵיהֶם אֵיזוֹ קְדֻשָּׁה רְאוּיָה לְפִדְיוֹן.

פסוק טו

וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַּרְעֹה. וּבִהְיוֹת שֶׁפַּרְעֹה הִקְשָׁה לְשַׁלְּחֵנוּ, וְהוּא נִמְשָׁל לַחֲמוֹר כְּאָמְרוֹ (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם", וְהָיָה יָכוֹל לִפְדּוֹת עַצְמוֹ וְעַמּוֹ בְּשַׁלְּחוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם נִמְשָׁלִים לְשֶׂה, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו נ:יז) "שֶׂה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל", וְכֵן כְּאָמְרוֹ (יחזקאל לד:לא) "וְאַתֶּנָה צֹאנִי".

וַיַּהֲרֹג ה'. וְהָאֵל הָרַג אֶת הַנִּמְשָׁל לַחֲמוֹר, כַּאֲשֶׁר לֹא נִפְדָּה בְּשֶׂה.

כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהָיוּ בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְלִקּוֹת עִמָּהֶם, עַל דֶּרֶךְ "פֶּן תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר" (בראשית יט:טו), וְהִצִּילָם בְּמַה שֶׁהִקְדִּישָׁם לוֹ, בְּאֹפֶן שֶׁהָיוּ בְּכוֹרֵי הָאָדָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמוֹ נְזִירִים אוֹ יוֹתֵר, מְיֻחָדִים לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וַאֲסוּרִים בַּעֲבוֹדַת הֶדְיוֹט.

עַל כֵּן אֲנִי זוֹבֵחַ. בְּכוֹר בְּהֵמָה.

וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה. כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מֻתָּרִים בַּעֲבוֹדַת חוֹל.

פסוק יז

וַיְהִי בְּשַׁלַּח וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים. אַף עַל פִּי שֶׁהַכַּוָּנָה הָאֱלֹהִית הָיְתָה לְהוֹלִיךְ אֶת יִשְׂרָאֵל לְהַר סִינַי לְקַבֵּל הַתּוֹרָה וּמִשָּׁם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ (שמות ו:ז-ח) "וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ", מִכָּל מָקוֹם הַכַּוָּנָה עַתָּה הָיְתָה לְהוֹלִיכָם לְיָם סוּף אֲשֶׁר לֹא הָיָה דֶּרֶךְ לְאֶחָד מֵאֵלֶּה, וְזֶה לְהַטְבִּיעַ שָׁם אֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, עַל דֶּרֶךְ (שופטים ד:ז) "וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל נַחַל קִישׁוֹן אֶת סִיסְרָא". וְהִנֵּה הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר וְהַקָּצָר לְלֶכֶת מִמִּצְרַיִם לְיָם סוּף הָיָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, אָמַר שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ לֹא רָצָה לַנְחוֹתָם בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ.

כִּי קָרוֹב הוּא. מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ וְסוֹפוֹ קָרוֹב לְמִצְרַיִם, וְיִרְבּוּ עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ שָׁם וּמַגִּידִים מִשָּׁם לְמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם לְשָׁם:

וְהִנֵּה **בְּרָאוֹתָם מִלְחָמָה**. בְּשֶׁמְּעָם שֶׁיָּכִין פַּרְעֹה אֶת עַצְמוֹ לִרְדּוֹף אַחֲרֵיהֶם עִם כָּל חֵילוֹ, יִנָּחֵם הָעָם בְּלִי סָפֵק מִיְּרֹאַת מִלְחַמְתָּם וְיָשׁוּבוּ לְמִצְרַיִם, וּלְפִיכָךְ הֻסַּבָּם אֶל דֶּרֶךְ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ.

פסוק יח

דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף. שֶׁיֵּלְכוּ לְיַם סוּף דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר, כִּי בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ לֹא יָבֹאוּ מַגִּידִים מִמִּצְרַיִם וְלֹא יֵדְעוּ בִּרְדִיפַת פַּרְעֹה עַד שֶׁהִשִּׂיג אוֹתָם, כְּאָמְרוֹ "וַיַּשִּׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם, וְהִנֵּה מִצְרַיִם וְכוּ'" (שמות יד:י). וְלֹא הָיָה אָז לָהֶם תַּקָּנָה בְּשׁוּבָם, כִּי לֹא יְקַבְּלֵם פַּרְעֹה וְחֵילוֹ.

וַחֲמֻשִׁים עָלוּ. וְכָל זֶה הֶצְרֵךְ לַעֲשׂוֹת אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מְזֻיָּנִים, כִּי עִם כָּל כְּלֵי זַיְנָם לֹא הָיָה לָהֶם אֹמֶץ לֵב לְהִלָּחֵם בְּמִצְרַיִם וּלְהִמָּלֵט, כִּי לֹא נִסּוּ בְּאֵלֶּה.

פסוק יט

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ. בְּהָיוֹתוֹ אָז נָשִׂיא הַדּוֹר.

כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה חִיּוּב הַדּוֹר מוּטָל עַל נְשִׂיאוֹ.

פסוק כא

וַה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם. מֵאָז שֶׁהָיוּ בְּסֻכּוֹת שֶׁהוּא חוּץ לִגְבוּל מִצְרַיִם וְנִכְנְסוּ לַמִּדְבָּר.

פרק יד

פסוק ג

סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. בַּעַל צְפוֹן סָגַר אֶת הַמִּדְבָּר עֲלֵיהֶם.

פסוק ה

כִּי בָרַח הָעָם. שֶׁלֹּא הָלְכוּ בַּמִּדְבָּר עַל קַו יָשָׁר, כְּמוֹ שֶׁיָּעֲדוּ בְּאָמְרָם "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר" (שמות ח:כג), אֲבָל חָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם כִּבְוֹרְחִים בְּלִתִּי יוֹדְעִים הַדֶּרֶךְ:

וַיֻּחַּפֵּךְ לְבַב פַּרְעֹה. כִּי חָשַׁב שֶׁהָיָה בַּעַל צְפוֹן יָכוֹל נֶגֶד הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ. וְלֹא דָּרַשְׁנוּ אֶת בַּעַל צְפוֹן שֶׁהָיָה עוֹזֵר לָנוּ, וְלֹא הָיִינוּ מֻכְרָחִים לְשַׁלֵּחַ.

פסוק ו

וְאֶת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ. מִבְחַר פָּרָשָׁיו וְחֵילוֹ:

פסוק ז

וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם. הֶהָמוֹנִיִּים.

וְשָׁלִישִׁם עַל כֻּלּוֹ. גַּם עַל הֶהָמוֹן שֶׁלֹּא הָיוּ בִּכְלַל עַמּוֹ וְחֵילוֹ הִפְקִיד שָׁלִישִׁים מְלֻמָּדֵי מִלְחָמָה, כִּי אָמְנָם כָּל תֹּקֶף הַצָּבָא תָּלוּי בְּשֹׂר הַצָּבָא וְחָכְמָתוֹ וְתַחְבּוּלוֹתָיו.

פסוק ח

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים בְּיָד רָמָה. כְּעִנְיַן "יָדֵינוּ רָמָה" (דברים לב:כז), הָיוּ מִתְאַמְּצִים לְנַצֵּחַ אֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, שֶׁלֹּא הָיוּ רַבִּים בְּמִסְפָּר כְּמוֹתָם. וּבָזֶה הוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִין עִנְיַן הַמִּלְחָמָה, כִּי אָמְנָם הָיָה רָאוּי לְיֵרֵא מֵאוֹתָם הַמְעַטִּים מְלֻמָּדֵי מִלְחָמָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה רָאוּי לְיֵרֵא מִכָּל הֶמוֹן מִצְרַיִם הַנּוֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם אַחַר כָּךְ.

פסוק ט

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם. אַחֲרֵי הַיּוֹצְאִים בְּיָד רָמָה.

פסוק י

וּפַרְעֹה הִקְרִיב. אֶת חֵיל הֶהָמוֹן שֶׁל כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם:

פסוק יא

לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר. כִּי אֲפִלּוּ לֹא יִתְגַּבְּרוּ בָּנוּ מִלְחָמָה פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, הִנֵּה בְּעָמְדָם לְפָנֵינוּ לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ כָּל מִחְיָה, נָמוּת בַּמִּדְבָּר בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל.

פסוק טו

מַה תִּצְעַק אֵלָי. כִּי אָמְנָם הוּא הָיָה בִּכְלַל "וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'" (שמות יד:י), אָמְנָם צְעָקַת מֹשֶׁה לֹא הָיְתָה מִיִּרְאַת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, כִּי כְּבָר הִגִּיד לְיִשְׂרָאֵל אֶת מַפֶּלֶת הַמִּצְרִים וּמִיתָתָם כְּאָמְרוֹ "לֹא תֹסִיפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם, ה' יִלָּחֶם לָכֶם" (שמות יד:יג-יד). אֲבָל הָיְתָה צַעֲקָתוֹ עַל שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֶעֱזוּ פְּנֵיהֶם בְּאָמְרָם "הַמִּבְּלִי אֵין קְבָרִים" (שמות יד:יא), וְחָשַׁב בִּשְׁבִיל זֶה שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ לוֹ לְהִכָּנֵס בַּיָּם. לְפִיכָךְ אָמַר לוֹ מַה תִּצְעַק אֵלַי בָּזֶה, כִּי אָמְנָם אַתָּה חוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים.

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ. וְלֹא יַמְרוּ אֶת פִּיךָ:

פסוק טז

הָרֵם אֶת מַטְּךָ. אֶל הָרוּחַ קָדִים שֹׂשִׂים הַיָּם לְחָרָבָה:

וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם. שֶׁיֵּחָצוּ הַמַּיִם הֵנָּה וְהֵנָּה, כָּעִנְיָן בְּאֵלִיָּהוּ (מלכים ב ב:ח).

פסוק יח

וְיָדְעוּ מִצְרַיִם. הַנִּשְׁאָרִים בְּמִצְרַיִם וְיָשׁוּבוּ אֵלַי, כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת.

פסוק יט

הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל. בְּעַמּוּד הָאֵשׁ.

וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם. לְהַתִּיךְ אוֹתָם תְּהוֹמוֹת שֶׁקִּפְאוּ בְּלֵב יָם לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָבְרָם, כְּדֵי לַהֲפוֹךְ קַרְקַע הַיָּם לְטִיט כַּאֲשֶׁר יַעַבְרוּ מִצְרִים אַחֲרֵיהֶם, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ אָז שֶׁיֵּלֵךְ עַמּוּד הֶעָנָן לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל לַנְחוֹתָם הַדֶּרֶךְ, כִּי הַדֶּרֶךְ שֶׁנַּעֲשָׂה בִּבְקִיעַת הַיָּם הָיָה מַנְהִיגָם.

וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם. מֵאַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאַחֲרֵי עַמּוּד הָאֵשׁ:

פסוק כ

וַיָּבֹא. הַמַּלְאָךְ בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, לְהַנְהִיג אֶת שְׁנֵי הָעַמּוּדִים.

וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ. חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה הָיָה יַחְדָּיו עִם הֶעָנָן מֵאַחֲרֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְשֶׁל עַמּוּד הָאֵשׁ.

וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה. הַמַּלְאָךְ בְּעַמּוּד הָאֵשׁ, כִּי בּוֹ הֵסִיר חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה וְלֹא הָיָה שָׁם עָנָן מַפְסִיק בֵּינָם לְאֵשׁ הַמַּאִיר, כְּמוֹ שֶׁהָיָה לְצַד מִצְרַיִם.

וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה. כִּי הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ הוֹלְכִים לְאַט בְּהֶכְרֵחַ, כִּי לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשְׁלוּ.

פסוק כא

וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה. רוּחַ הַקָּדִים הִקְפִּיא טִיט קַרְקַע הַיָּם.

וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם. בִּנְטִיַּת יַד מֹשֶׁה עַל הַיָּם בְּמִצְוַת בּוֹרְאוֹ:

פסוק כב

הָלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה. כִּי קָפְאוּ תְּהוֹמוֹת בְּרוּחַ הַקָּדִים, וְעָבְרוּ עַל הַטִּיט הַנִּקְפָּא.

פסוק כד

וַיַּשְׁקֵף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן. שְׁנֵי הָעַמּוּדִים שֶׁהָיוּ מְהַלְּכִים בָּאֱמְצַע הַמֶּרְחָק אֲשֶׁר בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, הִקְרִיבָם לְצַד מַחֲנֵה מִצְרַיִם.

וַיָּהָם. בְּמִינֵי חֳלָאִים, כְּעִנְיַן בַּפְּלִשְׁתִּים "וַתְּהִי יַד ה' בָּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד, וַיַּךְ אֶת אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל, וַיִּשָּׁתְרוּ לָהֶם עֳפָלִים" (שמואל א ה:ט). וְאוֹתָם מִינֵי חֳלָאִים הֵם "מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים" (דברים ז:טו), וְהִיא "הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם" (שמות יד:לא) שָׂרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּירְאוּ, כְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפָּנֶיהָם" (דברים כח:ס). אָמְנָם פְּרָטֵי הַמַּכּוֹת שֶׁהִזְכִּירָה הַתּוֹרָה לֹא הָיָה בָּהֶם שׁוּם חֹלִי זוּלָתִי הַשְׁחִין, וְהִנֵּה הַתּוֹרָה הִזְכִּירָה "שְׁחִין מִצְרַיִם" (דברים כח:כז) וְהִזְכִּירָה גַּם כֵּן "מַדְוֵי מִצְרַיִם".

פסוק כה

וַיָּסַר אֵת אוֹפַן. בְּעַמּוּד הָאֵשׁ:

בְּכִבְדוּת. מִכֹּחַ הַטִּיט.

כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם. וּבְנוֹסְנוֹ לֹא יִלָּחֵם בָּנוּ עוֹד.

פסוק כז

לְאֵיתָנוֹ. בְּשׁוֹא גַּלָּיו אֶל דֶּרֶךְ הַבְּקִיעָה, שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן מֵאָז שֶׁנִּבְקַע.

וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ. שֶׁמִּתְּחִלַּת אַשְׁמוֹרֶת הַבֹּקֶר יַד ה' הָיְתָה בָם לְהֻמָּם, וְאָז אָמְרוּ אָנוּסָה וְנָסוּ עַד פְּנוֹת הַבֹּקֶר דֶּרֶךְ הַבְּקִיעָה. וּבְעֵת פְּנוֹת בֹּקֶר שָׁב הַיָּם לְאֵיתָנוֹ לְשֵׁאת גַּלָּיו בְּמָקוֹם הַבְּקִיעָה, אֲשֶׁר הִגִּיעוּ שָׁם מִצְרַיִם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְנִמְצְאוּ נָסִים לִקְרַאת הַיָּם.

וַיְנַעֵר ה' אֶת מִצְרַיִם. הַמֶּלֶךְ וְעַמּוֹ, נֹעֵר אוֹתָם מֵעַל הַמֶּרְכָּבוֹת אֶל קַרְקַע הַיָּם, כְּמוֹ "חָצְנִי נְעָרְתִּי" (נחמיה ה:יג), "הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר" (ישעיהו נב:ב).

פסוק כח

וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם. בְּרִבּוֹת הַגַּלִּים אֶל מְקוֹם הַבְּקִיעָה.

וַיְכַסּוּ אֶת הָרֶכֶב. אַחַר שֶׁנִּנְעֲרוּ מֵעֲלֵיהֶם הָעָם אֲשֶׁר בָּם.

וְאֶת הַפָּרָשִׁים. רוֹכְבֵי הַסּוּסִים.

לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם. הַמּוֹן כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם וְרוֹכְבֵיהֶם שֶׁבָּאוּ אַחַר הַפָּרָשִׁים לַמִּלְחָמָה.

פסוק כט

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה. בְּעוֹד שֶׁמִּצְרַיִם הָיוּ טוֹבְעִים בַּיָּם, כִּי לֹא שָׁב לְאֵיתָנוֹ בְּאוֹתוֹ הַקֶּצֶה שֶׁהָיוּ שָׁם יִשְׂרָאֵל.

פסוק ל

וַיּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל. בְּמִיתַת הַמִּסְתּוֹלְלִים בָּם לְשַׁעְבְּדָם נִשְׁאֲרוּ הֵם בְּנֵי חוֹרִין, כִּי עַד עֵת מוֹתָם הָיוּ יִשְׂרָאֵל כַּעֲבָדִים בּוֹרְחִים.

פסוק לא

הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם. מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים שֶׁלָּקוּ בָם עַל הַיָּם (דברים ז:טו).

וַיִּירְאוּ הָעָם. כְּאָמְרוֹ (דברים כח:ס) "אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם":

פרק טו

פסוק א

אָז יָשִׁיר. הִסְכִּים שֶׁיָּשִׁיר.

כִּי גָאֹה גָּאָה. לוֹ לְבַדּוֹ הַגֵּאוּת לְיַחֵס אֵלָיו עַל הַטּוֹב הַנִּמְצָא, וְלֹא לְפַרְעֹה "הַתַּנִּין הַגָּדוֹל אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי" (יחזקאל כט:ג).

סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם. סוּס פַּרְעֹה וְרֹכְבוֹ, כְּאָמְרוֹ (תהלים קלו:טו) "וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף":

פסוק ב

עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ. עֻזּוֹ וְזִמְרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא **רָמָה בַיָּם** אֶת **סוּס וְרֹכְבוֹ**, כִּי בָּזֶה הֶרְאָה עֻזּוֹ שֶׁהוּא מֶלֶךְ עַל כָּל מְלָכִים, וְשֶׁרָאוּי שֶׁיְּהַלְלוּהוּ הַנּוֹשָׁעִים בְּקוֹל זִמְרָה, שְׂמֵחִים לִהְיוֹת לַעֲבָדִים לְמֶלֶךְ עוֹלָם.

וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. וְהוּא אֲשֶׁר רָמָה אֶת הָאוֹיֵב בַּיָּם הָיָה לִי לִישׁוּעָה, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סו:יד) "וְנוֹדְעָה יַד ה' אֶת עֲבָדָיו, וְזָעַם אֶת אוֹיְבָיו".

זֶה אֵלִי. הוּא הַנִּצְחִי וְהַקַּדְמוֹן אֲצִלִי, אֲשֶׁר בְּהֶכְרֵחַ יַעֲלוּ כָּל סִבּוֹת הַנִּפְסָדִים אֵלָיו, וּמִמֶּנּוּ תִּהְיֶה נִצָּחִיּוּת הִתְמַדָּתָם.

וְאַנְוֵהוּ. אֶעֱשֶׂה נָוֶה לְשָׁכְנוֹ בְּתוֹכֵנוּ, וּבוֹ אֶתְפַּלֵּל אֵלָיו בִּלְבַד וְאֶעֱבוֹד כָּרָאוּי לְמֵטִיב וּמֵרִיעַ, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מד:יז) "וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֹּאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה", כִּי אָמְנָם הָעֲבוֹדָה וְהַתְּפִלָּה מְכֻוָּנִים לְמִצְא חֵן.

אֱלֹהֵי אָבִי. אֱלֹהֵי יַעֲקֹב שֶׁהוֹדִיעַ בְּאָמְרוֹ "אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית לג:כ), שֶׁהוּא נוֹרָא בְּגֻדְלוֹ וּבְהִשְׂגָּחָתוֹ, שֶׁהֵם מִדַּת הָרַחֲמִים וּמִדַּת הַדִּין.

וַאֲרוֹמְמֶנְהוּ. בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה וְהַכְנָעָה, וּבְהוֹדִיעַ לַכֹּל שֶׁהַתַּכְלִית הַמְכֻוָּן לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ הוּא הַטּוֹב מִכָּל הַתַּכְלִיּוֹת, בִּהְיוֹתוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה, כְּעִנְיַן "לַמְּדֵנִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי אַתָּה אֱלוֹהָי" (תהלים קמג:י):

פסוק ג

ה' אִישׁ מִלְחָמָה, ה' שְׁמוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אִישׁ מִלְחָמָה וּמַכְרִית הָרְשָׁעִים בְּמִדַּת הַדִּין, מִכָּל מָקוֹם ה' שְׁמוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים, כִּי בָּזֶה הוּא נוֹתֵן הֲוָיָה וּמְצִיאוּת לְעוֹלָמוֹ, בִּהְיוֹתוֹ מְכַלֶּה קוֹצִים מִן הַכֶּרֶם שֶׁהֵם מַחֲרִיבֵי עוֹלָם.

פסוק ד

מַרְכְּבוֹת פַּרְעֹה וְכוּ'. אַחַר שֶׁסִּפְּרוּ אָבְדַן סוּס וְרֹכְבוֹ, שֶׁהוּא פַּרְעֹה וְסוּסוֹ, וְנָתְנוּ עָלָיו הוֹדָאָה לָאֵל יִתְבָּרַךְ, סִפְּרוּ מִלְחַמְתּוֹ בְּחֵיל פַּרְעֹה **וּמִבְחַר שָׁלִישָׁיו**, שֶׁהֵם הָיוּ עִקַּר כָּל הַצָּבָא:

פסוק ו

יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ. לֹא יְמִין חֵיל פַּרְעֹה וּמִבְחַר שָׁלִישָׁיו הַבּוֹטְחִים בִּזְרוֹעַ בָּשָׂר. וְזֹאת הִיא הוֹדָאָה שֶׁנָּתְנוּ לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל מִלְחַמְתּוֹ זֹאת הַשֵּׁנִית:

יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב. יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּהְיֶה כֵּן לֶעָתִיד שֶׁתִּרְעַץ כָּל אוֹיֵב לְיִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיַן "כֵּן יֹאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ ה'" (שופטים ה:לא).

פסוק ח

וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם. עַתָּה סִפֵּר הַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה שֶׁנִּלְחַם הָאֵל יִתְבָּרַךְ בַּהֲמוֹן מִצְרַיִם, וְאָמַר הִנֵּה בְּרוּחַ אַפֶּיךָ נִבְקַע הַיָּם וְנַעֲשׂוּ הַמַּיִם כַּעֲרֵמָה וְכַנֵּד. **וְקָפְאוּ תְהוֹמוֹת**, בְּקֶרֶקַע הַיָּם בְּאֹפֶן שֶׁיָּכְלוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲבוֹר.

פסוק ט

וְכַאֲשֶׁר אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף. אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם.

אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל. וְהֵם הָיוּ הֲמוֹן כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם שֶׁלֹּא בָּאוּ אֶלָּא לִגְזֹל מְמוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

פסוק י

נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ. בְּאוֹתוֹ הָרוּחַ עַצְמוֹ שֶׁהִקְפִּיא קַרְקַע הַיָּם וְנַעֲשָׂה דֶּרֶךְ לַעֲבוֹר גְּאוּלִים, נָשַׁפְתָּ לְכַסּוֹת הָרוֹדְפִים וּלְאַבְּדָם.

אַדִּירִים. שָׂרִים וְרֹאשֵׁי עַם **צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם**. וּמֵהֶם הָיוּ הַשָּׁלִישִׁים עַל כֻּלּוֹ שֶׁמִּנָּה פַּרְעֹה עַל כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם (שמות יד:ז).

פסוק יא

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים. נָתַן שֶׁבַח לָאֵל יִתְבָּרַךְ עַל מִלְחַמְתּוֹ הַשְּׁלִישִׁית נֶגֶד הֲמוֹן רֶכֶב מִצְרַיִם, וְאָמַר: מִי כָמוֹךָ בַּחֲזָקִים, שֶׁיּוּכַל לִשְׁנוֹת טֶבַע הַנִּמְצָאִים הַבִּלְתִּי נִפְסָדִים בְּטִבְעָם.

נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ. הִנֵּה הַקָּדוֹשׁ הוּא הַבִּלְתִּי נִפְסָד כְּלָל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צב.) מֻתָּים שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת אֵינָם חוֹזְרִין לַעֲפָרָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ד:ג) "הַנִּשְׁאָר בְּירוּשָׁלַיִם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ" מַה קָּדוֹשׁ לְעוֹלָם קַיָּם וכו'. אָמַר, שֶׁאֵין כְּמוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ נוֹדָע לְאַדִּיר וּמֶלֶךְ עַל כָּל אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים וְנִצְחִיִּים, וּלְפִיכָךְ לוֹ לְבַדּוֹ יָאוֹת לְשַׁנּוֹת טֶבַע כָּל נִמְצָא בִּלְתִּי נִפְסָד, כִּי נִצְחִיּוּת כָּל נִצְחִי לֹא יִהְיֶה זוּלָתִי מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ.

נוֹרָא תְהִלֹּת. וּמִי שֶׁיֵּדַע גֹּדֶל תְּהִלּוֹתָיו יִירָאֵהוּ בִּשְׁבִילוֹ, לֹא בִּשְׁבִיל יִרְאַת עֹנֶשׁ שֶׁיָּבֹא מֵאִתּוֹ.

עוֹשֵׂה פֶלֶא. עוֹשֶׂה מַה שֶּׁיִּפָּלֵא מִן הַטֶּבַע לַעֲשׂוֹת בְּשׁוּם אֹפֶן, כְּגוֹן עַמּוּד הֶעָנָן וְעַמּוּד הָאֵשׁ.

פסוק יג

נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ. מֵעֵת שֶׁגְּאַלְתָּם, וְזֶה כְּשֶׁהוֹצֵאתָם חוּץ לִגְבוּל מִצְרַיִם וּבָאוּ לְסֻכּוֹת, הִתְחַלְתָּ לְנַחוֹתָם הַדֶּרֶךְ, כַּאֲמָרוֹ (שמות יג:כ-כא) "וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם".

נָהַלְתָּ בְעָזְּךָ. נָהַלְתָּ לְאִטָּם בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סג:יג) "מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת, כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ".

אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ. בְּדַרְכְּךָ נָכוֹן לָלֶכֶת אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ, לְקַדְּשָׁם שָׁם לַעֲבוֹדָתֶךָ.

פסוק טו

אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב. כְּשֶׁרָאוּ אֵלּוּ הַנִּסִּים, אַף עַל פִּי שֶׁיָּדְעוּ שֶׁלֹּא עֲלֵיהֶם יַעֲלֶה יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה, מִכָּל מָקוֹם נִבְהֲלוּ לִרְאוֹת.

יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד. יְהִי רָצוֹן שֶׁיֹּאחֲזֵמוֹ רָעַד וְלֹא יִתְקוֹמְמוּ עָלֵינוּ.

נָמֹגוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי כְנָעַן. הִנֵּה יוֹשְׁבֵי כְנַעַן בְּשָׁמְעָם כָּל אֵלֶּה נָמֹגוּ בְּלִי סָפֵק, כִּי יָדְעוּ שֶׁעֲלֵיהֶם עָלוּ לְגָרְשָׁם, כַּאֲמָרוֹ (יהושע ב:יא) "וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְכוּ'".

פסוק טז

תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ. יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, בְּאֹפֶן שֶׁיָּנוּסוּ מִפָּנֵינוּ מִיִּרְאַת זְרוֹעֲךָ, כְּעִנְיַן "אָנוּסָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי ה' נִלְחָם" (שמות יד:כה).

יִדְמוּ כָאָבֶן עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה'. וְכֵן יְהִי רָצוֹן שֶׁלֹּא יִתְקוֹמְמוּ נֶגְדֵּנוּ כַּאֲשֶׁר נַעֲלֶה לְהִלָּחֵם בָּם, עַד אַחַר שֶׁנַּעֲבֹר הַנְּהָרוֹת וְהֵם אַרְנוֹן וְהַיַּרְדֵּן, כִּי אָמְנָם בְּמַעֲבַר הַנְּהָרוֹת תִּקָּשֶׁה כָּל מִלְחָמָה וְנִצְטָרֵךְ לְנֵס גָּדוֹל אֲשֶׁר אוּלַי לֹא נִהְיֶה רְאוּיִים לוֹ.

פסוק יז

תְּבִיאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ. שֶׁלֹּא יִגְלוּ מִמֶּנָּה:

בְּהַר נַחֲלָתְךָ. בְּהַר הַבַּיִת שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו "בְּהַר ה' יֵרָאֶה" (בראשית כב:יד).

מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה'. כְּאָמְרוֹ (תהלים קלב:יד) "פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ".

מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ. כַּאֲמָרוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה:ח), כְּכָל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ (שמות כה:ט). וְכֵן דָּוִד אָמַר "הַכֹּל בִּכְתָב, מִיַּד ה' עָלַי הִשְׂכִּיל" (דברי הימים א כח:יט), בְּכָל מְלַאכוֹת הַתַּבְנִית.

פסוק יח

ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד. יְהִי רָצוֹן שֶׁהוּא לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד, וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר.

פסוק יט

כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה. וְזֶה שֶׁאָמַרְנוּ **אָז יָשִׁיר** הָיָה כַּאֲשֶׁר בָּא סוּס פַּרְעֹה **בְּרִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו בַּיָּם**, וְהָאֵל יִתְבָּרַךְ הִטְבִּיעָם בְּעוֹד שֶׁ**בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** הָיוּ **הוֹלְכִים בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם**, בְּטֶרֶם יָצְאוּ הַתְחִילוּ לָשִׁיר.

פסוק כה
וְשָׁם נִסָּהוּ. אִם יְקַבֵּל הַחֹק וְהַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׂם לוֹ, וְלֹא יַחֲזֹר לְסוּרוֹ, וְזֶה הַנִּסָּיוֹן הָיָה כִּי אָמְנָם אָמַר לְיִשְׂרָאֵל.

פסוק כו
אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ. לְקַבֵּל עָלָיו אוֹתוֹ חֹק שֶׁשָּׂם לְךָ, וּמִכָּאן וָאֵילָךְ **הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ כו'**, אָז תִּמָּלֵט מִכָּל מַדְוֵי מִצְרַיִם. אֲבָל אִם תְּקַבֵּל עָלֶיךָ עַתָּה וְאַחַר תִּבְגּוֹד, יָשִׂים עָלֶיךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה בְּלִי סָפֵק. וְזֶה הָיָה כְּעִנְיַן אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "גֵּר הַבָּא לְהִתְגַּיֵּר אוֹמְרִים לוֹ הֲוֵי יוֹדֵעַ שֶׁעַד שֶׁלֹּא בָאתָ לְמִדָּה זוֹ אָכַלְתָּ חֵלֶב אֵינְךָ עָנוּשׁ כָּרֵת, חִלַּלְתָּ שַׁבָּת אֵינְךָ חַיָּב סְקִילָה, וְעַכְשָׁו אָכַלְתָּ חֵלֶב אַתָּה עָנוּשׁ כָּרֵת וְכוּ'" (יבמות מז.).
כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ. וְהַטַּעַם שֶׁאִם תְּקַבֵּל וְאַחַר כָּךְ תִּבְגּוֹד תִּהְיֶה נֶעֱנָשׁ, הוּא כִּי אָמְנָם כָּל מְצוֹתַי הֵם לְרַפֹּאת אֶת נַפְשְׁךָ מֵחָלְיֵי הַתַּאֲוֹות וְהַדֵּעוֹת הַנִּפְסָדוֹת, לְמַעַן תִּהְיֶה קָדוֹשׁ לֵאלֹהֶיךָ, כְּאָמְרוֹ "וַאֲבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי" (ויקרא כ:כו), וְאִם תִּבְגּוֹד, תֶּחֱלֶה וְתִתְחַלֵּל הַנֶּפֶשׁ, וְרָאוּי שֶׁיֵּעָנֵשׁ מִי שֶׁיְּחַלֵּל אֶת קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהֵב.

פסוק כז
וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מָיִם. וְעִם כָּל זֶה.

פרק טז

פסוק א
וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם. **אֶל מִדְבַּר סִין**. כְּעִנְיַן "לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" (ירמיהו ב:ב).

פסוק ג
מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ. בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר. אִם הָיָה הָאֵל יִתְבָּרַךְ חָפֵץ לַהֲמִיתֵנוּ, הָיָה טוֹב לָנוּ שֶׁיְּמִיתֵנוּ שָׁם בְּעוֹדֵנוּ שְׂבֵעִים, כְּעִנְיַן "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב" (איכה ד:ט).

פסוק ד
מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם. מָזוֹן:
לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי. כְּשֶׁיִּהְיֶה מִתְפַּרְנֵס שֶׁלֹּא בְּצַעַר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן.

פסוק ה

וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה. גַּם אַחַר הַהֲכָנָה יִהְיֶה מִשְׁנֶה, כִּי לֹא יֶחְסַר בַּבִּשּׁוּל. וְאָמַר וְהֵכִינוּ לְעוֹרֵר שֶׁיְּזַדְּרְזוּ לְעַנֵּג שַׁבָּת בְּמַטְעַמִּים, וְשֶׁכָּל זְרִיזוּתָם בָּזֶה יִהְיֶה מֵעֶרֶב שַׁבָּת.

פסוק ו

עֶרֶב וִידַעְתֶּם. יְהִי רָצוֹן שֶׁמָּה שֶׁאָמַר לִי שֶׁיִּתֵּן לָכֶם מָזוֹן, יִהְיֶה בְּאֹפֶן זֶה שֶׁיִּתֵּן לָכֶם בָּעֶרֶב צָרְכֵי הָעֶרֶב, בְּעִנְיַן שֶׁתֵּדְעוּ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הוֹצִיא אֶתְכֶם לְגַמְרֵי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי יוֹצִיאָכֶם גַּם מִמִּנְהָגֵיהָ, שֶׁהֱיִיתֶם יוֹשְׁבִים שָׁם עַל סִיר הַבָּשָׂר, בִּלְתִי זְמַן סְעוּדָה קְבוּעָה כִּבְהֵמוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּתְחִלָּה הָיוּ יִשְׂרָאֵל כְּתַרְנְגוֹלִים הַמְנַקְּרִים בָּאַשְׁפָּה, עַד שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְקָבַע לָהֶם זְמַן סְעוּדָה.

פסוק ז

וּבֹקֶר. יִהְיֶה לָכֶם לֶחֶם הַבֹּקֶר.

וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה'. וְכֵן יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּרְאוּ אֶת כְּבוֹד ה' שֶׁיָּבֹא לְהַגְבִּיל הַזְּמַנִּים, לְמַעַן תֵּדְעוּ שֶׁתְּלוּנוֹתֵיכֶם הֵם עָלָיו וְהוּא יִהְיֶה הַנִּרְאֶה לְהָסִירָם מֵעָלָיו.

פסוק ח

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת ה' לָכֶם. אָמַר מֹשֶׁה: מַה שֶּׁהִתְפַּלַּלְנוּ שֶׁיִּתֵּן ה' לָכֶם הַמָּזוֹן בָּעֶרֶב, בְּעִנְיַן שֶׁתֵּדְעוּ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ הוֹצִיא אֶתְכֶם, רְצוֹנֵנוּ שֶׁיִּתֵּן לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל, וְלֹא לִשְׂבֹּעַ כְּמִנְהָג הַמִּצְרִים אֲשֶׁר אֵין לִפְנֵיהֶם בִּלְתִּי אִם גְּוִיָּתָם, וְשֶׁבַּבֹּקֶר יִתֵּן לָכֶם לֶחֶם בִּלְבַד לִשְׂבֹּעַ, שֶׁיִּהְיֶה מַסְפִּיק דֵּי שָׂבְעֲכֶם:

בִּשְׁמֹעַ ה' אֶת תְּלוּנוֹתֵיכֶם. וּמַה שֶּׁהִתְפַּלַּלְנוּ שֶׁתִּרְאוּ אֶת כְּבוֹד ה', רְצוֹנֵנוּ שֶׁיִּתֵּן לָכֶם אֵלֶּה בְּעִנְיַן שֶׁיֵּרָאֶה לָכֶם שֶׁתְּלוּנוֹתֵיכֶם הֵם עָלָיו, וְשֶׁהוּא שָׁמַע אֶת תְּלוּנוֹתֵיכֶם.

פסוק ט

אֱמֹר אֶל כָּל עֲדַת. כֵּיוָן שֶׁיֵּדַע שֶׁנִּתְקַבְּלָה תְּפִלָּתוֹ, כְּעִנְיַן רַבִּי חֲנִינָא כְּשֶׁהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל הַחוֹלִים (ברכות לד), אוֹ יוֹתֵר מִזֶּה:

קִרְבוּ לִפְנֵי ה'. הַהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם בְּעַמּוּד עָנָן:

פסוק י

וַיִּפְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר. כִּי דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר הָיָה הֶעָנָן מְהַלֵּךְ בְּנָסְעָם.

פסוק יד

וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק. דְּבָר שֶׁהַגַּרְגִּיר שֶׁלּוֹ הָיָה דַּק, כַּאֲמָרוֹ (במדבר יא:ז) "כִּזְרַע גַּד הוּא".

דַּק כַּכְּפֹר. גַּם בְּהַנָּחָתוֹ הָיָה דַק, שֶׁלֹּא הָיָה מֻנָּח גַּרְגִּיר עַל גַּרְגִּיר.

פסוק טז

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'. בְּאָמְרוֹ "וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ לָחֶם":

לִקְטוּ מִמֶּנּוּ. כָּל אֶחָד כִּרְצוֹנוֹ, אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט:

אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ. כִּי בְכָל עִנְיָן שֶׁתִּלְקְטוּ, הֵן שֶׁתַּרְבּוּ לִלְקֹט וְהֵן שֶׁתַּמְעִיטוּ, יִהְיֶה זֶה עַל כָּל פָּנִים שֶׁיִּהְיֶה הַנִּלְקָט מָזוֹן לְכָל אֶחָד כְּפִי אָכְלוֹ, שֶׁיַּשְׂבִּיעַ אֶת הָרָגִיל לֶאֱכֹל הַרְבֵּה, וְלֹא יִתֵּן מָזוֹן יוֹתֵר מֵהָרָאוּי לְמִי שֶׁהוּא רָגִיל לֶאֱכֹל מְעַט. וְשָׁמָּה שֶׁיִּלְקֹט, הֵן עַל יְדֵי הַמַּרְבֶּה לִלְקֹט הֵן עַל יְדֵי הַמַּמְעִיט, יְהִי עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְשָׁמִּי שֶׁיִּלְקֹט בְּעַד כָּל בְּנֵי בֵיתוֹ יִלְקֹט עֹמֶר לְכָל אֶחָד כְּמִסְפַּר כָּל הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ.

פסוק כ

וַיִּקְצֹף עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה. כִּי אָמְנָם לֹא קָרָה זֶה מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ יוֹתֵר מִכְּדֵי שִׂבְעָם, אֲבָל הוֹתִירוּהוּ לְכַתְּחִלָּה לְנַסּוֹת.

פסוק כא

בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר. בְּכָל בֹּקֶר, כְּמוֹ "כְּדַבְּרוֹ אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם" (בראשית לט:י), וְכֵן "בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרוֹת" (שמות ל:ז).

וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס. לְפִיכָךְ הָיוּ מְלַקְּטִים בַּבֹּקֶר כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמַּס בְּחֹם הַשֶּׁמֶשׁ.

פסוק כג

אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ. הַחֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁאַתֶּם חֲפֵצִים לֶאֱפוֹת בַּתַּנּוּר, כְּעִנְיַן "וְעָשׂוּ אוֹתוֹ עֻגוֹת" (במדבר יא:ח).

אֵפוּ. עַתָּה מֵעֶרֶב שַׁבָּת.

וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ. כְּעִנְיַן "וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר" (במדבר יא:ח).

בַּשֵּׁלוּ. עַתָּה:

פסוק כה

אכלוהו הַיּוֹם. לְעִתִּים מְזֻמָּנִים מִזֶּה הַיּוֹם:

כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַה'. כִּי כָל זֶה הַיּוֹם שַׁבָּת לַה', וּבְכָלוֹ מֻתָּר לֶאֱכוֹל אֶת הַמָּן הַנּוֹתָר מֵעֶרֶב שַׁבָּת, וְלֹא יִהְיֶה מֻתָּר זֶה לְאַחַר הַשַּׁבָּת.
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ. בְּכָל יוֹם שַׁבָּת כְּמוֹ שֶׁהוּא הַיּוֹם, לֹא תִמְצָאֻהוּ.

פסוק כז

יָצְאוּ מִן הָעָם. מִן הַמַּחֲנֶה אֶל מָקוֹם רָחוֹק, חוֹשְׁבִים לִמְצֹא מִמֶּנּוּ שָׁם, כִּי לֹא נֶאֱמְנָה אֵת אֵל רוּחָם.
לְלָקוֹט. וְזֶה הָיָה חִלּוּל שַׁבָּת בְּלִי סָפֵק אִם הָיוּ מְלַקְּטִים הַדָּבָר מִמְּקוֹם גְּדוּלוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קז, ב) הַאי מָאן דְּתָלַשׁ כְּשׁוּתָא מֵהַזְמֵי וְהַיְנִי חַיָּב מִשּׁוּם תּוֹלֵשׁ:

פסוק כח

עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמוֹר. הִנֵּה הַחֵטְא בִּשְׁמִירָה נַעֲשָׂה בֵּין כֻּלְּכֶם, כִּי אַתָּה אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יָצָאתָ עִמָּהֶם לְלָקוֹט, גָּרַמְתָּ שֶׁיֵּצְאוּ, שֶׁלֹּא לִמַּדְתָּ אוֹתָם הִלְכוֹת שַׁבָּת וְעִנְיָנָן, רַק אָמַרְתָּ "שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ" וְלֹא שִׁבְעַת יָמִים, וּבָזֶה מָרוּ אֶת פִּיךָ, וְאָמַרְתָּ "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ" וְהֵם לֹא הֶאֱמִינוּ לְדָבָרְךָ. אֲבָל לֹא לִמַּדְתָּם מִצְוֹתַי, שֶׁבְּכָלַל מְלָאכָה תִּהְיֶה לְקִיטַת הַמָּן שֶׁחַיָּב בָּהּ הַלּוֹקֵט מִשּׁוּם תּוֹלֵשׁ, וַהֲבָאָתוֹ מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת שֶׁהִיא מִכְּלַל הַמְּלָאכוֹת גַּם כֵּן.
וְתוֹרֹתָי. עִנְיַן הַשַּׁבָּת וְטַעֲמוֹ וּמַתַּן שְׂכָרוֹ וְעָנְשׁוֹ, אֲשֶׁר כָּל יוֹדְעֵיהֶם יְזָהֲרוּ לִשְׁבוֹת בְּשַׁבָּת בְּלִי סָפֵק.

פסוק כט

רְאוּ. הִתְבּוֹנְנוּ.
כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת. וְאֵין זוֹ מִצְוָה בִּלְבַד, אֲבָל הִיא מַתָּנָה שֶׁלֹּא נִתְּנָה לְזוּלָתָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת י:) מַתָּנָה טוֹבָה יֵשׁ לִי בְּבֵית גְּנָזַי וְשַׁבָּת שְׁמָהּ, וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִיתְּנָהּ לְיִשְׂרָאֵל. וְכֵן סִדְּרוּ בַּתְּפִלָּה "וְלֹא נְתַתּוֹ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְכוּ' עֲרֵלִים", כְּאָמְרוֹ (שמות לא:טז) "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם", וְהוּא שֶׁיַּשְׁגִּיחוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת.

פסוק לה

אָכְלוּ אֶת הַמָּן. תְּמוּרַת לֶחֶם חִטִּים וְזוּלָתוֹ, כְּאָמְרָם (במדבר יא:ו) "בִּלְתִּי אֶל הַמָּן עֵינֵינוּ".

עַד בֹּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת. אֶל אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, כִּי שָׁם אָכְלוּ גַּם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ. **אֶת הַמָּן אָכְלוּ עַד בֹּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן**. וְעִם לֶחֶם הָאָרֶץ אָכְלוּ מָן אַחַר בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג עַד שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן, כַּאֲמָרוֹ (יהושע ה:יא-יב) "וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת".

פרק יז

פסוק א

לִשְׁתּוֹת הָעָם. לִשְׁתִּית הָעָם, כְּמוֹ "לִשָּׁבֶת אַבְרָם" (בראשית טז:ג).

פסוק ב

מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי. הֲלֹא יְדַעְתֶּם שֶׁאֲנִי מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה?

מַה תְּנַסּוּן אֶת ה'. וְאִם רִיבְכֶם עִמִּי הוּא כְּדֵי לְנַסּוֹת הַמְשֻׁלָּח, מַה תְּנַסּוּן לָרַע לָכֶם, כִּי זֶה הַנִּסָּיוֹן רַב הַסַּכָּנָה, שֶׁאִם יִקְצֹף יַרְאֶה פֹּעֲלוֹ לְהַשְׁחִיתְכֶם, וְיִהְיֶה הַנִּסָּיוֹן רַע לָכֶם, כַּאֲמָרוֹ "בְּחָנוּנִי גַּם רָאוּ פָּעֳלִי" (תהלים צה:ט), רְצוֹנוֹ לוֹמַר לְרַע לָהֶם.

פסוק ה

עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם. וּתְכַל תְּלוּנוֹתָם, בִּרְאוֹתָם שֶׁאַתָּה מִשְׁתַּדֵּל לְהַמְצִיא צָרְכָּם:

וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר. וּבְהַכָּאתוֹ נִלְאוּ מִצְרִים לִשְׁתּוֹת, עַתָּה יַעֲשֶׂה הַהֵפֶךְ: **וְהָלָכְתָּ**. מִן הַמַּחֲנֶה אֶל הַצּוּר.

פסוק ו

וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְשָׁתָה הָעָם. וּבָזֶה יַכִּירוּ שֶׁאֵין פֹּעַל הַמַּטֶּה טִבְעִי לוֹ, כִּי הַטִּבְעִי יַעֲשֶׂה לְעוֹלָם עַל עִנְיָן אֶחָד. אַמְנָם פֹּעֲלוֹ בְּמִצְוַת פּוֹעֵל רְצוֹנִי, הַפּוֹעֵל פְּעוּלוֹת הֶפְכִיּוֹת.

פסוק ח

וַיָּבֹא עֲמָלֵק. לְקוֹל מְרִיבָה וְצִמָּאוֹן, כְּאָמְרוֹ "וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ" (דברים כה:יח), כְּעִנְיַן "לֹא מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה" (איוב כב:ז), וּכְעִנְיַן "בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה" (ישעיהו לב:ב).

פסוק ט

וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי. לְהַרְאוֹת לָעָם בּוֹ אֶת זְמַן תְּפִלָּתוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ לִבָּם וְיִתְפַּלְּלוּ עִמּוֹ, כְּעִנְיַן הַמְנִיפִים בְּסוּדָרִים בְּאֶלְכְּסַנְדְּרִיָּה שֶׁל מִצְרַיִם (סוכה נא:).

פסוק יג

אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ. הַמְקֻבָּץ מֵעִם אַחֵר לְהִלָּחֵם.

פסוק יד

כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר. פָּרָשַׁת זָכוֹר (דברים כה:יז-יט).

וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ. וְשִׂים אֵיזֶה זִכָּרוֹן בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, וְזֶה עֲשֵׂה מֹשֶׁה בְּבִנְיַן הַמִּזְבֵּחַ וּבִתְפִלָּתוֹ אָז, וּבְמַה שֶׁאָמַר "כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ":

מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק. שֶׁאַחֵרִים גַּם אֶת בְּהֶמְתָּם, כְּאָמְרוֹ (שמואל א טו:ג) "וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִשּׁוֹר עַד שֶׂה וְכוּ'".

פסוק טו

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ. קָרָא שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּתְפִלָּתוֹ, כְּעִנְיַן "קָרָאתִי שִׁמְךָ ה'" (איכה ג:נה).

ה' נִסִּי. ה' יִהְיֶה רוֹמְמוּתִי, כְּמוֹ "נָתַתָּה לִירֵאֶיךָ נֵס לְהִתְנוֹסֵס" (תהלים ס:ו), כְּלוֹמַר ה' הוּא יִהְיֶה מַעֲלָתִי וְרוֹמְמוּתִי עַל כָּל מִתְקוֹמֵם, כְּעִנְיַן "וּבְשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ" (תהלים מד:ו), וּכְעִנְיַן "וּבְשִׁמְי תָּרוּם קַרְנוֹ" (תהלים פט:כה).

פסוק טז

וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ. אָמַר טַעַם תְּפִלָּתִי זֶה הוּא, מִפְּנֵי שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ נִשְׁבַּע שֶׁתִּהְיֶה לוֹ מִלְחָמָה בַּעֲמָלֵק מִדּוֹר דּוֹר, וְחַיָּבִים אָנוּ לְהִלָּחֵם מִלְחַמְתּוֹ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּאָמְרָם: "שָׁלֹשׁ מִצְוֹות נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ, לְהַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ וּלְהַכְרִית זֶרַע שֶׁל עֲמָלֵק, וְלִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ" (סנהדרין כ:), וְלָכֵן הִתְפַּלַּלְתִּי שֶׁיִּהְיֶה הוּא נִסִּי וְרוֹמְמוּתִי עַל הָאוֹיֵב.

פרק יח

פסוק א

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ. הִנֵּה הַשְׁמִיעָה תֵּאָמֵר עַל הַדָּבָר הַבִּלְתִּי הֹוֶה בִּזְמַן הַמְסֻפָּר. כִּי אָמְנָם עַל הַדָּבָר הַהֹוֶה אָז תִּפּוֹל רְאִיָּה לְרָחוֹק וְלַקָּרוֹב, כְּעִנְיַן "וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם" (בראשית מב:א), "וַיַּרְא בָּלָק" (במדבר כב:ב), "וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ" (דברים כח:י). וּבִהְיוֹת שֶׁיְּצִיאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הָיְתָה אָז דָּבָר הֹוֶה, לְפִיכָךְ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: מָה שְׁמוּעָה שָׁמַע, קְרִיעַת יַם סוּף וּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, מִפְּנֵי שֶׁשְּׁתֵּי אֵלֶּה כְּבָר עָבְרוּ אָז. אָמְנָם כְּשֶׁנְּפָרֵשׁ **כִּי הוֹצִיא** שֶׁהוּא כְּמוֹ כַּאֲשֶׁר הוֹצִיא, יֵאָמֵר שֶׁשָּׁמַע כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֵל יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְהֵם הַמַּכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְהָאוֹתוֹת

וְהַמּוֹפְתִים וְכוּ'. וּלְכֵן נָשָׂא לִבּוֹ לָלֶכֶת בְּעַצְמוֹ אֶל הַמִּדְבָּר, וְלֹא שָׁלַח עַל יְדֵי שָׁלִיחַ לְמַשֵּׂה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו, כִּי חָפֵץ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן מָלְךְ בָּבֶל אֲשֶׁר שָׁלַח לִרְאוֹת אֶת הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָּאָרֶץ (דברי הימים ב לב:לא).

פסוק ב

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ. אַחַר שֶׁשָּׁלְחָה אֵלָיו לְדַעַת אֵיזֶה מָקוֹם מְנוּחָתוֹ, וְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא יָנוּחַ עַד הַר הָאֱלֹהִים שֶׁשָּׁם יַעַבְדוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁיָּעַד בְּאָמְרוֹ "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג:יב), וּלְפִיכָךְ אִחֵר יִתְרוֹ לָבֹא עַד הֱיוֹת מֹשֶׁה וְעַמּוֹ שָׁם.

פסוק ד

וַיַּצִּילֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה. כִּי בְּלִידַת אֱלִיעֶזֶר כְּבָר מֵת אוֹתוֹ מֶלֶךְ מִצְרַיִם שֶׁהָיָה רוֹדֵף אֶת מֹשֶׁה, כְּאָמְרוֹ "וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרָיִם" (שמות ב:כג), וְאָז בָּטַח לִהְיוֹת נִמְלָט מֵחֶרֶב פַּרְעֹה, כִּי עַד מוֹתוֹ לֹא הָיָה מֹשֶׁה בָּטוּחַ מֵחַרְבּוֹ בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה נוֹדָע אֵצֶל פַּרְעֹה, כְּעִנְיַן "אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְהִשְׁבִּיעַ אֶת הַמַּמְלָכָה וְאֶת הַגּוֹי" (מלכים א יח:י).

פסוק ו

אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ. הִקְדִּים לְהוֹדִיעוֹ דֶּרֶךְ מוּסָר, לְמַעַן יוּכַל לְהָכִין מָקוֹם לְשָׁבְתָּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה טז:) "אַל תִּכָּנֵס לְבֵיתְךָ פִּתְאוֹם, כָּל שֶׁכֵּן לְבֵית חֲבֵרְךָ":

פסוק ז

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה. לֹא חָדַל בִּשְׁבִיל מַעֲלָתוֹ לְקַדֵּם פְּנֵי מִי שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ טוֹבָה בְּעֵת צַר לוֹ, כְּעִנְיַן "וְאֶת מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כוּ'" (אסתר ב:כ), וּכְעִנְיַן יוֹסֵף עִם אֶחָיו בְּמָלְכוֹ. וְהַהֵיפֶךְ "וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף" (בראשית מ:כג).

פסוק ח

אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אודות יִשְׂרָאֵל. כְּמֹשִׁיב נָקָם לְצָרֵי עַמּוֹ, עַל דֶּרֶךְ "אֹשִׁיב נָקָם לְצָרָי" (דברים לב:מא), וְזֶה בְּמַה שֶׁלָּקוּ בְּגוּפָם עַל הַיָּם, כַּאֲמָרוֹ "יְשַׁלַּח בָּם חָרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וְזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים" (תהלים עח:מט). וּבָזֶה הוֹרָה כִּי בָּחַר בְּיִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים.

אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ. בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק:

וַיַּצִּילֵם ה'. וּבְזֶה הוֹרָה הַשְׁגָּחָתוֹ הַפְּרָטִית עֲלֵיהֶם, וְסִבַּת זֶה בְּהֶכְרֵחַ הֱיוֹת דֵּעוֹתָם וּמַעֲשֵׂיהֶם נְכוֹנִים לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד.

פסוק ט

וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה. לֹא שָׂמַח עַל אָבְדַן מִצְרַיִם כָּרָאוּי לִמְקַנֵּא לִכְבוֹד קוֹנוֹ, כְּעִנְיַן "יִשְׂמַח צַדִּיק כִּי חָזָה נָקָם" (תהלים נח:יא), אֲבָל שָׂמַח עַל טוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּמְרַחֵם עַל דִּמְעַת הָעֲשׁוּקִים.

פסוק י

אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם. אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן:
מִיַּד מִצְרַיִם. בְּהַכּוֹתְכֶם אוֹתָם.
וּמִיַּד פַּרְעֹה. בְּבֹאֲכֶם לְהַתְרוֹת בּוֹ:
אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם. הַמְשֻׁעְבָּדִים.

פסוק יא

כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם. כִּי הִצִּיל אֶת הָעָם בְּאוֹתוֹ הַדָּבָר עַצְמוֹ אֲשֶׁר זָדוּ הַמִּצְרִים עֲלֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ "כִּי יָזֵד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ" (שמות כא:יד). וְזֶה הָיָה שֶׁהָרַג בְּכוֹרֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָרְגוּ הַמִּצְרִים כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד לְיִשְׂרָאֵל, וְהִטְבִּיעָם בַּיָּם כְּדֶרֶךְ שֶׁהִטְבִּיעוּ הֵם הַבָּנִים בַּיְאוֹר, וְהָרַג אֶת הַבְּכוֹרוֹת כְּנֶגֶד "בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל" (שמות ד:כב) "וַתִּמְאַן לְשַׁלְּחוֹ" (שם), וְהִקְשָׁה אֶת לִבָּם אַחֲרֵי שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ בִּרְצוֹנָם. וּבְזֶה הוֹרָה גְּדֻלָּתוֹ עַל כָּל הָאֱלֹהִים, כִּי לֹא חָשְׁבָה שׁוּם אֻמָּה שֶׁיּוּכַל שׁוּם אֵל מֵאֱלֹהֵיהֶם שָׂרֵי מַעְלָה לְשַׁלֵּם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה בְּכָל דָּבָר, אֲבָל חָשְׁבוּ שֶׁיּוּכַל בְּדָבָר אֶחָד מְיֻחָד לוֹ בִּלְבַד.

פסוק יב

עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים. לְאוֹת קַבָּלַת עֹל מַלְכוּתוֹ, כְּעִנְיַן נַעֲמָן בְּאָמְרוֹ (מלכים ב ה:יז) "כִּי לֹא יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וּמִנְחָה לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם לַה'".
לֶאֱכָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה. לִשְׂמֹחַ עִמּוֹ עַל שֶׁנִּכְנַס תַּחַת כַּנְפֵי שְׁכִינָה, כְּעִנְיַן "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו" (תהלים קמט:ב).
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָלָיו הִקְרִיבוּ אוֹתָם הַזְּבָחִים, אִם שֶׁהָיָה אוֹתוֹ הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה מֹשֶׁה בְּאָבְדָן עֲמָלֵק, אִם שֶׁהָיָה זוּלָתוֹ וְלֹא נִזְכַּר בִּנְיָנוֹ. וְהָיְתָה אֲכִילָתָם הַזְּבָחִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ, כְּעִנְיַן הַנֶּאֱכָלִים לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים.

פסוק יג
וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה. לְהַמְתִּין שֶׁיּוּכַל לִפְנוֹת אֲלֵיהֶם אַחַר עִסְקֵי הָרַבִּים וּגְדוֹלֵי הַדּוֹר:

פסוק יד
מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ. בְּעִסְקֵי צִבּוּר:
וְכָל הָעָם. הַצְּרִיכִים לְאֵיזוֹ סִבָּה לְהַקְרִיב מִשְׁפָּטָם אֵלֶיךָ, צְרִיכִים לְהַמְתִּין **מִן בֹּקֶר עַד עֶרֶב**:

פסוק טו
לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים. הַנִּשְׁאִים וְרָאשֵׁי הַדּוֹר הַבָּאִים עַל עִסְקֵי הָרַבִּים וְסִדְרָם בָּאִים אֵלַי בְּהֶכְרֵחַ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, כִּי עַל פִּי ה' יַחֲנוּ (במדבר ט:יח).

פסוק טז
כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר. וְכַאֲשֶׁר לָאֵלּוּ הָרָאשִׁים הַבָּאִים עַל עִסְקֵי צִבּוּר יִהְיֶה דְּבַר רִיב בֵּינֵיהֶם.
בָּא אֵלַי, וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. בֵּין אוֹתָם גְּדוֹלֵי הַדּוֹר הַבָּאִים עַל עִסְקֵי צִבּוּר.
וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו. לְאוֹתָם הַגְּדוֹלִים כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּם, כַּאֲמָרוֹ "וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל הַנְּשִׂיאִים בָּעֵדָה, וַאֲחַר כֵּן נִגְּשׁוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות לד:לא-לב). וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין נד.) "כֵּיצַד סֵדֶר מִשְׁנָה". וְלִשְׁלֹשׁ הַסִּבּוֹת הָאֵלֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁיַּמְתִּינוּ הָעָם מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב, עַד שֶׁיִּסְתַּלְּקוּ הַגְּדוֹלִים וְאוּכַל לִפְנוֹת לִשְׁפֹּט עֲנְיֵי עָם.

פסוק יח
גַּם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ. בֵּית דִּינְךָ:
לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ. לִשְׁמֹעַ כָּל עִסְקֵי הַגְּדוֹלִים, וְלִשְׁמֹעַ עִם זֶה אֶת כָּל הַצְּרִיכִים לְדַבֵּר עִמָּךְ, עַל מַה שֶּׁלֹּא יַסְפִּיק לָהֶם זוּלָתֶךָ.

פסוק יט
הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים. לְהוֹדִיעָם הַמִּצְווֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים שֶׁיְּצַוֶּה, כִּמְלִיץ בֵּינוֹתָם וּבֵין הָאֵל יִתְבָּרַךְ.
וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים. מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַעְתָּ, כְּעִנְיַן "עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה" (במדבר ט:ח), וּכְעִנְיַן "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת מִשְׁפָּטָן" (במדבר כז:ה).

פסוק כא

וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל הָעָם. תִּבְרוֹר וְתִמְנֶה, כִּי בְּאֵלֶּה הַשְּׁלוֹשָׁה עִנְיָנִים צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה בְּעַצְמְךָ, וְלֹא יַסְפִּיק זוּלָתְךָ, אֲבָל בְּעִנְיְנֵי פְּסָקֵי דִינִים פְּרָטִיִּים יַסְפִּיקוּ שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת כו'. כִּי אָמְנָם כְּשֶׁיִּהְיוּ אַרְבַּע מַדְרֵגוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, הִנֵּה יִשְׁפּוֹט הַקָּטָן רְאשׁוֹנָה, וְהַצּוֹעֵק עַל פְּסַק דִּינוֹ יִצְעַק אֶל הַגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, וּמִן הַשֵּׁנִי אֶל הַשְּׁלִישִׁי וּמִן הַשְּׁלִישִׁי אֶל הָרְבִיעִי, וּבְכֵן יִהְיוּ מְעַטִּים הַבָּאִים לְפָנֶיךָ לַדִּין.

פסוק כב

וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ. דִּבְרֵי רִיבוֹת רַבִּים שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָבוֹא לְפָנֶיךָ.
וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ. בְּמָה שֶׁתִּצְטָרֵךְ לִהְיוֹת אַתָּה בְּעַצְמְךָ הֵם יַעֲזְרוּךָ, כְּעִנְיַן לְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם אַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיךָ, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ בְּסֵדֶר מִשְׁנָה.

פסוק כג

עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם. אַחַר שֶׁיִּתְבָּרֵר הַדִּין בְּכָל כָּךְ בְּתֵּי דִינִין, יֵדַע כָּל בַּעַל דִּין שֶׁפְּסַק הַדִּין הָיָה אֱמֶתִּי וְלֹא יוֹסִיף לָרִיב, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "דַּאֲזִיל מִבֵּי דַיָּין דִּינָא שְׁקִיל גְּלִימֵיהּ, לִיזִיל וְלִזְמַר בְּאַרְחָא":

פסוק כה

וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל. אַחַר שֶׁבִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא אֲנָשִׁים שֶׁיִּהְיוּ בָּהֶם כָּל הַמַּעֲלוֹת שֶׁהִזְכִּיר יִתְרוֹ, בָּחַר בְּאַנְשֵׁי חַיִל בְּקִיאִים וַחֲרוּצִים לְבָרֵר וּלְלַבֵּן אֲמִתּוֹת דָּבָר וּלְהָבִיאוֹ אֶל תַּכְלִית, יוֹתֵר מִיִּרְאֵי אֱלֹהִים בִּלְתִּי אַנְשֵׁי חַיִל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג.) "אִם תַּלְמִיד חָכָם כְּנָחָשׁ, חֲגֹרֵהוּ עַל מָתְנֶיךָ, וְאִם עַם הָאָרֶץ הוּא חָסִיד, אַל תָּדוּר בְּשָׁכוּנָתוֹ".

פסוק כז

וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ. כִּי לֹא רָצָה לָלֶכֶת עִם יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ, כְּאָמְרוֹ "לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ" (במדבר י:ל). וְזֶה אוּלַי מִצַּד זִקְנָתוֹ, כְּעִנְיַן בַּרְזִלַּי בְּאָמְרוֹ "יָשׁוּב נָא עַבְדְּךָ וָאָמוּת בְּעִירִי, עִם קֶבֶר אָבִי וְאִמִּי" (שמואל ב יט:לח). אֲבָל בְּנֵי יִתְרוֹ הָלְכוּ עִם יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ "וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים וְכוּ'" (שופטים א:טז), וַעֲלֵיהֶם אָמַר בִּלְעָם "אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ כוּ'" (במדבר כד:כא).

פרק יט

פסוק א
בַּיּוֹם הַזֶּה. בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ.

פסוק ב
וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים. וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי. נִסְיָעָתָם מֵרְפִידִים הָיְתָה בְּכָוָנַת בֹּאָם אֶל מִדְבַּר סִינַי, אֲשֶׁר שָׁם הַר הָאֱלֹהִים, כִּי יָדְעוּ שֶׁשָּׁם יַעַבְדוּהוּ, כַּאֲמָרוֹ "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג:יב).

פסוק ג
וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים. אָמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל שָׂמוּ פְּנֵיהֶם אֶל עִסְקֵי הַחֲנָיָה וּצְרָכֶיהָ, וּמֹשֶׁה עָלָה וְהֵכִין עַצְמוֹ לִנְבוּאָה.

פסוק ד
אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם. כַּמָּה הִפְצַרְתִּי כְּדֵי שֶׁיְּשׁוּבוּ מֵרִשְׁעָם, כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת, וּבְהַקְשׁוֹתָם עָרְפָּם הֶצְרַכְתִּי לְהַרְבּוֹת אוֹתוֹתַי וּמוֹפְתַי בְּקִרְבָּם וּלְהַשְׁחִיתָם.
וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים. דֶּרֶךְ לֹא עֵבֶר בָּהּ אִישׁ, כְּמוֹ הַנֶּשֶׁר הַמּוֹלִיךְ אֶת בָּנָיו בְּרוּם הָאֲוִיר, אֲשֶׁר לֹא יֵלֵךְ בּוֹ שׁוּם מִין עוֹף אַחֵר, וְזֶה לְהַבְדִּיל אֶתְכֶם מִכָּל הָעַמִּים וְעִסְקֵיהֶם לִהְיוֹת לִי.
וָאָבִיא אֶתְכֶם אֵלָי. אֶל הַר הָאֱלֹהִים הַמּוּכָן לִנְבוּאָה.

פסוק ה
וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי. לְקַבֵּל עֲלֵיכֶם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה:
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי. הַבְּרִית שֶׁאֲכָרוֹת עַל קַבָּלָתְכֶם, וְהוּא הַבְּרִית שֶׁכָּרַת אַחַר שֶׁאָמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (שמות כד:ח), בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא אֶצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת לָכֶם כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם.
וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים. אַף עַל פִּי שֶׁכָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי יָקָר אֶצְלִי מִכָּל יֶתֶר הַנִּמְצָאִים הַשְּׁפָלִים, כִּי הוּא לְבַדּוֹ הַמְכֻוָּן בָּהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג:יד) "חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם", מִכָּל מָקוֹם אַתֶּם תִּהְיוּ לִי סְגֻלָּה מִכֻּלָּם.
כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ. וְהַהֶבְדֵּל בֵּינֵיכֶם בְּפָחוֹת וְיֶתֶר הוּא, כִּי אָמְנָם לִי כָּל הָאָרֶץ וַחֲסִידֵי אוּמוֹת הָעוֹלָם יִקָּרִים אֶצְלִי בְּלִי סָפֵק.

פסוק ו

וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים. וּבְזֶה תִּהְיוּ סְגֻלָּה מִכֻּלָּם, כִּי תִּהְיוּ מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת לְכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי לִקְרֹא כֻּלָּם בְּשֵׁם ה', וּלְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה עִנְיַן יִשְׂרָאֵל לֶעָתִיד לָבֹא, כַּאֲמָרוֹ "וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקָּרֵאוּ" (ישעיהו סא:ו), וְכַאֲמָרוֹ "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה" (ישעיהו ב:ג).

וְגוֹי קָדוֹשׁ. בִּלְתִּי נִפְסָדִים, אֲבָל תִּהְיוּ קַיָּמִים לָעַד בְּאִישׁ, כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן לֶעָתִיד לָבוֹא, כַּאֲמָרוֹ "וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַיִם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ" (ישעיהו ד:ג). וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צב.) מַה קָּדוֹשׁ לְעוֹלָם קַיָּם, אַף הֵם לְעוֹלָם קַיָּמִים. וְזֶה כִּי אָמְנָם הָיְתָה כַּוָּנַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּמַתַּן תּוֹרָה לָתֵת לָהֶם אָז כָּל הַטּוֹב הֶעָתִיד, לוּלֵא הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם בָּעֵגֶל, כַּאֲמָרוֹ "וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב" (שמות לג:ו).

פסוק ח

וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם. הֵשִׁיב מַה שֶּׁהֵבִין מִדִּבְרֵיהֶם לְהָשִׁיב שׁוֹלְחוֹ, וְהוּא שֶׁלֹּא הֵבִין מִדִּבְרֵיהֶם זוּלָתִי שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת.

פסוק ט

בְּעַב הֶעָנָן. אַף עַל פִּי שֶׁכָּל נְבוּאוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה מֵעֵת מַתַּן תּוֹרָה וְהָלְאָה הָיוּ בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְאִירָה, כַּאֲמָרוֹ "וּתְמֵנַת ה' יַבִּיט" (במדבר יב:ח), מִכָּל מָקוֹם נְבוּאָתוֹ זֹאת הָיְתָה בְּעַב הֶעָנָן.

בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם. וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם. יַאֲמִינוּ אֱפִשָׁרוּת נְבוּאָתְךָ שֶׁתִּהְיֶה פָּנִים אֶל פָּנִים, כִּי אָמְנָם אֲדַבֵּר עִמָּהֶם פָּנִים בְּפָנִים, בִּלְתִּי שׁוּם חֲלוֹם, כְּאָמְרוֹ "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם" (דברים ה:ד), וְהוּא הֱיוֹת הָאָדָם מִתְנַבֵּא בְּעוֹדוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו, וְזֶה חָשְׁבוּ לְנִמְנָע. עַתָּה יַאֲמִינוּ גַּם בְּךָ שֶׁתִּהְיֶה נְבוּאָתְךָ בְּאוֹפֶן זֶה, כְּאָמְרוֹ "וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים" (שמות לג:יא), וּלְכֵן אָמְרוּ "הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וָחָי" (דברים ה:כא), כִּי אָמְנָם לֹא הָיָה סָפֵק אֶצְלָם עַל אֶפְשָׁרוּת הַנְּבוּאָה, וְהָיוּ יוֹדְעִים שֶׁהָאָבוֹת וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם כְּבָר הִתְנַבְּאוּ, אֲבָל לֹא הָיְתָה נְבוּאַת שׁוּם נָבִיא עַד הֵנָּה כִּי אִם בְּמַרְאָה וּבַחֲלוֹם, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר הוּא יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ "בְּמַרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע, בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ" (במדבר יב:ו). אָמְנָם בִּנְבוּאַת מֹשֶׁה בְּעוֹדוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו הָיָה

סָפֵק אֻצְלָם לוּלֵא הִתְנַבְּאוּ גַּם הֵם בְּאוֹפֶן זֶה עַד הֵנָּה, וּבָזֶה יַאֲמִינוּ בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה, וְלֹא יוּכַל שׁוּם נָבִיא לָקוּם נֶגְדָּם, כִּי לֹא תִהְיֶה נְבוּאָתָם בְּזֹאת הַמַּדְרֵגָה.

וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל ה'. כַּאֲשֶׁר שָׁמַע תַּקָּנַת קוֹנוֹ לְמַעַן יַאֲמִינוּ בְּמִין נְבוּאָתוֹ, הִרְגִּישׁ בְּסָפֵק הָעָם וְהִגִּיד דִּבְרֵיהֶם, בְּחֶשְׁבּוֹ שֶׁהַטַּעַם שֶׁאָמְרוּ "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה", וְלֹא אָמְרוּ "כֵּן נַעֲשֶׂה" בִּלְבַד, הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מְסֻפָּקִים אִם הָיְתָה נְבוּאַת מֹשֶׁה בְּאֹפֶן זֶה דִּבְרֵי ה' אוֹ עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְשֶׁאוּלַי אִם יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם דִּבְרֵי מַלְאָךְ יְדַקְדֵּק עֲלֵיהֶם כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יִסְלַח, כַּאֲמָרוֹ (שמות כג:כא) "כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם", וּבְכֵן אָמְרוּ שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ זוּלָתִי דִּבְרֵי ה' בִּלְבַד.

פסוק יא

וְהָיוּ נְכוֹנִים. שֶׁיִּהְיֶה גַּם הַגּוּף טָהוֹר וּמוּכָן לִנְבוּאָה, לֹא הַנֶּפֶשׁ בִּלְבַד, וְזֶה בִּהְיוֹת מַדְרֵגַת הַנְּבוּאָה הָעֲתִידָה אָז לָהֶם פָּנִים בְּפָנִים, בְּעוֹד הֱיוֹתָם מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּחוּשֵׁיהֶם. וּלְזֶה נֶאֶסְרָה הָאִשָּׁה לְמֹשֶׁה מֵאָז שֶׁהִגִּיעַ לְזֹאת הַמַּדְרֵגָה, שֶׁתִּהְיֶה כָּל נְבוּאָתוֹ מֵעֵת מַתַּן תּוֹרָה וְהָלְאָה פָּנִים אֶל פָּנִים, כְּאָמְרוֹ "לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם, וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים ה:כז-כח), כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פז.).

פסוק יב

כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת. פֶּן יֶהֱרְסוּ אֶל ה' לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב, וְיִעַרְבְּבוּ שִׂמְחַת הָאֵל בְּטַמְאָם אֶת הַמָּקוֹם בְּפִגְּרֵיהֶם, וּבְהָטִילָם אֵבֶל עַל קְרוֹבֵיהֶם, וְלֹא תִשְׁרֶה שְׁכִינָה עֲלֵיהֶם.

פסוק טז

וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים. כְּעִנְיַן "וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק" (מלכים א יט:יא), "וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ" (מלכים א יט:יב). וְכֵן הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "אֶרֶץ רָעָשָׁה, אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ כוּ'" (תהלים סח:ט).

פסוק יז

לִקְרַאת הָאֱלֹהִים. לִקְרַאת פָּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה דְּחַלְפֵי קַמֵּיהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, כְּאָמְרוֹ אַחַר כָּךְ "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי":

פסוק כא
רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן יֶהֶרְסוּ. כְּשֶׁאֶהְיֶה מְדַבֵּר עִמָּהֶם, שֶׁמָּא יַחְשְׁבוּ שֶׁבְּהִיוֹתָם עוֹלִים לְמַדְרֵגַת נְבוּאַת פָּנִים בְּפָנִים כְּמוֹךָ יוּכְלוּ לַעֲלוֹת אֶל מְחִצָּתְךָ.

פסוק כג
וְקִדַּשְׁתּוֹ. בֶּאֱמוֹר לָהֶם "אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ לֹא יִחְיֶה", כְּעִנְיַן "אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא" (שמות ג:ה).

פסוק כד
לֶךְ רֵד. עַתָּה בִּהְיוֹתִי מְדַבֵּר הָיָה עִמָּהֶם לְמַטָּה מִן הָהָר.
וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן. אַחַר תַּשְׁלוּם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת וּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים, כְּאָמְרוֹ (שמות כד:א) "וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה' אַתָּה וְאַהֲרֹן וְכוּ'".

פסוק כה
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם. אַזְהָרָה זוֹ עִם הָעֹנֶשׁ "פֶּן יֶהֶרְסוּ ... וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב":

פרק כ

פסוק א
וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים. אַחַר הֶעָדֵת מֹשֶׁה וְאַזְהָרָתוֹ, דִּבֵּר אֱלֹהִים אֲלֵיהֶם כָּל אֵלֶּה הַדִּבְּרוֹת, כְּאָמְרוֹ (דברים ה:יח) "אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהַלְכֶם בָּהָר".

פסוק ב
אָנֹכִי. לְבַדִּי, הוּא ה', הַנּוֹתֵן מְצִיאוּת, הַקַּדְמוֹן, הַנּוֹדָע אֶצְלְךָ בְּקַבָּלָה וּבְמוֹפֵת.
אֱלֹהֶיךָ. וּמְקַיֵּם אֲנִי מַה שֶּׁקִּבַּלְתָּ עָלֶיךָ לִהְיוֹת אֱלֹהֶיךָ, בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, וְלָכֵן לִי לְבַדִּי תִּתְפַּלֵּל וְאוֹתִי תַּעֲבוֹד, בִּלְתִּי שׂוּם אֶמְצָעִי:
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. בִּפְעֻלּוֹת מִתְנַגְּדוֹת לִפְעֻלּוֹת כָּל אֶמְצָעֵי שֶׁהֵם הַטֶּבַע וְהַמַּעֲרֶכֶת, וְזֶה כַּאֲשֶׁר קִבַּלְתָּ בְּאָמְרִךָ "אָז זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ וְכוּ'" (שמות טו:ב):
מִבֵּית עֲבָדִים. לְהָסִיר כָּל אֹנֶס, שֶׁאֵין עִמּוֹ מָקוֹם לְשׂוּם מִצְוָה כְּתִקְנָהּ.

פסוק ג
לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. אַף עַל פִּי שֶׁתְּקַבְּלוּ מַלְכוּתִי, לֹא תַּעֲבֹד זוּלָתִי כְּעוֹבֵד לְעֶבֶד הַמֶּלֶךְ, עַל דֶּרֶךְ "אֶת ה' הָיוּ יְרֵאִים, וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים" (מלכים ב יז:לג).
עַל פָּנָי. שֶׁאֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לַעֲבָדִים בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ, וַאֲנִי בְּכָל מָקוֹם עַל אֹפֶן אֶחָד בְּשָׁוֶה.

פסוק ד
לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל. אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לְעָבְדוֹ.

פסוק ה
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם. לַנִּמְצָאִים עַצְמָם אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם או בָּאָרֶץ.
אֵל קַנָּא. לֹא חָפַצְתִּי שֶׁהָעוֹבֵד אוֹתִי יַעֲבֹד גַּם זוּלָתִי, כִּי אֵין בֵּינִי וּבֵין זוּלָתִי שׁוּם הִדַּמּוּת, וְרָאוּי לְקַנֵּא עַל כְּבוֹדִי שֶׁיֵּחָתֵן לְאַחֵר בְּלִתִּי רָאוּי לוֹ:
פֹּוקֵד עֲוֹן אָבוֹת. וְהַטַּעַם שֶׁאֲנִי מַאֲרִיךְ אַפַּיִם כָּל כָּךְ לִקְצָת רְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוּא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי מַמְתִּין שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם לְהַאֲבִידָם אֲפִלּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְזֶה בִּהְיוֹתִי פוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת שֶׁהֵרֵעוּ, עַל בָּנִים שֶׁאוֹחֲזִים מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם, וּמוֹסִיפִים יֵצֶר מַחְשָׁבוֹת לִבָּם, וְכֵן יוֹצְאִים מֵרָעָה אֶל רָעָה בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה בְּיֶרְבְעָם (מלכים א טו:ל).
עַל שִׁלֵּשִׁים. אִם יוֹסִיפוּ לְהָרַע מֵאֲבוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה בְּזֶרַע זִמְרִי.
וְעַל רִבֵּעִים. כְּמוֹ שֶׁקָּרָה בְּזֶרַע יֵהוּא, אִם לֹא יוֹסִיפוּ מֵאֲבוֹתָם. אֲבָל יַגִּיעוּ לְמַדְרֵגָה מִן הַחֵטְא שֶׁתִּהְיֶה אֶצֶל הַדּוֹר לְקִנְיָן, בְּלִתִּי תִּקְוַת תְּשׁוּבָה, וְיִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה, כְּעִנְיַן "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה, כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה" (בראשית טו:טז).

פסוק ו
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים. וְלִפְעָמִים תִּהְיֶה סִבַּת הָאֲרִיכוּת שֶׁאֲנִי עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים בְּסִבַּת אֵיזֶה קַדְמוֹן מֵאוֹהֲבֵי שֶׁזָּכָה, וּבִזְכוּתוֹ אֶעֱשֶׂה חֶסֶד לְהַאֲרִיךְ לְבָנָיו כַּמָּה דוֹרוֹת.

פסוק ז
לֹא תִשָּׂא. בִּשְׁבוּעַת הָאָלָה, עַל דֶּרֶךְ "וְנָשָׂא בוֹ אָלָה לְהַאֲלוֹתוֹ" (מלכים א ח:לא).
לַשָּׁוְא. לַשֶּׁקֶר, כִּי אֵין סָפֵק שֶׁתְּחוּל בְּאֹפֶן זֶה אָלַת הַשְּׁבוּעָה עַל הַנִּשְׁבָּע.
כִּי לֹא יְנַקֶּה ה' אֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא. לְהֶבֶל וּבִלְתִּי צֹרֶךְ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁיִּשָּׁבַע עַל הָאֱמֶת, לֹא יְנַקֶּה ה' אוֹתוֹ מֵאָלַת הַשְּׁבוּעָה, כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיִּשָּׁבַע לַשֶּׁקֶר. כִּי אֵין כְּבוֹדוֹ שֶׁיִּשָּׂא הָאָדָם אֶת שְׁמוֹ, זוּלָתִי לְקַיֵּם אֵיזֶה אֱמֶת אֲשֶׁר לֹא יָקַיֵּם בִּלְעָדָיו. אָמְנָם הַשְּׁבוּעָה בְּשֵׁמוֹ כְּשֶׁתִּהְיֶה לַשֶּׁקֶר, שֶׁאוֹמֵר הַנִּשְׁבָּע זֶה אֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ אֱמֶת, הִנֵּה הוּא כּוֹפֵר וּמְחַלֵּל אֶת שְׁמוֹ, כְּאוֹמֵר שֶׁאֵין הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֱמֶת, כְּאָמְרוֹ "וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשֶּׁקֶר, וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ" (ויקרא יט:יב).

פסוק ח

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. הֱיֵה תָּמִיד זוֹכֵר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת בַּעֲסָקֶיךָ בִּימֵי הַמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ "זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" (דברים כה:יז), "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב" (דברים טז:א).

לְקַדְּשׁוֹ. וְזֶה תַּעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁתּוּכַל לְקַדְּשׁוֹ. הִזְהִיר שֶׁיְּסַדֵּר הָאָדָם עֲסָקָיו בִּימֵי הַמַּעֲשֶׂה, בְּאֹפֶן שֶׁיּוּכַל לְהַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מֵהֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.

פסוק ט

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד. בְּעִסְקֵי חַיֵּי שָׁעָה, שֶׁהֵם עֲבוֹדַת עֶבֶד בְּלִי סָפֵק, שֶׁרֹב עִנְיָנָם הוּא הֱיוֹת מִצְטַעֵר הָאָדָם עַל עוֹלָם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ.

וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ. הַהֶכְרֵחִית לְמִסְתַּפֵּק.

פסוק י

שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ. כְּלוֹ לַה', לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד, לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת, וּלְהִתְעַנֵּג בּוֹ דֵּי הָעֲבוֹדָה לְכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיַן "חַמְרָא וְרֵיחָנֵי פַּקְחוּנֵי" (הוריות יג:).

אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ. הַקְּטַנִּים הָעוֹשִׂים לְדַעַת אֲבִיהֶם:

פסוק יא

כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'. וְהַמְכָוָן מֵהֶם שֶׁיִּדְמֶה הָאָדָם לְבוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, וְזֶה בְּעִיּוּן וּבְתַלְמוּד וּבְמַעֲשֶׂה הַבְּחִירִי לְרָצוֹן לְפָנָיו.

וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. שֶׁבּוֹ כְּבָר נִשְׁלַם כָּל הַצָּרִיךְ לְהָבִיא הַמְכָוָן אֶל תַּכְלִית, וּבִשְׁלֵמוּת תִּהְיֶה הַמְנוּחָה.

עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. בְּנֶפֶשׁ יְתֵרָה, וְהִיא הֲכָנָה יְתֵרָה לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ:

וַיְקַדְּשֵׁהוּ. שֶׁיִּהְיֶה כְּלוֹ לַה':

פסוק יב

לְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ. אֵלּוּ הַחֲמִשָּׁה דִּבְרוֹת בִּשְׁמִירָתָן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ, שֶׁיְּסַבְּבוּ לְךָ אֹרֶךְ יָמִים בְּלִתְּי בַּעַל תַּכְלִית שֶׁלֹּא יִפֹּל בּוֹ רֹחַב, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לט:) "לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ". כִּי אָמְנָם עִנְיַן אֵלּוּ הַחֲמִשָּׁה דִּבְרוֹת הוּא כְּלוֹ אוֹמֵר כָּבוֹד לָאֵל יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר בּוֹ יִנְחַל הַמְכֻבָּד חַיֵּי עוֹלָם, וְזֶה שֶׁנֻּדַּעֲהוּ לִמְהֻוֶּה מֵאַיִן, וְלִהְיוֹת אֱלֹהֶיךָ הוּא לְבַדּוֹ, וְלֹא נַעֲבוֹד זוּלָתוֹ, וְלֹא נִמְרֶה בּוֹ בְּמַחֲשָׁבָה בְּדִבּוּר וּבְמַעֲשֶׂה, וּנְכַבְּדֵהוּ, הֲלֹא הוּא אָבִינוּ קָנָנוּ:

עַל הָאֲדָמָה. בִּשְׁמִירָתָם תִּזְכֶּה לָזֶה שֶׁאוֹתוֹ אֹרֶךְ יָמִים שֶׁאָמַרְתִּי תִּקְנֶהוּ בְּשִׁבְתְּךָ עַל הָאֲדָמָה, שֶׁלֹּא תִגְלֶה מִמֶּנָּה. אָמְנָם הַחֶמְשָׁה דִּבְרוֹת אֲחֵרוֹת, וְהֵן שֶׁלֹּא נַזִּיק לָאָדָם בְּגוּפוֹ, בְּכְבוֹדוֹ וּבְמָמוֹנוֹ, בְּמַעֲשֶׂה, בְּדִבּוּר וּבְמַחֲשָׁבָה, הֵן אַזְהָרוֹת שׁוֹמְרוֹת מֵהָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

פסוק יג

לֹא תִנְאָף. עִקָּרוֹ בְּאֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁהוּא הַיּוֹתֵר מֻרְגָּל אֵצֶל עוֹבְרֵי עֲבֵרָה, וּבִכְלָלוֹ כָּל בִּיאָה פְּסוּלָה:

לֹא תִגְנֹב. בִּכְלַל גְּנֵבָה גְּנֵבַת נְפָשׁוֹת וּגְנֵבַת מָמוֹן וּגְנֵבַת דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁעִקַּר הָאַזְהָרָה עַל גְּנֵבַת נְפָשׁוֹת, דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ, כְּמוֹ שֶׁלְּמַדּוּהוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פו.).

לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר. וּבִכְלַל זֶה הוֹלֵךְ רָכִיל וּמוֹצִיא שֵׁם רָע, אַף עַל פִּי שֶׁעִקָּרוֹ עַל מֵעִיד בְּבֵית דִּין.

פסוק יד

לֹא תַחְמֹד. יִהְיֶה הַדָּבָר אֶצְלְךָ לְנִמְנָע גָּמוּר, כִּי הַנִּמְנָע לֹא יַחְמְדֵהוּ הַשָּׂבֵעַ כְּלָל, כְּעִנְיַן "וְלֹא יַחְמֹד אִישׁ אֶת אַרְצֶךָ" (שמות לד:כד). כִּי הַחֶמְדָּה תִּגְרוֹם אֶת הַגָּזֵל, כְּעִנְיַן עָכָן "וָאֶחְמְדֵם וָאֶקָּחֵם" (יהושע ז:כא).

פסוק טו

רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת. כְּמוֹ "וְלִבִּי רָאָה" (קהלת א:טז). הִתְבּוֹנְנוּ בְּעִנְיַן הַקּוֹלוֹת שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְסָבְלָם, כַּאֲמָרָם "לֹא אֹסֵף עוֹד לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהָי, וְאֶת הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לֹא אֶרְאֶה עוֹד, וְלֹא אָמוּת" (דברים יח:טז).

וַיַּרְא הָעָם. הִתְבּוֹנְנוּ מַה לַּעֲשׂוֹת:

וַיָּנֻעוּ. הַמִּתְנוֹעֵעַ תְּנוּעָה בִּלְתִּי מְכֻוֶּנֶת לִגְבוּל מָה שֶׁאֵלָיו, יִקָּרֵא נָע, כְּעִנְיַן "וַיְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר" (במדבר לב:יג), "תְּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר" (ישעיהו כד:כ). וְזֶה כִּי מִיִּרְאָתָם נָסוֹגוּ אָחוֹר מִגְּבוּל מָה שֶׁמִּמֶּנּוּ, בִּלְתִּי מְכֻוָּנִים לִגְבוּל מָה שֶׁאֵלָיו.

פסוק יז

לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם. לְהַרְגִּילְכֶם אֶל הַנְּבוּאָה שֶׁזְּכִיתֶם אֵלֶיהָ פָּנִים בְּפָנִים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּאֵלְיָהוּ, שֶׁהָיְתָה אָז נְבוּאָתוֹ בִּהְיוֹתוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו, כַּאֲמָרוֹ "וַיֵּלֶט

פָּנָיו בְּאַדְרָתוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה" (מלכים א יט:יג), גַּם כִּי אוּלַי לֹא הָיְתָה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה כְּעִנְיַן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" (דברים לד:י).

בָּא הָאֱלֹהִים. פָּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות יט:יז) "לִקְרַאת הָאֱלֹהִים".

וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם. כְּטַעַם מַה שֶּׁהִשִּׁיב רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְקֵיסָר, בְּאָמְרוֹ "יוֹמָא דְּחַד מִן שִׁמְשֵׁי דְּקַיְימֵי קַמֵּיהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, אֲמַרְתְּ לָא מָצִינָא לְאִסְתַּכְלָא בֵּיהּ, שְׁכִינָה לֹא כָּל שֶׁכֵּן" (חולין ס.).

פסוק יט

אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. כְּעִנְיַן "הַמַּגְבִּיהִי לָשֶׁבֶת, הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת" (תהלים קיג:ה-ו).

פסוק כ

לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף. וּמֵאַחַר שֶׁרְאִיתֶם שֶׁאֵין אַתֶּם צְרִיכִים לְאֻמְצָעִיִּים לְהִתְקָרֵב אֵלַי, לֹא תַעֲשׂוּ אִתִּי כָּאֵלֶּה לְאֻמְצָעִיִּים.

פסוק כא

מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי. וְגַם כֵּן לֹא תִצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת הֵיכָלוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים יְקָרוֹת לְמַעַן אֶקְרַב אֲלֵיכֶם, אֲבָל יַסְפִּיק מִזְבַּח אֲדָמָה.

כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי. שֶׁאֶבְחַר לְבֵית וָעֵד לַעֲבָדַי, כְּעִנְיַן "הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ" (ישעיהו יב:ד).

אָבֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ. לֹא תִצְטָרֵךְ לִמְשׁוֹךְ הַשְׁגָּחָתִי אֵלֶיךָ בְּאֻמְצָעִיִּים שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב וְזוּלָתָם, כִּי אֲמָנָם אֲנִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ.

פסוק כב

לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית. לְיַפּוֹתָן:

פסוק כג

וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אַטְרִיחֲךָ לַעֲשׂוֹת מְלָאכוֹת וְיִפּוּיִים לְשָׁכְנִי בְתוֹכְכֶם, מִכָּל מָקוֹם הִשָּׁמֶר מִלְּנַהוֹג קַלּוּת רֹאשׁ בַּמִּזְבֵּחַ.

פרק כא

פסוק א

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. הִנֵּה בַּפָּרָשָׁה שֶׁלְּמַעְלָה הָיְתָה הָאַזְהָרָה שֶׁלֹּא תַחְמוֹד כָּל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ (שמות כ:יד), וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר בָּם יֵדַע הָאָדָם מָה הוּא כָּל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ.
אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם. שֶׁאֵין בָּהֶם עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמוֹ בָּאַזְהָרוֹת הַפָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה, אֶלָּא כְּשֶׁיִּקָּרֶה הַצֹּרֶךְ לִשְׁפֹּט יִשְׁפְּטוּ בָּזֶה הָאֹפֶן.

פסוק ז

לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים. אֵין רָאוּי לְאָדָם כָּשֵׁר לִקְנוֹת עִבְרִיָּה לְשִׁפְחָה שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּהּ, אֲבָל תִּהְיֶה מִקְנָתוֹ לְקַחְתָּהּ לְאִשָּׁה לוֹ אוֹ לִבְנוֹ, וְכֶסֶף דָּמֶיהָ יִהְיוּ נְתוּנִים לְקִדּוּשִׁין לְאָבִיהָ שֶׁהוּא זַכַּאי בָּהֶם, כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בְּקַבָּלָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו:).

פסוק ח

אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ. אַף עַל פִּי כֵן אִם לֹא תִישַׁר בְּעֵינָיו לֹא יִשָּׂאֶנָּה, שֶׁמָּא יִשְׂנָאֶהָ, אֲבָל יִשְׁתַּדֵּל הָאָב וְהָאָדוֹן לְהַפְדּוֹתָהּ.
לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לִמְכָרָהּ בְּבִגְדוֹ בָהּ. הָאָב בִּהְיוֹתוֹ בוֹגֵד בְּבִתּוֹ לִמְכָרָהּ, כַּאֲמָרוֹ "הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ" (בראשית לא:טו), וְזֶה אַחַר שֶׁיִּרְאֶה פֹּעַל אִישׁ נָכְרִי בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁקָּנָה אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶת בַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְשֵׁם אישׁוּת, לֹא יִמְשֹׁל לִמְכָרָהּ אַחַר כָּךְ לְעַם נָכְרִי כָּזֶה.

פסוק ט

כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ. בְּנוֹ, שֶׁהֵם שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא לֹא קָנָה אוֹתָהּ וְלֹא קִדְּשָׁהּ:

פסוק י

לֹא יִגְרָע. שֶׁאֵין מֻתָּר לְהַרְבּוֹת נָשִׁים אֶלָּא הֵיכָא דְּמִצִי לְמֵיקָם בְּסִפּוּקֵיהוּ (יבמות סה.), בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִגְרַע אֶת הָרִאשׁוֹנָה.

פסוק יג

וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ. שֶׁלֹּא פִּשֵּׁעַ לַעֲשׂוֹת דָּבָר גּוֹרֵם זֶה, אֶלָּא שֶׁמְּגַלְגְּלִין חוֹבָה עַל יְדֵי חַיָּב, כְּאָמְרוֹ "וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה" (משלי טז:ד).
וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס. לְכַפֵּר עֲוֹנוֹ בְּגָלוּתוֹ.

פסוק יד
מֵעִם מִזְבְּחִי. אַף עַל פִּי שֶׁכָּל מַחֲנֵה לְוִיָּה הָיָה קוֹלֵט בַּמִּדְבָּר.
תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת. כְּעִנְיַן "הַמְעֹרֶת פָּרְצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה" (ירמיהו ז:יא).

פסוק כ
נָקוֹם יִנָּקֵם. דַּם הָעֶבֶד, כִּי לֹא הוּרְשָׁה הָאָדוֹן לְהַכּוֹת מַכַּת אַכְזָרִי כָּזֹאת, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לוֹ רְשׁוּת לְהַכּוֹתוֹ לְיַסְּרוֹ, כַּאֲמָרוֹ (משלי כט:יט) "בְּדְבָרִים לֹא יִוָּסֵר עָבֶד".

פסוק כא
כִּי כַסְפּוֹ הוּא. וְעָלָיו לְיַסְּרוֹ, וּפְעָמִים יַמְרֶה הָעֶבֶד עַד שֶׁיְּקַצֵּף הָרַב לְהַכּוֹתוֹ מַכָּה רַבָּה, כְּאָמְרוֹ (משלי יז:יא) "אַךְ מְרִי יְבַקֶּשׁ רָע".

פסוק כד
עַיִן תַּחַת עַיִן. כָּךְ הָיָה רָאוּי כְּפִי הַדִּין הַגָּמוּר, שֶׁהִיא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וּבָאָה הַקַּבָּלָה שֶׁיְּשַׁלֵּם מָמוֹן (בבא קמא פג:), מִפְּנֵי חֶסְרוֹן הַשְׁעָרָתֵנוּ, פֶּן נִסְכַּל וְנוֹסִיף עַל הַמִּדָּה לְאַשְׁמָה בָּהּ.

פסוק כט
וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת. בְּדִינֵי שָׁמַיִם חַיָּב, כְּשֶׁאֵין שָׁם עֵדִים שֶׁיְּחַיְּבוּהוּ בְּכֹפֶר.

פסוק ל
אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו. אִם יְעִידוּ עֵדִים בְּאֹפֶן שֶׁיְּחַיְּבוּהוּ דַּיָּנִים בְּכֹפֶר.

פסוק לב
כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים. כְּעֶרְךְּ הַנְּקֵבָה, כִּי כָמוֹהָ עִנְיַן הָעֶבֶד בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹות, כִּדְאִיתָא בַּחֲגִיגָה פֶּרֶק קַמָּא.

פרק כב

פסוק ב
וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ. כִּי לוּלֵא זֶה הָיוּ רוֹב דַּלַּת הָעָם גַּנָּבִים, שֶׁאִם יַפְסִידוּ הַגְּנֵבָה אוֹ יֹאכְלוּהָ אֵין אוֹמֵר הָשֵׁב, מִבְּלִי אֵין בְּיָדָם לְשַׁלֵּם, וְתִמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס.

פסוק ד
כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כָרֶם. בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ:
וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר. אַף עַל פִּי שֶׁיָּצְאָה הַבְּהֵמָה מֵאֵלֶיהָ אֶל שְׂדֵה אַחֵר.
מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם. שֶׁהַשֵּׁן וְהֶרֶגֶל מוּעָדוֹת בִּרְשׁוּת הַנִּזָּק (בבא קמא ב.).

פסוק ו
כֶּסֶף אוֹ כֵלִים. שֶׁסִּתָּם אֵלֶּה יִשְׁמְרֵם אִישׁ עָשִׁיר בְּחִנָּם.

פסוק ז
אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ. שֶׁאִם שָׁלַח חַיָּב אֲפִילוּ בָּאֳנָסִין:

פסוק ח
אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה. וּכְמוֹ כֵן כְּשֶׁיֹּאמַר בַּעַל דִּין הַנִּתְבָּע זֶה הוּא אֱמֶת, וְלֹא שְׁאָר טְעָנוֹתֶיךָ, וְזֶהוּ מוֹדֶה בְּמִקְצָת.
עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם. הַתּוֹבֵעַ וְהַנִּתְבָּע לִשְׁבוּעָה, בֵּין שֶׁהֵם מַפְקִיד וְנִפְקָד בֵּין שֶׁהֵם מַלְוֶה וְלוֶֹה שֶׁמּוֹדֶה בְּמִקְצָת.
אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֶן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם. אֲבָל מִי שֶׁיַּרְשִׁיעוּהוּ אֱלֹהִים לְגַנָּב, שֶׁהָיָה טוֹעֵן טַעֲנַת גַּנָּב לַשֶּׁקֶר, יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם כְּדִין גַּנָּב.

פסוק ט
חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה. סְתָם אֵלֶּה יִשְׁמְרוּ אוֹתָם עֲנְיֵי עָם בְּשָׂכָר.

פסוק יב
יְבִיאֵהוּ עֵד. כְּבָר אָמְרוּ (סוטה ב:) כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר עֵד הֲרֵי כָאן שְׁנַיִם. וְאָמַר אִם כֵּן **אִם טָרֹף יִטָּרֵף**. עַל יְדֵי חַיָּה רָעָה שֶׁסְּתָמָהּ יֵשׁ רוֹאֶה, כִּי יִקָּרֵא עָלֶיהָ מְלֹא רוֹעִים, הִנֵּה אָז יְבִיא אֶת הַנִּטְרָף וְאֵיזֶה זוֹג עֵדִים שֶׁיֵּעִידוּ שֶׁזּוֹ הִיא שֶׁנִּטְרְפָה בְּאֹנֶס.
הַטְּרֵפָה. בְּאֹנֶס:
לֹא יְשַׁלֵּם. אֲבָל אֲכָלוּהָ חַיּוֹת מֵחֶסְרוֹן שְׁמִירָה יְשַׁלֵּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא צג:) זְאֵב אֶחָד אֵינוֹ אֹנֶס, כֶּלֶב אֶחָד אֵינוֹ אֹנֶס, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר חָתוּל וְנָמִיָּה וְדוֹמֵיהֶם שֶׁיָּכוֹל לְהַצִּיל.

פסוק יד
אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ. בִּמְלַאכְתּוֹ בִּשְׁעַת שְׁאֵלָה.
לֹא יְשַׁלֵּם. שֶׁסְּתָם מַשְׁאִיל בְּקָרוֹב דַּעַת כֻּלָּה הוּא נוֹתֵן מַתָּנָה עַל דַּעַת שֶׁיַּחֲזִיר, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא הִתְנָה אֵינוֹ חַיָּב לְהַחֲזִיר אֶלָּא כְּשֶׁהִיא נִמְצֵאת בְּעַיִן. שֶׁאֲפִילוּ לְדַעַת הָאוֹמֵר שֶׁבְּמַתָּנָה עַל מְנָת לְהַחֲזִיר חַיָּב בָּאֳנָסִין, זֶהוּ מִטַּעַם שֶׁהַתְּנַאי שֶׁל עַל מְנָת מְבַטֵּל אֶת הַמַּתָּנָה אִם לֹא יְקַיֵּם הַתְּנַאי. אֲבָל בָּזֶה שֶׁהִיא מַתָּנָה עַל דַּעַת לְהַחֲזִיר בִּלְתִּי תְנַאי שֶׁיְּבַטֵּל הַמַּתָּנָה אִם לֹא יַחֲזִירֶנָּה, הִנֵּה כָּל זְמַן שֶׁהִיא בִּידֵי הַמְקַבֵּל הִיא שֶׁלּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יַחֲזִירֶנָּה

אַחַר כָּךְ, וְלֹא יִתְחַיֵּב עַל כָּל מַה שֶּׁיֵּאָרַע בָּהּ אֲפִילוּ בִּפְשִׁיעָה. וּבְכֵן בָּאָה הַקַּבָּלָה שֶׁיִּהְיֶה פָּטוּר כָּל שׁוֹמֵר בִּבְעָלִים אֲפִילוּ בִּפְשִׁיעָה.

פסוק יט

זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים. לְכָל הָאֱלֹהוּת יַחְדָּיו, אַף עַל פִּי שֶׁבִּכְלָלָם יְכַוֵּן לִכְלוֹל אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ.
יָחֳרָם. מִנֶּפֶשׁ וְעַד בָּשָׂר, כִּי חֵרֶם הֵם, אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה כֻּלָּם, וּמִצַּד מַה שֶּׁיִּקָּבְלוּם לֵאלוֹהַּ, הַמְקֻבָּל הוּא חֵרֶם הָאָמוּר בָּהֶם, כֶּאֱמֹרוֹ "וְהָיִית חֵרֶם כָּמֹהוּ" (דברים ז:כו).
לַה' לְבַדּוֹ. בְּלֹא שִׁתּוּף אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

פסוק כא

לֹא תְעַנּוּן. אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אוֹתוֹ, אִם כְּשֶׁתְּעַנֶּה אֶת הַיָּתוֹם תִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ לְעַנּוֹתוֹ בְּלִבַּד; אֲבָל אִם תְּעַנֶּהוּ לְיַסְּרוֹ וּלְהֵיטִיב לוֹ, אֵין זֶה אֶלָּא גְּמִילוּת חֲסָדִים.

פסוק כג

וְחָרָה אַפִּי. אֲרַחֵם עַל הַצּוֹעֵק וְאֶקְצֹף עַל הַמְעַנֶּה, כְּעִנְיַן יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, וְיִהְיֶה הָעֹנֶשׁ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁמִּי שֶׁעִנָּה אֶת אַלְמָנָה וְיָתוֹם בִּרְצוֹנוֹ יְסַבֵּב עַל כָּרְחוֹ עִנּוּי אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו.

פסוק כד

אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה. אִם יִהְיֶה זֶה שֶׁלֹּא יִתְקַיֵּם בְּיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (דברים טו:ד) "אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן", אֲבָל יִתְקַיֵּם בָּהֶם (דברים טו:יא) "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן", וְאָז יִקָּרֵה שֶׁתַּלְוֶה.

פסוק כו

וְשָׂמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי. אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יוּכַל לִצְעֹק עָלֶיךָ חָמָס, שֶׁהֲרֵי הוּא חַיָּב לְךָ, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁיִּצְעַק אֵלַי עַל עֲנִיּוּתוֹ הַגּוֹרֵם לוֹ לִהְיוֹת עָרוֹם בְּלִי לְבוּשׁ עַל יָדְךָ, אֶתֵּן לוֹ קְצָת מִמַּה שֶׁהָיִיתִי חוֹנֵן אוֹתְךָ יוֹתֵר עַל סִפּוּקְךָ, כְּדֵי שֶׁתּוּכַל לְפַרְנֵס בּוֹ אֲחֵרִים.
כִּי חַנּוּן אָנִי. וְהִנְנִי חוֹנֵן כָּל צוֹעֵק כְּשֶׁאֵין לוֹ חוֹנֵן זוּלָתִי, לְפִיכָךְ טוֹב לְךָ שֶׁאַתָּה תִּחְנְנֵהוּ בַּהֶשְׁבֵּת עֲבוֹט, בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְמִיד לְךָ הַחֵן מֵאִתִּי, שֶׁתּוּכַל אַתָּה לְהַלְווֹת וּלְפַרְנֵס אֲחֵרִים.

פסוק כז

אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל. אַף עַל פִּי שֶׁתַּחְשׁוֹב שֶׁהִטָּה אֶת דִּינְךָ הַדִּין, לֹא תְקַלְלֵהוּ, שֶׁאֵין אָדָם רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ.
וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר. כִּי אָמְנָם קִלְלַת הַמֶּלֶךְ וּרְעָתוֹ תִּהְיֶה עַל הָרֹב סִבַּת רָעָה רַבָּה וְהֶזֵּק לַצִּבּוּר, כְּאָמְרוֹ "יְרָא אֶת ה' בְּנִי וָמֶלֶךְ, וְעִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרָב" (משלי כד:כא).

פסוק כח
מְלֵאָתְךָ. תְּרוּמַת הַדָּגָן, כְּעִנְיַן "מְלֵאוֹת וְטִבּוֹת" (בראשית מא:כב).
וְדִמְעֲךָ. תְּרוּמַת הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר הַנּוֹזְלִים.
בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן לִי. לְכָל עֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ וּלְתַלְמוּד תּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אַחַר כָּךְ בַּכֹּהֲנִים, כַּאֲמָרוֹ (מלאכי ב:ז) "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ".

פסוק כט
כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשׁוֹרְךָ לְצֹאנֶךָ. שֶׁתִּתֵּן לִי הַבְּכוֹר כֵּיוָן שֶׁיֵּצֵא מִכְּלַל נֵפֶל, כְּאָמְרָם בִּבְכוֹרוֹת: "כָּל שֶׁשָּׁהָא שִׁלּשִׁים יוֹם בְּאָדָם אֵינוֹ נֵפֶל, שְׁמוֹנָה יָמִים בִּבְהֵמָה אֵינוֹ נֵפֶל" (שבת קלה).

פסוק ל
וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי. וּבְאֹפֶן זֶה תִּהְיוּ אַנְשֵׁי קֹדֶשׁ, כִּי כְשֶׁתַּפְרִישׁוּ בְּכוֹרוֹת הַבָּנִים וּמַתְּנוֹתֵיהֶם לַעֲבוֹדָתִי, הִנֵּה הַבְּכוֹרוֹת יְלַמְּדוּ דַעַת אֶת הָעָם, וְהִתְקַדַּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים (ויקרא כ:ז).
וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה. אֲפִלּוּ הַטְּרֵפָה שֶׁאֵינָהּ מְטַמְּאָה כְּלָל:

פרק כג

פסוק א
אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע. לַחְתּוֹם עִמּוֹ עַל שֶׁטֶר, כְּאָמְרָם עַל אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא הָיוּ חוֹתְמִים עַל הַשֶּׁטֶר אֶלָּא אִם כֵּן יוֹדְעִים מִי חוֹתֵם עִמָּהֶם (סנהדרין כג.).
לִהְיוֹת עֵד חָמָס. שֶׁתִּהְיֶה מֵעִיד יְחִידִי, שֶׁאֵין הָרָשָׁע רָאוּי לְהָעִיד, וְיוֹצִיא הַדַּיָּן כָּל הַמָּמוֹן מֵהַנִּתְבָּע עַל פִּיךָ בִּלְבַד שֶׁלֹּא כַדִּין.

פסוק ב
לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לָרָעֹת. לְהַכְרִיעַ לְכַף חוֹבָה בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת, שֶׁאֵין דָּנִין עַל פִּי דַּיָּן אֶחָד בִּלְבַד לְחוֹבָה.
וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב. כְּשֶׁיִּשְׁאָלוּךָ חֲבֵרֶיךָ הַדַּיָּנִים מָה דַּעְתְּךָ:
לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים. לֹא תִהְיֶה תְּשׁוּבָתְךָ שֶׁרָאוּי לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים, אִם הָיוּ עֶשְׂרָה מְזַכִּים וְאֶחָד עֶשֶׂר מְחַיְּבִים.

לְהַטּוֹת. כְּדֵי לְהַכְרִיעַ עַל פִּיךָ לְכַף חוֹבָה, שֶׁתִּהְיוּ אָז שְׁנַיִם עָשָׂר מְחַיְּבִים, אֶלָּא אֱמוֹר דַּיְּתְךָ וְסִבְּרָתְךָ, וְלֹא יַסְפִּיק לְךָ שֶׁתֹּאמַר שֶׁרָאוּי לִנְטוֹת אַחַר דַּעַת הָרַבִּים מִבִּלְתִּי שֶׁתֹּאמַר בָּזֶה שׁוּם סְבָרָא, אֶלָּא זוֹ שֶׁהֵם עוֹדְפִים עַל הַמְזַכִּים, וּלְהַכְרִיעַ אָז עַל פִּי שְׁנַיִם לְחוֹבָה.

פסוק ו

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ. שֶׁלֹּא יְהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה בְּעֵת הַמִּשְׁפָּט שֶׁבַּעֲלֵי דִינִים מְסַפְּרִים טַעֲנוֹתֵיהֶם, וּכְמוֹ כֵן שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד עוֹמֵד וְאֶחָד יוֹשֵׁב וְדוֹמֵיהֶם.

פסוק ז

מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק. מִכָּל דָּבָר שֶׁיּוּכַל לְסַבֵּב שֶׁקֶר, כְּאֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות א:ט) "הֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ, שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לִשְׁקֹר".

פסוק יא

תִּשְׁמְטֶנָּה. שְׁמִטַּת כְּסָפִים, כְּאָמְרוֹ "וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה, שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ" (דברים טו:ב).

וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ. בִּשְׁמִטַּת קַרְקַע יֹאכְלוּ גַּם הָעֲנִיִּים.

וְיִתְרָם. שֶׁל עֲנִיִּים.

תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה. שֶׁהָעֲנִיִּים קוֹדְמִים, כְּאָמְרָם מַאֲכַל אָדָם אָסוּר לְהַאֲכִילוֹ לִכְלָבִים (תענית כ).

פסוק יב

תִּשְׁבֹּת. אֲפִלּוּ מִדְּבָרִים שֶׁאֵינָם מְלָאכָה, אֲבָל הֵם טֹרַח כְּדֶרֶךְ חוֹל, כַּאֲמָרוֹ (ישעיהו נח:יג) "וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ, מִמְצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר".

לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ. כְּשֶׁתִּשְׁבּוֹת גַּם מִכְּמוֹ אֵלֶּה.

וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר. וּמִזֶּה יִמָּשֵׁךְ שֶׁיִּנָּפֵשׁ גַּם כֵּן בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר, עַל הֵפֶךְ מַה שֶּׁקָּרָה לְךָ בְּמִצְרַיִם כְּשֶׁהָיִיתָ שָׁם עֶבֶד שֶׁלֹּא הָיְתָה לְךָ מְנוּחָה, כַּאֲמֹרוֹ "תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים" (שמות ה:ט). וּבָזֶה תִּזְכֹּר יְצִיאַת מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּדִבְּרוֹת מִשְׁנֵה תּוֹרָה "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ" (דברים ה:יד).

פסוק יג

וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ. בְּכָל הָאַזְהָרוֹת שֶׁאָמַרְתִּי צָרִיךְ לְהִשָּׁמֵר שֶׁלֹּא לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, אֲבָל בְּאַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה לֹא יַסְפִּיק לְהִשָּׁמֵר מֵעֲבֹר עָלֶיהָ, אֲבָל צָרִיךְ לְהִשָּׁמֵר אֲפִלּוּ מֵהַזְכִּיר שְׁמָהּ.

לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ. אֲפִלּוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים לֹא יִשָּׁמַע בְּהַסְכָּמָתְךָ.

פסוק יד

תָּחֹג לִי. כְּעִנְיַן "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו" (תהלים קמט:ב), עַל הֶפֶךְ "וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת" (שמות לב:יט).

פסוק טו

אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹור. כְּעִנְיַן "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב, וְעָשִׂיתָ פֶּסַח" (דברים טז:א), כְּמוֹ שֶׁאָמַר בָּזֶה **לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב**, שְׁמוֹר שֶׁיִּהְיֶה בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, עַל יְדֵי עִבּוּרֵי הַשָּׁנִים וְהֶחֳדָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁבָּא בַּקַּבָּלָה.

פסוק טז

בְּצֵאת הַשָּׁנָה. שֶׁכְּבָר נֶאֱסְפוּ כָּל תְּבוּאוֹתֶיהָ:

פסוק יז

שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה. לְהוֹדוֹת עַל הַחֲרוּת, וְעַל הָאָבִיב וְעַל הַקָּצִיר וְעַל הָאָסִיף, כִּי מִמֶּנּוּ הַכֹּל.

אֶל פְּנֵי הָאָדוֹן. יֵאָמֵר אָדוֹן עַל מַנְהִיג עִנְיָנִים הַנִּפְסָדִים. אָמַר אִם כֵּן שֶׁהוּא אָדוֹן פְּנֵי הָעָם הַנִּרְאִים בְּפֹרָט, וּבְהֵרָאוֹתָם לְפָנָיו הֵם כְּעֶבֶד הַמְקַבֵּל פְּנֵי רַבּוֹ, וְהוּא גַּם כֵּן אָדוֹן הַקַּרְקַע, כְּאָמְרוֹ (ויקרא כה:כג) "כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי", וְשֶׁלָּזֶה רָאוּי לְהוֹדוֹת לְפָנָיו עַל הָאָבִיב הַקָּצִיר וְהָאָסִיף בְּיִבּוּל הָאָרֶץ. וּלְפִיכָךְ.

פסוק יט

רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ. מִבְחַר הַבִּכּוּרִים, כְּמוֹ "וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ נְקוּבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם" (עמוס ו:ו), וְהֵם בִּכּוּרֵי שִׁבְעַת הַמִּינִים כְּפִי מַה שֶּׁבָּא בַּקַּבָּלָה.

לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ. לֹא תַעֲשֶׂה כְּמוֹ אֵלֶּה הַפְּעֻלּוֹת לְהַרְבּוֹת הַפֵּירוֹת כְּמַחֲשֶׁבֶת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אֶלָּא **רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא**, כְּאָמְרוֹ "וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כֹל, וְכָל תְּרוּמַת כֹּל וְגוֹ', לְהַנִּיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ" (יחזקאל מד:ל).

פסוק כא

הַשָּׁמֶר מִפָּנָיו. שֶׁלֹּא לְחַלֵּל כְּבוֹדוֹ, כְּעִנְיַן "שַׁל נְעָלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ" הָאָמוּר בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע ה:טו).

וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ. לָצֵאת בְּעִקְבוֹתָיו, הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ "אָנָּה אֲנַחְנוּ עֹלִים" (דברים א:כח).

אַל תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם. אִם אִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא יִלְקוּ הָרַבִּים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּעָכָן, כְּאָמְרוֹ (יהושע כב:כ) "הֲלֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם, וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ".

כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ. וְאֵין לְאֵל יָדוֹ לִמְחוֹל עַל כְּבוֹדִי.

פסוק כב

כִּי אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְאָיַבְתִּי אֶת אֹיְבֶיךָ. וְלֹא אַחוּס עֲלֵיהֶם כְּדַרְכִּי טוּבִי, עַל הֵפֶךְ "וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל נִינְוֵה" (יונה ד:יא).

פסוק כג

כִּי יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ. שֶׁלֹּא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵי הָאוֹיְבִים.

פסוק כד

לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם. שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אַחַר שֶׁכָּבַשׁ אֶת שֵׂעִיר, "וַיָּבֵא אֶת אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה" (דברי הימים ב כה:יד), שֶׁאוּלַי חָשַׁב לְרַצּוֹתָם שֶׁלֹּא יִקְצְפוּ עָלָיו עַל שֶׁהָרַג אֶת עוֹבְדֵיהֶם.

פסוק כה

וַעֲבַדְתֶּם אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם. וּבְזֶה הָאֹפֶן תַּעַבְדוּהוּ, כִּי אַחַר שֶׁיֵּאָבְדוּ הָאֱמוֹת וּפְסִילֵיהֶם וְהַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם, לֹא יִהְיֶה לָכֶם מֵסִית וּמַדִּיחַ מֵעֲבוֹדָתִי.

וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ. שֶׁיְּזוּנוּ, וְלֹא יוֹלִידוּ מוֹתָרוֹת מַחֲלִיאוֹת:

וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ. הַבָּאָה מִצַּד הָאֲוִיר אוֹ הַמַּעֲרֶכֶת.

פסוק כו

לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה. בְּאֹפֶן שֶׁתּוּכְלוּ לְלַמֵּד אֶת בְּנֵיכֶם.

אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא. שֶׁתִּחְיוּ כְּמִדַּת הַשֵּׁמֶן אֲשֶׁר בְּנֵר אֱלֹהִים, וְהוּא הַלַּחוּת הַשָּׁרְשִׁי בַּתּוֹלָדָה. וְהֵפֶךְ זֶה יִקָּרֶה עַל הָרֹב שֶׁיָּמוּת הָאָדָם קֹדֶם שֶׁיִּכְלֶה הַלַּחוּת הַשָּׁרְשִׁי בָּחֳלָאִים, יִקְרוּ מֵרֹעַ בְּחִירָה אוֹ מִצַּד הַמַּעֲרֶכֶת וְהַיְסוֹדוֹת. וְהִנֵּה בְּמִלֹּאת לְאָדָם מִסְפַּר יָמָיו יִרְאֶה עַל הָרֹב בָּנִים לְבָנָיו וְיוּכַל לְלַמְּדָם, כַּאֲמָרוֹ (דברים ד:ט) "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ".

וְיִתָּקֵן בְּחַיֵּי הַזְּקֵנִים עִנְיְנֵי הַדּוֹרוֹת, כְּמוֹ שֶׁסִּפֵּר שֶׁקָּרָה בְּעִנְיַן לֵוִי, קְהָת וְעַמְרָם.

פסוק כז

וְהַמֹּתִי. כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּמִצְרַיִם "אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי ה' נִלָּחֶם" (שמות יד:כה).

וְנָתַתִּי אֶת כָּל אוֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף. מִפְּנֵי הָאֵימָה וְהַמְּהוּמָה שֶׁיִּיעַד בְּאָמְרוֹ **אֶת אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ**:

פסוק לא

כִּי אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וְגֵרַשְׁתָּמוֹ. הַדָּבָר מָסוּר בְּיֶדְכֶם, וְאַתֶּם אַל תִּתְעַצְּלוּ בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בָּהֶם יְהוֹשֻׁעַ בְּאָמְרוֹ "עַד אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם" (יהושע יח:ג).

פסוק לג

לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ. בְּאוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵהָאָרֶץ שֶׁתִּכְבּוֹשׁ וְתֵשֵׁב בּוֹ אַתָּה, לֹא יֵשְׁבוּ הֵם, הֵפֶךְ מַה שֶּׁעָשׂוּ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגֶזֶר" (שופטים א:כט), "וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ" (שופטים א:לג).
כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ. שִׁבְתָּם בְּאַרְצְךָ, שֶׁיִּגְרֹם שֶׁתַּעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם.

פרק כד

פסוק א

וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה. אַחַר שֶׁסִּיֵּם אָמְרוֹ "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם" (שמות כ:יח), וּפֵרַשׁ שֶׁלֹּא יַעֲלוּ אֵלָיו בָּאֶמְצָעִיִּים, וְשֶׁיַּסְפִּיק מִזְבַּח אֲדָמָה, עִם שְׁמִירַת מִצְוֹתָיו שֶׁפֵּרַשׁ בַּדִּבְּרוֹת וּבְפָרָשַׁת הַמִּשְׁפָּטִים, אָמַר הַכָּתוּב שֶׁכָּל אֵלֶּה אָמַר וְצִוָּה בִּכְלָל לְיִשְׂרָאֵל, וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר שֶׁיַּעֲלֶה, כְּמוֹ שֶׁיִּעַד אֵלָיו קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בְּאָמְרוֹ "לֵךְ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ" (שמות יט:כד).

פסוק ג

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי ה'. מִתְּחִלַּת "כֹּה תֹאמַר" (שמות יט:ג) עַד "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" (שמות כא:א).
וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים. מִתְּחִלַּת "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" (שם) עַד "וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר":

פסוק ו

וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ. עָשָׂה אֶת הַמִּזְבֵּחַ כִּשְׁלִיחַ הָאֵל יִתְבָּרַךְ לְבַדּוֹ לְכָרוֹת הַבְּרִית, וּבְכֵן קִבֵּל חֲצִי הַדָּם, וְחֶצְיוֹ הָאַחֵר נִזְרַק עַל הָעָם הַנִּכְנָסִים עִמּוֹ לַבְּרִית.

פסוק ז

סֵפֶר הַבְּרִית. הַסֵּפֶר שֶׁכָּתַב בּוֹ דִּבְרֵי ה' וְהַמִּשְׁפָּטִים שֶׁעֲלֵיהֶם יִכְרְתוּ הַבְּרִית, כַּאֲמָרוֹ לְמַעְלָה "וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר":

וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם. שֶׁיֵּדְעוּ מָה הֵם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם, שֶׁלֹּא יִהְיוּ כְּמוֹטָעִים.

נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. נַעֲשֶׂה לְתַכְלִית שֶׁנִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁים אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל דֶּרֶךְ לְקַבֵּל פְּרָס, כְּעִנְיַן "עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ" (תהלים קג:כ).

פסוק ט

וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. אַחַר שֶׁקִּיֵּם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ ה' יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ:יט), קִיֵּם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ "עֲלֵה אֶל ה' אַתָּה וְאַהֲרֹן":

פסוק י

וְתַחַת רַגְלָיו. בָּאָרֶץ, שֶׁהִיא שֵׁפֶל הַכֹּל, כַּאֲמָרוֹ (ישעיהו סו:א) "וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי".

כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר. עֶצֶם נָעְדָּר כָּל הַצּוּרוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת וּמוּכָן לְקַבָּלָם, כְּמוֹ הַסַּפִּיר הַלָּבָן הַנֶּעְדָּר מִכָּל הַמַּרְאוֹת. וְהוּא עֶצֶם הַנֶּפֶשׁ הָאֱנוֹשִׁית הַשִּׂכְלִית, הַנֶּעֱדֶרֶת מִכָּל מַדָּע וּמוּכָנֶת לְקַבָּלָם בְּעִיּוּן בְּחִירִיּ.

וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר. וְרָאוּ שֶׁזֶּה הָעֶצֶם הוּא נִבְדָּל מִן הַחֹמֶר הָאֱנוֹשִׁי וְטָהוֹר מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁעֶצֶם הַשָּׁמַיִם וְהוּא נֶפֶשׁ הַגַּלְגַּל בִּלְתִּי מְעֹרָב עִם חֹמֶר הַגַּלְגַּל אוֹ גּוּפוֹ כְּלָל, אֲבָל טָהוֹר וְנָקִי מִמֶּנּוּ, בְּאֹפֶן שֶׁזֶּה הָעֶצֶם הוּא כְּעֶצֶם הַשָּׁמַיִם וְנַפְשׁוֹ בְּעִנְיַן הַטֹּהַר וְהַנְּקִיּוּת מֵחֹמֶר.

פסוק יא

וְאֶל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ. לְהוֹצִיאָם מֵחוּשֵׁיהֶם כְּדֵי שֶׁיִּנָּבְאוּ, כָּעִנְיָן בִּשְׁאָר הַנְּבִיאִים בִּהְיוֹת עֲלֵיהֶם יַד ה', כַּאֲמָרוֹ בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל ח:א) "וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד ה'", כִּי אָז יִבָּטְלוּ פְּעֻלּוֹת חוּשֵׁיהֶם, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְשָׁאוּל בְּהִנָּבְאוֹ, כְּאָמְרוֹ (שמואל א יט:כד) "וַיִּפְשֹׁט גַּם הוּא בְּגָדָיו, וַיִּתְנַבֵּא גַּם הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל, וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלָּיְלָה". אָמְנָם לְאֵלֶּה הָאֲצִילִים לֹא שָׁלַח יָדוֹ לְהוֹצִיאָם מֵחוּשֵׁיהֶם כְּדֵי לְהַשִּׂיג מַה שֶּׁרָאוּ אָז.

וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים. בְּמַרְאֵה נְבוּאִיּ.

וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ. עָשׂוּ מִשְׁתֶּה אַחֲרֵי כֵן בִּלְתִּי הִשְׁתַּנּוּת בְּחוּשֵׁיהֶם, וְזֶה עָשׂוּ לְשִׂמְחָה עַל מַה שֶּׁהִשִּׂיגוּ.

פסוק יב

עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה. לִרְאֹשׁ הָהָר, שֶׁאַחַר שֶׁנִּגַּשׁ יוֹתֵר מִן הָעוֹלִים עִמּוֹ, כְּאָמְרוֹ "וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ" (שמות כד:ב), וְעִם כָּל זֶה לֹא עָלָה אֶל רֹאשׁ הָהָר. וּבְאוֹתוֹ הַמַּעֲמָד הִשִּׂיגוּ הַזְּקֵנִים אֶת הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל. אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיַּעֲלֶה אֶל רֹאשׁ הָהָר, שֶׁשָּׁם הָיָה מַרְאֵה כְּבוֹד ה', כְּאָמְרוֹ "וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר", וְכָךְ בְּמַתַּן תּוֹרָה אָמַר "אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר" (שמות יט:כ).

וֶהְיֵה שָׁם. עָמֹד שָׁם אֵיזֶה זְמַן אָרֹךְ, כְּמוֹ "וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה'" (דברים י:ה).

וְהַתּוֹרָה. הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי מִמֶּנָּה.

וְהַמִּצְוָה. הוּא חֵלֶק הַמַּעֲשִׂי מִמֶּנָּה:

אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי. כִּי לוּלֵא חֲטְאוּ בָּעֵגֶל, הָיְתָה כָּל הַתּוֹרָה נְתוּנָה חֲתוּמָה מִיַּד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ הַלּוּחוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ (דברים לג:ב) "וְאָתָה מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ, מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ וְכוּ'". וּמֵאָז שֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל לֹא זָכוּ לְכָךְ, אֲבָל כְּתָבָהּ מֹשֶׁה בְּמִצְוָתוֹ, כְּאָמְרוֹ אַחַר כָּךְ (שמות לד:כז) "כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". וְלֹא הֵבִיא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אֶת הַלּוּחוֹת אֶלָּא כְּדֵי לְשָׁבְרָם לְעֵינֵיהֶם, לִשְׁבּוֹר אֶת לִבָּם הַזּוֹנָה, כְּדֵי שֶׁיַּחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה:

לְהוֹרוֹתָם. אֶתְּנֵם לְךָ כְּדֵי שֶׁתּוֹרֶה אוֹתָם. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהַכֹּל בִּכְתָב, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט.) "מִי אִיכָּא מִידֵי בִּנְבִיאֵי וּכְתוּבֵי דְּלָא רָמְזָה מֹשֶׁה בְּאוֹרַיְיתָא", וּכְמַאֲמַר קְצָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין ס:) "רַב בִּכְתָב וּמְעוּט בְּעַל פֶּה", הִנֵּה הָרְמָזִים אֲשֶׁר בָּהּ בְּעִיּוּן וּבְמַעֲשֶׂה לֹא יוּבְנוּ אֵצֶל רַב יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי עַל יְדֵי מוֹרֶה צֶדֶק, וּבָזֶה צָדַק גַּם כֵּן מַאֲמַר קְצָת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (שם) "רַב בְּעַל פֶּה וּמְעוּט בִּכְתָב".

פסוק יד

וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר. בְּנָסְעוֹ מֵהֶם לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּאָמְרוֹ "עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה":

פסוק טו

וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר. בְּכָל פַּעַם שֶׁעָלָה שָׁם מִכָּאן וָאֵילָךְ שָׁהָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, כִּימֵי יְצִירַת הַוֹּלָד, לִקְנוֹת תַּחְתָּיו שָׁם הַוָּיָה נִכְבֶּדֶת, רְאוּיָה לִשְׁמֹעַ מִפִּי הָרַב מַה שֶּׁלֹּא יַשִּׂיגֶהוּ זוּלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "כִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ" (שמות לד:כט). וְקִלְקֵל זֶה חֶטְאָם בְּסוֹף אַרְבָּעִים יוֹם רִאשׁוֹנִים, בְּעֵת שֶׁהָיָה רָאוּי לְהַשִּׂיגוֹ, כְּאָמְרוֹ "לֵךְ

רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ" (שמות לב:ז). וּבֶאֱמְצָעִיים כְּפִי הַקַּבָּלָה שֶׁהָיוּ בְּכַעַס וְלֹא זָכוּ לֵהָנוֹת מִקַּרְנֵי הוֹד, וְהוּשַׁג זֶה בְּאַרְבָּעִים יוֹם אַחֲרוֹנִים, וּבָהֶם נִצְטַוָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ" (שמות כה:כא). וְזֶה לֹא נִתְקַיֵּם בְּלֻחוֹת רִאשׁוֹנוֹת שֶׁלֹּא בָּאוּ לְשׁוּם אָרוֹן אֶלָּא שְׁבָרֵיהֶם בִּלְבַד, בִּלְתִּי עֵדוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "לוּחוֹת נִשְׁבְּרוּ וְאוֹתִיּוֹת פָּרְחוּ". וְזֶה בְּעַצְמוֹ בֵּאֵר בְּאָמְרוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם" (שמות כה:ח), לֹא כְּמוֹ שֶׁיָּעַד קֹדֶם לָכֵן, כְּאָמְרוֹ "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבֹא אֵלֶיךָ" (שמות כ:כ), אֲבָל עַתָּה יִצְטָרֵךְ לְכֹהֲנִים. וְזֶה בְּעַצְמוֹ הִתְבָּאֵר בְּאָמְרוֹ "וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן אָחִיךָ" (שמות כח:א). וְהִנֵּה לֹא נִבְחַר שֵׁבֶט לֵוִי לְשָׁרֵת עַד אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי לְשָׂרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ" (דברים י:ח). וְאָמַר אִם כֵּן, שֶׁבְּכָל פַּעַם שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לָהָר שָׁהָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, וְהַפַּעַם אֲשֶׁר בָּהּ הוּשַׁג זֶה הַתַּכְלִית הָיְתָה הַפַּעַם הָאַחֲרוֹנָה לְכֻלָּם, שֶׁבָּהּ צִוָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְאַחַר שֶׁסִּיֵּם מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וּבְגָדֵי כְהֻנָּה וְהַקְּטֹרֶת וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, בֵּאֵר שֶׁבְּסוֹף הָרִאשׁוֹנִים נָתַן הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, וְלֹא סִבֵּב הוּא יִתְבָּרַךְ שׁוּם אִיחוּר, כִּי "לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ" (איכה ג:לג), אֶלָּא שֶׁיִּשְׂרָאֵל הִשְׁחִיתוּ עִנְיָנָם, כְּאָמְרוֹ "כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ" (שמות לב:ז). וּבֶאֱמְצָעִיים כְּפִי קַבָּלַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָיְתָה פָּרָשַׁת "רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי" (שמות לג:יב) וּ"פְסָל לְךָ" (שמות לד:א), וּבַשְּׁלִישִׁית הָיָה כָּל הָעִנְיָן שֶׁסִּפֵּר בְּאָמְרוֹ "וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה" (שמות לד:כח), "וַיִּכְתֹּב עַל הַלֻּחֹת" (שמות לד:כח), וְיָרַד אָז עִם קַרְנֵי הַהוֹד, וְצִוָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן.

פרק כה

פסוק ב

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה. אֱמֹר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁחִפַּצְתִּי שֶׁגַּבָּאִים יִגְבּוּ בַּעֲדִי תְּרוּמָה, וְכֵן עָשָׂה מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר, כַּאֲמֹרוֹ "וְאַחֲרֵי כֵן נִגְּשׁוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיְצַוֵּם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתּוֹ בְּהַר סִינָי" (שמות לד:לב), וְאַחַר כָּךְ "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות לה:ד) שֶׁהֵם הַסַּנְהֶדְרִין, "קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה" (שמות לה:ה),

וּבָזֶה צִוָּה לָהֶם שֶׁיִּגְבּוּ. וְיִשְׂרָאֵל לֹא הִמְתִּינוּ שֶׁיִּגְבּוּ הַסַּנְהֶדְרִין, אֲבָל תֵּיכֶף יָצְאוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה וְהֵבִיאוּ עַד בְּלִי דַי, וּלְפִיכָךְ לֹא נִשְׁאַר עַל הַנִּשְׁיאִים שֶׁחָשְׁבוּ לִגְבּוֹת זוּלָתִי הָאֲבָנִים וְהַשֶּׁמֶן שֶׁלֹּא הֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל עֲדַיִן.

מֵאֵת כָּל אִישׁ. צִוָּה שֶׁלֹּא יִגְבּוּ בִּזְרוֹעַ כְּעִנְיַן שֶׁמְּמַשְׁכְּנִים עַל הַצְּדָקָה, אֲבָל יִגְבּוּ מִן הַמִּתְנַדְּבִים בְּלִבַּד.

פסוק ג

וְזֹאת הַתְּרוּמָה. צִוָּה שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ כָּל שֶׁוֶה כֶּסֶף, כְּגוֹן פֵּרוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וַאֲבָנִים טוֹבוֹת שֶׁאֵינָן מֵאַבְנֵי הָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן, אֲבָל יְקַבְּלוּ תְּרוּמָה שֶׁגּוּפָהּ נִכְנָסֶת בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְהֵם שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

פסוק ח

וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ וְכוּ'. אֶשְׁכּוֹן בֵּינֵיהֶם לְקַבֵּל תְּפִלָּתָם וַעֲבוֹדָתָם בְּאוֹתוֹ הָאֹפֶן שֶׁאֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ שְׁכִינָתִי בָּהָר עַל הַכַּפֹּרֶת בֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, עִם תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְעִם תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו. כִּי אָמְנָם תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן תּוֹרָה עַל כְּרוּבִים, שֶׁהֵם שָׂרָפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ (ישעיהו ו:ב) הַנִּרְאִים לַנְּבִיאִים, וּמֵהֶם בַּקֹּדֶשׁ, וּמֵהֶם בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, בִּשְׁנֵי מַחְבְּרוֹת מְחֻבָּרוֹת בְּקְרָסִים לִהְיוֹת לַאֲחֹדִים לַעֲבוֹדַת בּוֹרְאָם. וְכֵן רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ בְּיִשְׂרָאֵל כָּל קְדוּשָׁיו מְחֻבָּרִים אֶל הֶהָמוֹן לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת. וּבְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים נָתַן הַתּוֹרָה תּוֹךְ גּוּף מְצֻפֶּה זָהָב מִבַּיִת וּמִחוּץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּזֶה (יומא עב:) כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵין תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם. וְעַל אוֹתוֹ הַגּוּף שֶׁהוּא הָאָרוֹן נָתַן כַּפֹּרֶת כֻּלּוֹ זָהָב, מוֹרֶה עַל צֶלֶם אֱלֹהִים בִּלְתִּי מְחֻבָּר עִמּוֹ כְּלָל. וְכֵן כְּרוּבִים פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו מוֹרִים עַל פְּעֻלַּת הַמְצָאַת הַמַּשְׂכֵּל וְקַבָּלָתוֹ, וְזֶה בְּהַבִּיט אֶל הַתּוֹרָה, כְּאָמְרוֹ "אֶל הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים", וּבָזֶה הֵם פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם לְמַעְלָה, כְּאָמְרוֹ "אֹרֵחַ חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל" (משלי טו:כד), וּבָזֶה יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ כְּאָמְרוֹ "וְאֵל זֶה אַבִּיט" (ישעיהו סו:ב).

וְכֵן תַּעֲשׂוּ. אַתֶּם, כְּדֵי שֶׁאֶשְׁכּוֹן בְּתוֹכְכֶם לְדַבֵּר עִמְּךָ וּלְקַבֵּל תְּפִלַּת וַעֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל, לֹא כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן קֹדֶם הָעֶגֶל, כְּאָמְרוֹ "בְּכָל הַמָּקוֹם כּוּ' אָבֹא אֵלֶיךָ" (שמות כ:כא).

פסוק יב

בַּדָּיו. זְוִיּוֹת שׁוּלָיו.

וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת עַל צַלְעוֹ הָאֶחָת. הַצַּד הָאָרֹךְ יִקָּרֵא צֵלַע. צִוָּה אִם כֵּן שֶׁאַרְבַּעְתָּם תִּהְיֶינָה עַל אַרְבַּע זָוִיוֹת הַשּׁוּלַיִם, וְצִוָּה גַּם כֵּן שֶׁלֹּא תּוּשַׂמְנָה עַל הַצְּדָדִים הַצָּרִים, אֲבָל תּוּשַׂמְנָה עַל הָאֲרֻכִּים הַנִּקְרָאִים צְלָעוֹת, שְׁתַּיִם מֵהֶן עַל צַלְעוֹ הָאַחַת וּשְׁתַּיִם מֵהֶן עַל הַשֵּׁנִית:

פסוק טז

וְנָתַתָּ אֶל הָאָרֹן. בֵּאֵר עִנְיָנוֹ בִּהְיוֹתוֹ כְּלִי בִלְתִּי נָאוֹת לַעֲבוֹדַת שׁוּם זֶבַח.

פסוק כ

וְהָיוּ הַכְּרוּבִים. כְּבָר בֵּאֲרוּ הַנְּבִיאִים שֶׁהַמַּלְאָכִים בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה נִרְאִים לַחוֹזִים כִּדְמוּת כְּרוּבִים, וְהֵם פְּנֵי אָדָם וְלָהֶם כְּנָפַיִם. וּבְכָל זֶה יוֹרוּ עִנְיַן הַשֵּׂכֶל הַנִּבְדָּל אֲשֶׁר כָּל הִלּוּכוֹ לְצַד מַעְלָה, וְזֶה לְהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים. הַשֵּׂכֶל וְיִדּוּעַ אוֹתִי כָּל אֶחָד מֵהַשְּׂכָלִים הַנִּבְדָּלִים כְּפִי הָאֶפְשָׁר אֲצְלוֹ. וְזֶה בְּעַצְמוֹ הוֹרָה עַתָּה בְּאָמְרוֹ "וְהָיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה", כִּי בִּהְיוֹת הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי שֵׂכֶל בְּכֹחַ אֶל הַשְׁלֵמוּת הַשֵּׁנִי, אֲשֶׁר יִקָּנֵהוּ בַּעֲשׂוֹתוֹ כְּלָלִים, וַיַּפְשִׁיטֵם מֵחֹמֶר לְהַשְׂכִּיל וְלָדַעַת אֶת בּוֹרְאוֹ כְּפִי הָאֶפְשָׁר, וְזֶה יַעֲשֶׂה בְּהַבִּיט נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ הַמּוֹרוֹת בְּמוֹפֵת פְּלָאוֹת מַעֲשָׂיו וְדַרְכֵי טוּבוֹ. כִּי אָמְנָם מַהוּת הַדָּבָר וְצוּרָתוֹ תִּוָּדַע לָנוּ מִצַּד פְּעֻלּוֹתָיו, וְזֶה יִקָּרֶה לַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי כְּשֶׁיַּשְׂכִּיל מִמְּצִיאוּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֶת הָאֶפְשָׁר אֲצְלוֹ, כְּאָמְרוֹ "הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ, לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ" (שמות לג:יג). אָמַר שֶׁיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה. וּכְבָר אָמְרוּ שֶׁהַכְּרוּבִים זָכָר וּנְקֵבָה הָיוּ, הַמּוֹרִים פְּעֻלַּת הַמְּצָאַת הַכְּלָלִים מוּפְשָׁטִים, שֶׁהִיא כְּפְעֻלַּת הַזָּכָר הַמַּמְצִיאוֹ, וּמוֹרִים קַבָּלַת אוֹתָם הַמּוּפְשָׁטִים שֶׁהִיא כְּפְעֻלַּת הַנְּקֵבָה. וְאָמַר "וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו", כִּי פְּעֻלַּת הַמְּצָאַת הַכְּלָלִים וְהַפְשָׁטָתָם תַּבִּיט וּתְכַוֵּן אֶל פְּעֻלַּת קַבָּלַת הַכְּלָלִים הַמּוּפְשָׁטִים מֵחוֹמֶר, אֲשֶׁר בָּהּ קִנְיַן הַשְׂכָּלוֹת הַמָּכָוֹן. וְאָמַר "אֶל הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרוּבִים".

פסוק כא

וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן מִלְמַעְלָה, וְאֶל הָאָרוֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ. כִּי אָמְנָם הַבָּטַת הַשֵּׂכֶל וְהַמְצָאתוֹ הַכְּלָלִים וְהַפְשִׁיטוֹ אוֹתָם מֵחֹמֶר, וְכֵן קַבָּלָתוֹ כְּשֶׁיְקַבְּלֵם לַעֲשׂוֹתָם קִנְיָן, הִנֵּה כָּל זֶה יַעֲלֶה לוֹ בְּאֶמְצָעוּת הָעִיּוּן וְהַהֲכָנוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת. אִם כֵּן יוּשַׂג

כָּל זֶה בְּהַבִּיט אֶל הָעֵדוּת אֲשֶׁר בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָלָיו הַכַּפֹּרֶת, כִּי אָמְנָם בָּעֵדוּת שֶׁהֵם הַדִּבְּרוֹת נִמְצָאִים כְּלֵלֵי הַחֵלֶק הָעִיּוּנִי וְהַמַּעֲשִׂי. וּבָזֶה יָעַד.

פסוק כב

וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ. כִּי בָּזֶה שָׁרְתָה שְׁכִינָה, וְתִשְׁרֶה בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם חַכְמֵי הַדּוֹר אֲשֶׁר מִגְמַת פְּנֵיהֶם הַשְׂכֵּל וְיָדוֹעַ אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁיֵּעֵד בְּאָמְרוֹ "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ" (שמות כה:ח-ט), וְהוֹסִיף וְאָמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שמות כה:ט), כְּמוֹ שֶׁהֵעִידוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁקָּרָה לָהֶם בִּהְיוֹתָם דּוֹרְשִׁים בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יד:) "אַתָּה דּוֹרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה וּשְׁכִינָה עִמָּנוּ, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְלַוִּים אוֹתָנוּ".

פסוק כג

וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן. אַחַר מַעֲשֵׂה הָאָרוֹן שֶׁהָיָה כִּדְמוּת כִּסֵּא לַשְׁכִינָה, כְּאָמְרוֹ **וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם**, צִוָּה עַל שֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה כְּמִנְהָגָם לִפְנֵי הַשָּׂרִים, כְּעִנְיַן הַשּׁוּנַמִּית בְּאָמְרָהּ "וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה" (מלכים ב ד:י), וּבִהְיוֹת זֵר הַשֻּׁלְחָן מוֹרֶה עַל כֶּתֶר מַלְכוּת, כִּדְבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְעִנְיַן הַמֶּלֶךְ בְּהַנְהָגַת הַמְּדִינָה הוּא עַל שְׁנֵי פָנִים: הָאֶחָד בְּעִנְיַן הַמִּשְׁפָּט וְזוּלָתוֹ מִסְּדּוּרֵי הַמְּדִינָה, וְהַשֵּׁנִי לְהָגֵן עַל הַמְּדִינָה מִכָּל צַר וְאוֹיֵב, כְּאָמְרוֹ "וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹ' וְנִלְחַם אֶת מִלְחֲמוֹתֵנוּ" (שמואל א ח:כ). הוּשְׁמוּ בַּשֻּׁלְחָן שְׁנֵי כְתָרִים, אֶחָד מֵהֶם לַשֻּׁלְחָן עַצְמוֹ, הַמּוֹרֶה עַל פַּרְנָסַת הַמְּדִינָה וְסִדּוּר עֲנְיָנֶיהָ, וְהַשֵּׁנִי לַמִּסְגֶּרֶת, הַמּוֹרֶה הֱיוֹת סוֹגֵר בַּעֲדָהּ מִכָּל מַזִּיק וְהִשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם.

פסוק כט

קְעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו. הַיְדוּעוֹת אָז לְשֻׁלְחַן מְלָכִים.

פסוק לא

וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר. אַחַר סִדּוּר שְׁנֵי הַכְּתָרִים, וְהֵם כֶּתֶר תּוֹרָה בָּאָרוֹן וְכֶתֶר מַלְכוּת בַּשֻּׁלְחָן, סִדֵּר עִנְיַן מְנוֹרָה כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת וְאוֹר נֵרוֹתֶיהָ אֶחָד, כְּאָמְרוֹ:

פסוק לז

וְהֵאִיר עַל עֵבֶר פָּנֶיהָ. וְזֶה שֶׁיִּהְיֶה אוֹר נֵרוֹת הַיָּמִין וְנֵרוֹת הַשְּׂמֹאל מְכֻוָּן אֶל הָאֶמְצָעִי. וְכֵן רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה עִנְיַן הָאוֹר הַשֹּׁכְלִי בְּחֵלֶק הָעִיּוּנִי וְגַם כֵּן אוֹרוֹ בְּחֵלֶק הַמַּעֲשִׂי, שֶׁיִּהְיוּ פוֹנִים אֶל הָאוֹר הָעֶלְיוֹן לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, כִּי אָז יֵאִירוּ כֻּלָּם, כְּמוֹ שֶׁיֵּעֵד בַּמְּנוֹרָה בְּאָמְרוֹ

(במדבר ח:ב-ד) "בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּרֹת, אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה וְכוּ' וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנוֹרָה מִקְשָׁה", כִּי בִּהְיוֹת כָּל הָאוֹר מְכֻוָּן לְאֶחָד בְּעִנְיַן הַמִּקְשָׁה הַמּוֹרֶה אַחְדוּת, אָז נִרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל מִן הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל.

פרק כו

פסוק א

וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה. קָרָא הַיְרִיעוֹת בְּשֵׁם מִשְׁכָּן, כִּי בְתוֹכָם הָיוּ כִּסֵּא שֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה לְמִשְׁכַּן שְׁכִינָה, וְהָיוּ עֲשׂוּיוֹת כְּרוּבִים כְּעִנְיַן "שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ" (ישעיהו ו:ב), וּכְעִנְיַן "וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ" (מלכים א כב:יט), הַנִּרְאִים לַנְּבִיאִים בְּמַרְאוֹת הַנְּבוּאָה.

פסוק ג

חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת. בְּמַלְאֲכוֹת צִיּוּרֵיהֶן תִּהְיֶה מְלֶאכֶת כָּל אַחַת מֵהֶן מְכֻוֶּנֶת עִם מְלֶאכֶת חֲבֶרְתָּהּ. וְזֶה לְהַבְדִּיל בֵּין יְרִיעוֹת הַקֹּדֶשׁ וִירִיעוֹת קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, כִּי עִם הֱיוֹת כֻּלָּם מוֹרִים בְּמַלְאֲכַת הַכְּרוּבִים עַל שְׂכָלִים נִבְדָּלִים נְתוּנִים מֵרוֹעֶה אֶחָד, הֵם אָמְנָם בִּלְתִּי שָׁוִים בְּמַדְרֵגָה.

פסוק ו

וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד. כִּי עִם הֱיוֹת הַמַּדְרֵגוֹת בִּלְתִּי שָׁווֹת, הֵן אָמְנָם מְסֻדָּרוֹת בְּסֵדֶר אֶחָד לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם, כְּאָמְרוֹ "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ" (ישעיהו ו:ג).

פסוק ז

לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן. כִּי הַמִּשְׁכָּן לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁיְּאַהֵל, אֲבָל שֶׁיִּהְיוּ הַכְּרוּבִים סָבִיב לְכִסֵּא, שֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה.

פסוק ט

וְחִבַּרְתָּ אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד. שֶׁגַּם בָּאֹהֶל יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין מַדְרֵגוֹת קְצָתָם לְמַדְרֵגוֹת קְצָתָם, כָּעִנְיָן בְּמָנְיֵי הַגַּלְגַּל הַנִּקְרָאִים אֹהֶל, כְּאָמְרוֹ (תהלים יט:ה) "לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם".

פסוק טו

עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים. לֹא שׁוֹכְבִים זֶה עַל זֶה כְּשׁוּרוֹת הַבִּנְיָן.

פסוק כד

אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת. אֶל אוֹתָהּ הַטַּבַּעַת אֲשֶׁר בְּעֹבִי קֶרֶשׁ הַמִּקְצוֹעַ, אֲשֶׁר הוּא שָׁוֶה בַּהֲנָחָה לְרֹחַב קַרְשֵׁי הַצָּלַע, כִּי בְּאוֹתוֹ הָעֹבִי הָיְתָה טַבַּעַת אַחַת לְמַעְלָה מְכֻוֶּנֶת בְּקֶרֶן טַבְּעוֹת קַרְשֵׁי הַצֶּלַע שֶׁל מַעְלָה, וְטַבַּעַת אַחַת בְּאוֹתוֹ הָעֹבִי לְמַטָּה מְכֻוֶּנֶת בְּקֶרֶן טַבְּעוֹת קַרְשֵׁי הַצֶּלַע שֶׁל מַטָּה, וְהָיוּ הַבְּרִיחִים נִכְנָסִים בְּטַבַּעַת עֹבִי קֶרֶשׁ הַמִּקְצוֹעַ וְטַבְּעוֹת קַרְשֵׁי הַצֶּלַע לְמַעְלָה וּלְמַטָּה, וּבָזֶה הָיָה מִתְחַבֵּר הַכֹּתֶל הַמַּעֲרָבִי עִם הַצְּפוֹנִי וְעִם הַדָּרוֹמִי.

פסוק כט

וְאֶת טַבְּעֹתֵיהֶם. כִּי סְתָם בְּרִיחִים נִכְנָסִים בְּטַבָּעוֹת, אִם לֹא פֵּרַשׁ הֶפְכוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ בַּבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן, כְּאָמְרוֹ "בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים", שֶׁיִּכָּנֵס בְּעֹבִי הַקְּרָשִׁים וְלֹא בַּטַּבָּעוֹת:

פסוק לה

וְשַׂמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת. אַחַר שֶׁסִּדֵּר אֶת הַכִּסֵּא בִּפְנִים, סִדֵּר לְפָנָיו חוּץ לַפָּרֹכֶת שֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה הַבָּאִים לִכְבוֹד יוֹשֵׁב הַכִּסֵּא, וְסִדֵּר אֶת הַמְּנוֹרָה בַּיָּמִין וְהַשֻּׁלְחָן בַּשְּׂמֹאל, כְּאָמְרוֹ (משלי ג:טז) "אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ, בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד".

פרק כז

פסוק ב

קַרְנֹתָיו. הַיְדוּעוֹת לְכָל מִזְבֵּחַ, וְכֵן בְּאָמְרוֹ "וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וְכוּ'".

פסוק ה

כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ. הָרֶגִיל לִהְיוֹת בְּכָל כְּלֵי עֵץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין כה.) אֵלּוּ הֵם גּוֹלְמֵי כְּלֵי עֵץ, כָּל שֶׁעֲתִידִין לָשׁוּף וּלְכַרְכֵּב.

פסוק ח

נְבוּב לֻחֹת. כְּמוֹ תֵּבָה בְּלִי שׁוּלַיִם וּבְלִי מְכַסֶּה.

כַּאֲשֶׁר הֻרְאָה אוֹתְךָ בָּהָר. שֶׁיִּמְלְאוּ חֲלָלוֹ בַּאֲדָמָה בִּשְׁעַת חֲנִיָּתָם, וְעַל הָאֲדָמָה אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד (ויקרא ו:ו).

פסוק ט

מֵאָה בָאַמָּה וְעַמּוּדֵיו עֶשְׂרִים. כָּל חֲלָל שֶׁבֵּינֵיהֶם עִם עַמּוּד שֶׁלּוֹ הָיָה חֲמִשָּׁה. אָמְנָם לֹא הָיוּ עֶשְׂרִים עַמּוּדֵי צָפוֹן וְעֶשְׂרִים עַמּוּדֵי דָּרוֹם מַתְחִילִים אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה בְּקֶרֶן יָשָׁר,

אֲבָל הָיְתָה הַתְּחָלַת הַפֵּאָה הָאַחַת נִמְשֶׁכֶת מִתְּחִלַּת הַפֵּאָה שֶׁכְּנֶגְדָּהּ כְּמוֹת אֶחָד חָלָל, וְעַמּוּדֵי הַמָּזְרָח וְהַמַּעֲרָב הָיוּ מַתְחִילִים בְּרִחוּק מִן הַפֵּאָה הַנִּמְשֶׁכֶת כְּמוֹת אֶחָד חָלָל. **וַחֲשֻׁקֵיהֶם**. עֲגוּלִים סוֹבְבִים הָעַמּוּד בְּאֶמְצָעוֹ לְנוֹי:

פסוק יט

לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכָל עֲבוֹדָתוֹ. הַכֵּלִים הַצְּרִיכִים לַעֲבוֹדָתוֹ, כְּגוֹן פַּטִּישׁ וּמַקֵּבוֹת וְזוּלָתָם הַצְּרִיכִים בְּשָׁעַת הוֹרָדָה וַהֲקָמָה:

פסוק כ

וְאַתָּה תְּצַוֶּה. הִנֵּה מַה שֶּׁאָמַר עַד עַכְשָׁיו "וְעָשִׂית" יוּבַן שֶׁיֵּעָשֶׂה עַל יְדֵי אַחֵר, וְזֶה שֶׁיְּצַוֶּה לָאוּמָנִים שֶׁיֵּעָשׂוּ. וּלְפִיכָךְ בְּאֵלּוּ הַשָּׁלוֹשׁ מִצְווֹת שֶׁצִּוָּה הִנֵּה אָמַר וְאַתָּה, לְהוֹדִיעוֹ שֶׁיֵּעָשֶׂה הוּא בְּעַצְמוֹ, שֶׁיְּצַוֶּה לְיִשְׂרָאֵל עַל עֲשִׂיַּת הַשֶּׁמֶן, וְשֶׁיַּקְרִיב אֵלָיו אֶת אַהֲרֹן וּבָנָיו (שמות כח:א) וְשֶׁיְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב (שמות כח:ג).
וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ. כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ, וְזֶה יִהְיֶה בִּכְלוֹת הַשֶּׁמֶן לַמָּאוֹר שֶׁהִתְנַדְּבוּ עַתָּה בִּנְדָבַת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ שֶׁתִּהְיֶה מִצְוַת הַדְלָקַת הַמְּנוֹרָה מִצְוַת שָׁעָה בַּשֶּׁמֶן הַהוּא שֶׁהִתְנַדְּבוּ בִּלְבַד.

פרק כח

פסוק ב

לְכָבוֹד. לִכְבוֹד הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּהְיוֹתָם בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לַעֲבוֹדָתוֹ:
וּלְתִפְאָרֶת. שֶׁיִּהְיֶה כֹּהֵן מוֹרֶה נוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו, שֶׁהֵם תַּלְמִידָיו הַחֲקוּקִים עַל לִבּוֹ וּכְתֵפָיו:

פסוק ג

וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב. שֶׁיֵּעָשׂוּ כָּל הָאָמוּר לְמַעְלָה:
וְעָשׂוּ אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן. וְיֵעָשׂוּ גַּם כֵּן אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן.
לְקַדְּשׁוֹ. לְשֵׁם כָּךְ יֵעָשׂוּ הַבְּגָדִים.

פסוק ה

וְהֵם יִקְחוּ אֶת הַזָּהָב. וּכְמוֹ שֶׁיִּכָּנוּ בְּעֵת הֵעָשֹׂיָה, כֵּן יִכָּנוּ כְּשֶׁיִּקָּחוּ אֶת הַזָּהָב וְכוּ'.

פסוק ו

אֵפוֹד. מַלְבּוּשׁ מְמֻתְנֵי אָדָם וּלְמַטָּה, וּשְׁפָתוֹ הָעֶלְיוֹן עֲשׂוּי כְּמִין אֵזוֹר מְלֵאכֶת מַחֲשֶׁבֶת, וּבוֹ יַחְגֹּר הַלּוֹבֵשׁ אֶת הָאֵפוֹד עַל הַמְּעִיל, כְּאָמְרוֹ (ויקרא ח:ז) "וַיַּחְגֹּר אוֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפוֹד, וַיֶּאְפֹּד לוֹ בוֹ".

פסוק ז

שְׁתֵּי כְתֵפוֹת חֹבֶרֶת. מְכֻוָּנוֹת בִּמְלֶאכֶת צִיּוּרֵיהֶם:

אֶל שְׁנֵי קְצוֹתָיו. אֶל מְלֶאכֶת שְׁתֵּי קְצוֹת רָחְבּוֹ:

וְחֻבָּר. הָאֵפוֹד יְחֻבַּר עִם הַכְּתֵפוֹת עַל אֹפֶן מְכֻוָּן בְּמִלַּאכְתּוֹ עִם מְלֶאכֶת הַכְּתֵפוֹת.

פסוק יב

עַל שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרוֹן. לְהַשִּׂיג רַחֲמִים עַל יִשְׂרָאֵל בְּזִכּוּתָם:

פסוק יד

מִגְבָּלוֹת. מְכֻוָּנוֹת מִקְצֵה הַכְּתֵפוֹת אֶל קְצֵה הַחֹשֶׁן בְּצִמְצוּם.

פסוק כא

וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁיְּקֻדַּשׁוּם הַמִּתְנַדְּבִים, יִהְיֶה הֶקְדֵּשָׁם לְשֵׁם כְּךָ שֶׁיִּכָּתְבוּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים.

שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁמוֹתָם. וְתִהְיֶינָה שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה כְּנֶגֶד שְׁמוֹתָם, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר:

פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל שְׁמוֹ. וְכֵן הַמְפַתֵּחַ יְפַתֵּחַ אֶת הָאֶבֶן שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהֶם עַל שְׁמוֹ, וְלֹא יַחֲלִיף לֹא הָאֶבֶן וְלֹא הַכְּוָנָה מִזֶּה לָזֶה:

פסוק כב

גַּבְלֹת. לֹא שַׁרְשְׁרוֹת לְהַאֲרִיךְ וּלְקַצֵּר.

פסוק כז

מִמּוּל פָּנָיו. שֶׁלֹּא יִהְיֶה מוּל פָּנָיו:

לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ. נֹכַח מַחְבַּרְתּוֹ, בְּקֶרֶן יָשָׁר נֶגֶד מְקוֹם חִבּוּר הַכְּתֵפוֹת עִם הָאֵפוֹד.

פסוק כט

לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי ה' תָּמִיד. שֶׁיִּזְכֹּר ה' זְכוּתָם וְיִפְקֹד אֶת בְּנֵיהֶם לְשָׁלוֹם בִּזְכוּתָם.

פסוק ל

מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבּוֹ. שֶׁיִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּזְכּוּ בַּמִּשְׁפָּט.

פסוק לב
לֹא יִקָּרֵעַ. לֹא יִהְיֶה לוֹ בֵּית הַצַּוָּאר נִפְתָּח לְאָרְכּוֹ לְפָנָיו, אֲבָל יִהְיֶה עָגוֹל. וּלְשׁוֹן יִקָּרֵעַ יֵאָמֵר עַל הַדָּבָר הַפָּתוּחַ לְאָרְכּוֹ, כְּמוֹ "וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי" (ירמיהו כב:יד) שֶׁהָיְתָה פְּתִיחַת הַחַלּוֹנוֹת אֲרֻכָּה וְצָרָה:

פסוק מא
וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם. תַּשְׁלִים אוֹתָהּ, בְּעִנְיָן שֶׁתִּהְיֶה שְׁלֵמָה וּרְאוּיָה לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ:

פרק כט

פסוק כב
כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא. לְפִיכָךְ הָיָה שׁוֹק הַיָּמִין בָּזֶה נִתָּן עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְלֹא כֵן בִּשְׁאָר הַקְּרְבָּנוֹת, כִּי הַשּׁוֹק הַיָּמָנִי בַּבְּהֵמָה הוּא בְּמָקוֹם הַיָּד הַיְמָנִית בָּאָדָם, וְלָכֵן רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹק הַקָּרְבָּן עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ מִלּוּאֵי יַד לְיַד יָמִין הַכֹּהֵן הַמַּקְרִיבוֹ. כִּי אָמְנָם עֲבוֹדַת הַכֹּהֵן בְּיַד יָמִין הָיְתָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֶצְבַּע וּכְהוּנָּה אֵינָהּ אֶלָּא יָמִין (מנחות י.).

פסוק כד
וְהַנַפְתָּ. הִנֵּה הַתְּנוּפָה תִּפּוֹל עַל חֶלְקֵי כֹּהֲנִים, לְהוֹרוֹת דְּמֻשְׁלָחָן גָּבוֹהַּ קָא זָכוּ. וְכָאן הוּנַף גַּם הַחֵלֶק שֶׁעָלָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, כִּי בּוֹ הָיָה שׁוֹק הַיָּמִין שֶׁהָיָה רָאוּי לַכֹּהֵן, וּלְמַלֵּא אֶת יָדוֹ עָלָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

פסוק כט
וּלְמַלֵּא בָם אֶת יָדָם. וְלֹא יִצְטָרְכוּ בְּנֵיהֶם לְקָרְבָּנוֹת מִלּוּאִים הַכְּתוּבִים כָּאן.

פסוק מה
וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְקַבֵּל עֲבוֹדָתָם בְּרָצוֹן וְלִשְׁמוֹעַ אֶת תְּפִלָּתָם.
וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים. מַנְהִיג עִנְיָנָם בִּלְתִּי אֶמְצָעִי, וּמֵאוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם לֹא יֵחַתּוּ, לִהְיוֹתָם נִכְבָּדִים לְפָנַי יוֹתֵר מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁהַנְהָגָתָם עַל יְדֵי מְנִיעֵיהֶם, וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב נִצְחִיּוּתָם:

פרק ל

פסוק א

מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת. שֶׁיַּסְפִּיק בּוֹ מְעַט אֵשׁ לִקְטֹרֶת בִּלְבָד, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְהְיוֹת חָלוּל וּלְמַלְאוֹתוֹ בַּאֲדָמָה, כְּמוֹ שֶׁהַצְרַךְ לְמִזְבַּח הָעוֹלָה לַעֲשׂוֹת הָאֵשׁ תָּמִיד עַל הָאֲדָמָה. אֲבָל הָיָה הָאֵשׁ בָּזֶה הַמִּזְבֵּחַ עַל צִפּוּיוֹ שֶׁהָיָה שֶׁל זָהָב, וּבִהְיוֹת הָאֵשׁ מוּעָט לֹא הִסְפִּיק לִשְׂרוֹף אֶת גֶּרֶם הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה שֶׁל עֵץ. וְלֹא הֻזְכַּר זֶה הַמִּזְבֵּחַ עִם שְׁאָר הַכֵּלִים בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה, כִּי לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה בּוֹ לְהַשְׁכִּין הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּתוֹכֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בִּשְׁאָר הַכֵּלִים, כַּאֲמָרוֹ (שמות כה:ח-ט) "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם, כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו". גַּם לֹא הָיָה עִנְיָנוֹ לְהוֹרִיד מַרְאֵה כְּבוֹדוֹ בַּבַּיִת, כְּעִנְיַן מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת, כַּאֲמָרוֹ (שמות כט:מג) "וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְכֵן הֵעִיד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּאָמְרוֹ (ויקרא ט:ו) "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ, וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'". אֲבָל הָיָה עִנְיַן זֶה הַמִּזְבֵּחַ לְכַבֵּד אֶת הָאֵל יִתְבָּרַךְ אֲחֲרֵי בוֹאוֹ לְקַבֵּל בְּרָצוֹן עֲבוֹדַת עַמּוֹ בְּקָרְבְּנוֹת הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב, וּלְשַׁחֵר פָּנָיו בְּמִנְחַת קְטֹרֶת, עַל דֶּרֶךְ (דברי הימים א טז:כט) "הָבוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ, שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו".

פסוק ד

שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו. פֵּאוֹת הַגַּבָּה.

שְׁנֵי צִדָּיו. צִדֵּי הָרֹחַב.

פסוק יב

וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ. כִּי הֶכְרֵחַ הַמְּנִין בְּאִישֵׁי הָאָדָם הוּא מִצַּד הַהִשְׁתַּנּוּת הַקּוֹרֶה בְּאִישָׁיו מֵהֲוָיָה וְהֶפְסֵד, וְזֶה בְּסִבַּת חֵטְאָם, כְּאָמְרָם (שבת נה.) אֵין מִיתָה בְּלֹא חֵטְא. וּבְכֵן כָּל מִנְיָן הוּא מַזְכִּיר עָוֹן, לָכֵן יֵאוֹת שֶׁיִּתֵּן כָּל אֶחָד כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לִכְבוֹד הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן, כְּאָמְרוֹ "לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם". וּלְזֶה אָמַר.

הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט. כִּי בָּזֶה לֹא נִכָּר שׁוֹעַ לִפְנֵי דָל.

פסוק יח

וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר. גַּם זֶה הַכְּלִי לֹא הֻזְכַּר לְמַעְלָה עִם שְׁאָר הַכֵּלִים, כִּי לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה בּוֹ לְהַשְׁכִּין שְׁכִינָה בַּמִּקְדָּשׁ כְּעִנְיַן הַכַּוָּנָה בְּאוֹתָם הַכֵּלִים כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה, אֲבָל הָיְתָה הַכַּוָּנָה לְהָכִין אֶת הַכֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם.

פסוק כד

וְשָׁמָן זַיִת הִין. אֵין סָפֵק שֶׁזֹּאת הַקְצָבָה מֵהַשֶּׁמֶן לֹא הָיְתָה מַסְפֶּקֶת לְסוּךְ אֶת כָּל קְצָבַת אוֹתָם הַבְּשָׂמִים. אֲבָל בִּשְׁלוּ הַשֶּׁמֶן עִם מֵי בִּשּׁוּל הַבְּשָׂמִים, אוֹ הִצִּיפוּהוּ עַל מֵי שְׁרָיָתָם עַד תֹּם הַמַּיִם עַל יְדֵי בִּשּׁוּל אוֹ עַל יְדֵי חֹם מוּעָט מִתּוֹךְ הַמַּיִם, וְנִשְׁאַר הַשֶּׁמֶן כְּמַעֲשֵׂה הָרוֹקְחִים. וּבָזֶה הָיְתָה מַחֲלֹקֶת בֵּין רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אִם הִסְפִּיק לְבַשְּׁלוֹ עִם מֵי בִּשּׁוּלָם אוֹ לְהַצִּיפוֹ עַל מֵי שְׁרָיָתָם וּלְהַתִּיכָם בָּאֵד עַל יְדֵי חֹם מוּעָט (הוריות יא:).

פסוק כה

רֹקַח מִרְקַחַת. רְקוּחַ שֶׁל רְקוּחַ, שֶׁנִּרְקַח הַשֶּׁמֶן בַּמַּיִם הַמְרֻקָּחִים.

פסוק לא

יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם. שֶׁלֹּא יְקַבֵּל הֶפְסֵד.

פסוק לד

קַח לְךָ סַמִּים. הַנִּזְכָּרִים בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהֵם מוֹר, קָנָה וְקִנָּמוֹן וְקִדָּה, וְעִם אֵלֶּה נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה, וְעִמָּהֶם סַמִּים הַנּוֹדָעִים לְתִקּוּן הַסַּמִּים הַנִּזְכָּרִים, כְּמוֹ שֶׁנּוֹדַע אֵצֶל הָרוֹקְחִים שֶׁהַשִּׁבֹּלֶת דֶּרֶךְ מָשָׁל הוּא מְתַקֵּן הָרִיאוֹבַרְבִּיר"ו וְאֶבֶן הַמֶּלַח תְּתַקֵּן הָאַגְרִיק"ו וְדוֹמֵיהֶם, וְקִבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כריתות ו.) שֶׁמְּתַקְּנֵי הַסַּמִּים הַנִּזְכָּרִים הֵם שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכּוֹם וָקִשְׁט.

וּלְבוֹנָה זַכָּה. שֶׁהִיא בִּלְתִּי צְרִיכָה תִּקּוּן, וּבְכֵן הֵם אַחַד עָשָׂר סַמָּנִים שֶׁמָּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לִפְטוּם הַקְּטֹרֶת.

פסוק לה

רֹקַח. שֶׁיִּקְלֹט כָּל אֶחָד מֵהַסַּמִּים זֶה מִזֶּה, וְיַעֲשֶׂה מֵהַכֹּל מֶרְכָּב אֶחָד.

מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ. שֶׁיִּהְיֶה כָּל אֶחָד מֵהַסַּמִּים כָּתוּשׁ כְּפִי הָרָאוּי לוֹ, כִּי לֹא יֵאוֹת לְכָל אֶחָד מֵהַסַּמִּים אֹפֶן אֶחָד מֵהַכְּתִישָׁה.

מְמֻלָּח. שֶׁיִּהְיוּ הַסַּמִּים מְעֹרָבִים הֵיטֵב, שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֶחָד מֵהֶם נִבְדָּל.

טָהוֹר. מְנֻקֶּה מִכָּל פְּסֹלֶת. וְהֻצְרַךְ לָזֶה מִפְּנֵי שֶׁהַהַקְטָרָה הָיְתָה נַעֲשֵׂית בְּעֶצֶם הַבֹּשֶׂם, אֲבָל בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה לֹא הֻצְרַךְ לָזֶה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ גַּרְמֵי הַבְּשָׂמִים מְעֹרָבִים בַּשֶּׁמֶן כְּלָל:

פרק לא

פסוק ב

רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם. רְאֵה וְהָבֵן כִּי לֹא אֶל חִנָּם קְרָאתִיו, כִּי דָּבָר עִקְרִי הוּא בִּמְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ שֶׁתִּהְיֶה נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי בְּחִיר ה' הַמְכֻוָּן בִּפְעֻלָּתוֹ שֶׁיּוּשַׂג תַּכְלִית הַמְּצָוָה.

פסוק יג

אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ. אַף עַל פִּי שֶׁצִּוִּיתִי עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, מִכָּל מָקוֹם אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, וְלֹא תִדְחוּ אוֹתָן בִּשְׁבִילָהּ.

כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם. וְאִם תְּקַלְקְלוּ זֶה הָאוֹת, אֵין שׁוּם מָקוֹם לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן לְשָׁכְנִי בְּתוֹכְכֶם:

פסוק יד

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת. וְעוֹד מִפְּנֵי טַעַם אַחֵר רָאוּי שֶׁלֹּא תִדְחֶה הַשַּׁבָּת בִּשְׁבִיל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן.

כִּי קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם. בְּמִצְוַת עֲשֵׂה.

מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת. בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְאֵין רָאוּי לִדְחוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִיתָה כְּדֵי לְקַיֵּם עֲשֵׂה שֶׁל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן.

כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא. גַּם כֵּן רָאוּי שֶׁלֹּא לִדְחוֹת הַשַּׁבָּת, כִּי עִנְיַן חִלּוּלָהּ הוּא רַב הָעֹנֶשׁ, לִהְיוֹת נֶפֶשׁ הַמְחַלֵּל נִכְרֶתֶת, כִּי בָּזֶה הוּא כּוֹפֵר בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם, וְלוֹ אֵין חֵלֶק בַּמִּשְׁכָּן וְלֹא בַּשּׁוֹכֵן בְּתוֹכוֹ.

מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ. מִמַּדְרֵגַת נַפְשׁוֹת הָעָם, אֲשֶׁר כְּעֶרְכָּהּ לְחַיֵּי עַד.

פסוק טו

שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה. הִנֵּה בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה תּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְאִם כֵּן אֵין רָאוּי שֶׁתִּדְחוּ שַׁבָּת מִפָּנֶיהָ, שֶׁאֵין שׁוּם מִצְוָה דּוֹחָה שַׁבָּת אֶלָּא אִם כֵּן יִהְיֶה לָהּ זְמַן קָבוּעַ וְיֵאָרַע הַזְּמַן בְּשַׁבָּת, כְּמוֹ עֲבוֹדָה וּמִילָה, אֲבָל כְּשֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת הַמְּצָוָה בְּיוֹם אַחֵר אֵינָהּ דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת כְּלָל.

שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן. הִנֵּה נֶאֱסַר בָּהּ אֲפִלּוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מִכְּלַל הַמְּלָאכוֹת, כַּאֲמָרוֹ (שמות כג:יב) "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת", וְזֶה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה **קֹדֶשׁ לַה'**, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם בּוֹ פּוֹנֶה לְגַמְרֵי מֵחַיֵּי שָׁעָה לַעֲסוֹק בְּעִסְקֵי חַיֵּי עוֹלָם לִכְבוֹד קוֹנוֹ:

כָּל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה יוּמָת. וְלָכֵן דִּין הוּא שֶׁהַמְבַטֵּל כַּוָּנָה זֹאת בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה יוּמָת.

פסוק טז

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת. בָּעוֹלָם הַזֶּה, **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת** בְּיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת.

פסוק יז

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת. בּוֹ הָיְתָה הַמְּלָאכָה שְׁלֵמָה, וּבִשְׁלֵמוּת תִּהְיֶה מְנוּחָה:
וַיִּנָּפַשׁ. וְלָכֵן נַעֲשָׂה הַשְּׁבִיעִי בַּעַל נֶפֶשׁ יְתֵרָה, וְהִיא תּוֹסֶפֶת הַכָּנָה לְהַשִּׂיג מַה שֶּׁכְּוֻן אֵלָיו הָאֵל יִתְבָּרַךְ בִּשְׁלֵמוּת פְּעֻלָּתוֹ בְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א:כו).

פסוק יח

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ. אַחַר שֶׁסִּפֵּר מַה הָיָה הַטּוֹב שֶׁהֻשַּׂג בְּסוֹף כָּל הַפְּעָמִים שֶׁשָּׁהָה מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם, פֵּרֵשׁ הַטַּעַם מִפְּנֵי מָה לֹא הֻשַּׂג הַתַּכְלִית שֶׁיִּעַד הָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּמַתַּן תּוֹרָה, בְּאָמְרוֹ "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט:ו) וּבְאָמְרוֹ "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי בְּכָל הַמָּקוֹם אָבֹא אֵלֶיךָ" (שמות כ:כא) עַד שֶׁהֻצְרַךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן, וְהוֹדִיעַ שֶׁקָּרָה זֶה בְּסִבַּת רוֹעַ בְּחִירַת יִשְׂרָאֵל. כִּי אָמְנָם בְּסוֹף אַרְבָּעִים יוֹם הָרִאשׁוֹנִים נָתַן הַלּוּחוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹקִים לְקַדֵּשׁ אֶת כֻּלָּם לְכֹהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ כְּכָל דְּבָרוֹ הַטּוֹב. וְהֵמָּה מָרוּ וְהִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם וְנָפְלוּ מִמַּעֲלָתָם, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב" (שמות לג:ו).
שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדוּת. אוֹתָם שֶׁיִּעֵד בְּאָמְרוֹ "וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן" (שמות כד:יב), וְטֶרֶם תִּתֹּו הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב כַּאֲשֶׁר יֵעֵד, הִתְחִילוּ בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וְאָמַר לְמֹשֶׁה "לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ" (שמות לב:ז).

פרק לב

פסוק ד

אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל. אֵלֶּה יִהְיוּ אֱלֹקֶיךָ אֱלֹהִים, שֶׁתִּתְפַּלֵּל אֲלֵיהֶם בְּכָל צָרְכֶיךָ, וְאוֹתָם תַּעֲבוֹד לְהַשִּׂיג חֶפְצֶךָ.

פסוק ה

חַג לַה' מָחָר. וְלֹא תְּעָרְבְבוּ שִׂמְחָתוֹ בְּאֵל אַחֵר:

פסוק ח
סָרוּ מַהֵר. קֹדֶם שֶׁאָגְמוֹר לָתֵת לְךָ מַה שֶּׁיַּעֲדְתִּי לָתֵת, וְהֵם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי (שמות כד:יב).

פסוק ט
וְהִנֵּה עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא. גִּיד בַּרְזֶל עָרְפָּם וְלֹא יִפְנוּ לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי שׁוּם מוֹרֶה צֶדֶק, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין תִּקְוָה שֶׁיָּשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה.

פסוק יא
לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ. בְּאוֹתָם שֶׁלֹּא חָטְאוּ בָּעֵגֶל:

פסוק יג
וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם, וְנָחֲלוּ. בְּדוֹר רְבִיעִי, כְּאָמְרוֹ (בראשית טו:טז) "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה", וְזֶה לֹא יִתְקַיֵּם בְּזַרְעִי בִּלְבַד עַתָּה.

פסוק טו
וּשְׁנֵי לוּחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ. כִּי חָשַׁב שֶׁבְּשׁוּבוֹ אֲלֵיהֶם יָשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה, וְאִם אֵין יִשְׁבְּרֵם לְעֵינֵיהֶם לְכַלּוֹת עֵינֵיהֶם כְּדֵי שֶׁיַּחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה.

פסוק יט
וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה. כְּשֶׁרָאָה שֶׁהָיוּ שְׂמֵחִים בַּקַּלְקוּל שֶׁעָשׂוּ, כְּעִנְיָן "כִּי רָעָתְכִי אָז תַּעֲלֹזִי" (ירמיהו יא:טו), וּבָזֶה הִתְקַצֵּף וְנוֹאַשׁ שֶׁיּוּכַל לְתִקּוּן הַמְּעָוֶת בְּאֹפֶן שֶׁיַּחְזְרוּ לִתְמוּתָם וְיִהְיוּ רְאוּיִים לְאוֹתָן הַלּוּחוֹת.

פסוק כא
הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדוֹלָה. שֶׁשָּׂמְחוּ בַּקַּלְקוּל בִּמְחוֹלוֹת מִפְּנֵי שֶׁקִּבַּעְתָּ לָהֶם חַג לְיוֹם הַמָּחֳרָת, וְזֶה הוּא רַע מִן הַפֶּשַׁע וְהַמֶּרֶד שֶׁעָשׂוּ בָּעֵגֶל, וְעַל זֶה בִּקֵּשׁ רַחֲמִים יוֹתֵר, כְּאָמְרוֹ "אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה", וְכֵן בִּתְפִלָּתוֹ אָמַר "אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה", וְכֵן בְּסֵדֶר שִׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַזְכִּיר "עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה" (שמות לד:ז), וְכֵן בִּתְפִלָּתוֹ שָׁם "וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ" (שמות לד:ט). וְלָכֵן אָמַר: אַף עַל פִּי שֶׁנִּקְהֲלוּ עָלֶיךָ לְהַכְרִיחֲךָ לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָעֵגֶל, מָה עָשׂוּ לְךָ שֶׁהֵצַרְתָּ לְקִבּוּעַ לָהֶם חַג לְיוֹם הַמָּחֳרָת, שֶׁזֹּאת הָיְתָה סִבַּת הַמְּחוֹלוֹת שֶׁעָשׂוּ לְשִׂמְחַת הָעֵגֶל שֶׁהָיְתָה רָעָה מֵעֲשִׂיָּתוֹ.

פסוק כב
כִּי בָרַע הוּא. שֶׁכְּבָר הָיוּ בְּעִנְיָן רָע, נִצְמָדִים לְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם.

פסוק כד

וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב. שֹׁמְתִי הַדָּבָר לְנִמְנָע, שֶׁאֵין זָהָב מוּכָן.
הִתְפָּרָקוּ וְיִתְּנוּ לִי. וְהֵם הִתְנַדְּבוּ הַזָּהָב בִּמְהִירוּת.
וָאַשְׁלִכֵהוּ בָּאֵשׁ. בִּקַּשְׁתִּי לְאַחֵר אֶת הַדָּבָר, וְהִשְׁלַכְתִּי אֶת הַזָּהָב בָּאֵשׁ בְּזוּלַת תַּחְבּוּלוֹת הַצּוֹרְפִים הַצְּרִיכוֹת לְהַתִּיךְ אֶת הַזָּהָב.
וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה. בִּלְתִּי פְּעוּלַת הִשְׁתַּדְּלוּתִי, וְלֹא הִמְתִּינוּ שֶׁאֶעֱשֶׂהוּ אֲנִי כְּדִבְרֵיהֶם. כִּי אָמְנָם בְּאָמְרוֹ "וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה" לֹא אָמַר זֶה עַל אַהֲרֹן, אֲבָל רְצוֹנוֹ עָשָׂה אוֹתוֹ הָעוֹשֶׂה, כְּעִנְיַן "וְסָמַךְ אֶת יָדוֹ וְשָׁחַט" (ויקרא ג:ח) שֶׁרְצוֹנוֹ וְסָמַךְ הַמַּקְרִיב וְשָׁחַט הַשּׁוֹחֵט. וְכֵן הֵעִיד בְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן", שֶׁהֵם עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בּוֹ מַעֲשֶׂה אַהֲרֹן, שֶׁצִּוִּירוֹ וְהִשְׁלִיךְ הַזָּהָב בָּאֵשׁ.

פסוק כה

כִּי פָרוּעַ הוּא. מְגֻלֶּה וּמְפֻרְסָם לְרוֹעַ בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ בָּזֶה.
כִּי פְרָעֹה אַהֲרֹן. גְּלָה שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם צַדִּיקִים, שֶׁאִם הָיוּ שָׁם צַדִּיקִים עוֹזְרִים לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר נִקְהֲלוּ עָלָיו, לֹא הָיָה אַהֲרֹן עוֹשֶׂה הָעֵגֶל כְּלָל.
לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם. לְשֵׁם רַע בֵּין אוֹיְבֵיהֶם, שֶׁיֹּאמְרוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא נֶאֱמְנוּ בִּבְרִיתָם וְשֶׁבֵּינֵיהֶם אֵין עוֹשֶׂה טוֹב אֵין גַּם אֶחָד, וְשֶׁלֹּא נָשְׂאוּ פְּנֵי נָבִיא וְנָשִׂיא בְּתוֹכָם. וְזֶה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא כֻלָּם וְלֹא רֻבָּם נִקְהֲלוּ עַל אַהֲרֹן, הָיוּ כֻלָּם לְשִׁמְצָה עַל שֶׁלֹּא מִחוּ בַּקָּמִים.

פסוק כז

עִבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשָׁעַר. לְכַפֵּר עַל הַבִּלְתִּי חוֹטְאִים שֶׁלֹּא מִיחוּ בַּחוֹטְאִים, וְזֶה שֶׁכְּמוֹ שֶׁלֹּא מִיחוּ בַּחוֹטְאִים כֵּן לֹא יִמְחוּ בְּהוֹרְגֵיהֶם:

פסוק כט

מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַה'. הַקְנוּ שְׁלֵמוּת לִידֵיכֶם הַיּוֹם שֶׁתִּהְיֶינָה מוּכָנוֹת לְעָבְדוֹ בְּמִקְדָּשׁוֹ.
כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו. כִּי כָּל אֶחָד מִכֶּם כְּבָר הוּקְדַּשׁ לַה' בִּבְנוֹ, בְּעִנְיַן הַמִּילָה שֶׁעֲשִׂיתֶם בַּמִּדְבָּר, וּבְאָחִיו, בַּהֲרִיגַת הַיּוֹם. וְלָכֵן מִלְאוּ יֶדְכֶם בְּטוֹב הַכַּוָּנָה וְהַשְׁלִימוּ הֲכִנָתְכֶם לַה' לַעֲבוֹדָתוֹ.
וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה. וּמִלְאוּ יֶדְכֶם גַּם כֵּן בְּאֹפֶן שֶׁיִּתֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה, וְזֶה שֶׁתִּהְיֶה מְגַמַּת פְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר מִשְׁפָּטוֹ וּבְרִיתוֹ, כְּאָמְרוֹ "כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ

וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ, יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ" (דברים לג:ט-י). "בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה" (דברים לג:יא).

פסוק ל

אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדוֹלָה. דְּעוּ גֹּדֶל חֲטַאתְכֶם, כִּי אָמְנָם בִּידִיעָתוֹ תִּהְיֶה תְשׁוּבָה בְּלִי סָפֵק, כְּאָמְרוֹ "כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע" (תהלים נא:ה), וְכָאָמְרוֹ "אַךְ דְּעִי עֲוֹנֵךְ" (ירמיהו ג:יג).

פסוק לב

אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ. הֵן תִּרְצֶה לָשֵׂאת חַטָּאתָם וְהֵן שֶׁלֹּא תִרְצֶה לָשֵׂאת, מְחֵה אֶת הַזְּכִיּוֹת שֶׁלִּי מִסִּפְרְךָ וְשִׂים לְחֶשְׁבּוֹנָם, כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ לִסְלִיחָה:

פסוק לג

מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי. מִי הוּא שֶׁחָטָא לִי שֶׁאֶמְחֶה מִסִּפְרִי אֶת זְכִיּוֹתָיו כְּדֵי שֶׁיִּזְכֶּה לִסְלִיחַת עָוֹן כְּנֶגְדָּם, וְזֶה לֹא הָיָה לְעוֹלָם, כִּי הַדִּין לְפָנַי הוּא הֶפֶךְ זֶה, כִּי אָמְנָם יִשָּׂא כָּל אֶחָד עֹנֶשׁ עֲוֹנוֹ וְיִקַּבֵּל שְׂכַר זְכִיּוֹתָיו, שֶׁאֵין מִצְוָה מְכַבָּה עֲבֵרָה, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא אָשִׂים זְכִיּוֹתֶיךָ לְחֶשְׁבּוֹנָם.

פסוק לד

אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ. בְּאָמְרוֹ "אַעֲלֶה אִתְּכֶם מַלְאָךְ מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְגוֹ'" (שמות ג:יז).

וּבְיוֹם פָּקְדִי. שֶׁיּוֹסִיפוּ לַחֲטֹא, כְּמוֹ בַּמַּרְגְּלִים.

וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם. זֶה הַחֵטְא, וְלֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוּר לוֹ, כְּעִנְיַן "וְאִם רָעָה תִּמְצֵא בוֹ וָמֵת" (מלכים א א:נב). וְכֵן הוֹרָה בְּאָמְרוֹ שָׁם "עַד אָנָה יְנַאֲצֵנִי הָעָם הַזֶּה" (במדבר יד:יא), כִּי מֵאַחַר שֶׁשָּׁנוּ בְּאוֹתָם הֵם מֻחְזָקִים לְהוֹסִיף לְאַשְׁמָה בָּהּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו) כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ הוּתְּרָה לוֹ, כְּלוֹמַר נַעֲשֵׂית עָלָיו כְּהֶתֵּר.

פסוק לה

עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן. בְּהַסְכָּמָתָם הוֹצִיא לְפוֹעַל מִי שֶׁעָשָׂה לְעֵגֶל מַסֵּכָה, אוֹתוֹ הַדָּבָר אֲשֶׁר עָשָׂה בּוֹ מַעֲשֶׂה אַהֲרֹן, בְּצִיּוּרוֹ וּבְהַשְׁלִיכוֹ בָּאֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בְּאָמְרוֹ "וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה":

פרק לג

פסוק ב
וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ. שֹׁר צְבָא ה' שְׁנִרְאָה לִיהוֹשֻׁעַ (יהושע ה:יד).

פסוק ג
אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. עוֹלֶה מִזֶּה שֶׁהוּא מָקוֹם חָרֵב, וּצְרִיכִים אַתֶּם לְהִתְפָּרְנֵס בּוֹ עַל יְדֵי נֵס שֶׁאֵינְכֶם רְאוּיִים לוֹ, וְלֵךְ אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ שֶׁיּוּכְלוּ לְהִתְפָּרְנֵס שָׁם שֶׁלֹּא עַל יְדֵי נֵס:
כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ. לְפִיכָךְ אֲנִי אוֹמֵר "עֲלֵה מְזֶה אַתָּה וְהָעָם", וְלֹא תַמְתִּינוּ לַחֲנוֹת וְלִנְסוֹעַ עַל פִּי ה', כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ.
פֶּן אֲכַלֶּךָּ בַּדָּרֶךְ. כִּי בִּהְיוֹתִי שׁוֹכֵן בְּתוֹכְכֶם יִהְיֶה עֹנֶשׁ עֲוֹנוֹתֵיכֶם יוֹתֵר גָּדוֹל.

פסוק ה
רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ. אַתֶּם מִתְאַבְּלִים עַל מַה שֶּׁאָמַרְתִּי "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ", וְהוּא אָמְנָם טוֹב לָכֶם, שֶׁאִם אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ אֲכַלֶּה אוֹתְךָ בִּהְיוֹתְךָ עַם קְשֵׁה עֹרֶף בִּלְתִּי פּוֹנֶה לִשְׁמֹעַ קוֹל מוֹרִים, עִם הֱיוֹתְךָ מוּכָן לַשְׁלֵמוּת בַּהֲכָנָה רוּחָנִית קְנוּיָה בְּמַעֲמַד הַר סִינַי.
וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ. אוֹתָהּ הַהֲכָנָה הָרוּחָנִית הַנִּתּוּנָה לְךָ בְּאוֹתוֹ הַמַּעֲמָד הַנִּכְבָּד הוֹרִידָהּ מֵעָלֶיךָ, כִּי הָאֵל יִתְבָּרַךְ אַחַר שֶׁנָּתַן הַמַּתָּנָה לֹא יְקַחֶנָּה מִן הַמְקַבֵּל בִּלְתִּי רְצוֹן הַמְקַבֵּל, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כה.) דְּגֶמְירִי דְּמֵימְרִי דְּמֵיהַב יְהַבֵי מַשְׁקְלֵי לָא שָׁקְלֵי.
וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ. שֶׁלֹּא תִהְיֶה רָאוּי אָז לְעֹנֶשׁ כָּל כָּךְ גָּדוֹל.

פסוק ז
וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד. לְהוֹדִיעַ שֶׁשָּׁם יוּעַד אֵלָיו ה' יִתְבָּרַךְ, וְלֹא בְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל.

פסוק יא
פָּנִים אֶל פָּנִים. וְלֹא נֹכַח וּגְלוּי עֵינַיִם (במדבר כד:ד), אֲבָל בְּעוֹדוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחוּשָׁיו:
כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. וְלֹא בְּחִידוֹת.
לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל. לְמָנוֹעַ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס שָׁם אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ כֻּלָּם נְזוּפִים אָז, וְהַמָּקוֹם הָיָה מוּכָן לִשְׁרִיַּת שְׁכִינָה, כְּעִנְיַן "אַל תִּקְרַב הֲלֹם" (שמות ג:ה) שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה, בִּהְיוֹתוֹ אָז בִּלְתִּי מוּכָן בְּמַסְפִּיק לַמָּקוֹם.

פסוק יב

רְאֵה. הַשְׁגַּח וְאַל תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ בְּזֹאת.

אַתָּה אוֹמֵר אֵלַי הַעַל אָת הָעָם הַזֶּה. כְּשֶׁאָמַרְתָּ לִי "לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם":

וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי. שֶׁכְּשֶׁאָמַרְתָּ "וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי",

זֶה יוֹבֵן בְּעֵת הֱיוֹתֵנוּ נִכְנָסִים לָאָרֶץ, אֲבָל בַּדֶּרֶךְ אֵין עִמָּנוּ לֹא שְׁכִינָתְךָ וְלֹא שׂוּם מַלְאָךְ.

וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם. וּמִזֶּה יִתְחַיֵּב שֶׁכְּשֶׁהִטַּלְתָּ עָלַי לַנְחוֹתָם הַדֶּרֶךְ לֹא הָיָה זֶה

עַל צַד עֲזִיבָה, כְּעִנְיַן "וְאִמַּר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם, הַמֵּתָה תָּמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד" (זכריה יא:ט), אֲבָל חָפַצְתָּ שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי הַמַּלְאָךְ הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל.

פסוק יג

וְעַתָּה. וּמֵאַחַר שֶׁהִסְכַּמְתָּ שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי הַמַּלְאָךְ:

הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ. הוֹדִיעֵנִי שְׁנֵי דְּרָכֶיךָ הַנִּפְלָאִים. הָאֶחָד, הוּא אֵיךְ בִּידִיעָתְךָ בִּלְבַד אַתָּה נוֹתֵן מְצִיאוּת הַנִּמְצָאִים, כַּמְבֹאָר בַּמּוֹפֵת. וְהַשֵּׁנִי, אֵיךְ בִּידִיעָתְךָ הַבִּלְתִּי כוֹזֶבֶת בָּעֲתִידוֹת יִשָּׁאֵר בָּהֶם טֶבַע הָאֶפְשָׁר וְהַבְּחִירָה.

וְאֵדָעֲךָ. כִּי אֶמְנָם בִּידִיעַת הַפְּעוּלוֹת תִּהְיֶה יְדִיעָה מָה מֵהַצּוּרָה אֲשֶׁר יִמָּשְׁכוּ מִמֶּנָּה אוֹתָן הַפְּעוּלוֹת.

לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ. כִּי בָּזֶה אֶמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו ט:כג) "כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל, הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי".

וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה. כִּי בְּתוֹכָם נוֹדַע שִׁמְךָ וְלֹא בֵּין הָאוּמוֹת, כַּאֲמָרוֹ "נוֹדַע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים וְכוּ'" (תהלים עו:ב). וְאִם כֵּן אֵין רָאוּי שֶׁתִּמְנַע מִמֶּנִּי מַה שֶּׁשָּׁאַלְתִּי מִפְּנֵי חֶטְאָתָם, כַּאֲמָרְם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה מה:) שְׁלֹשִׁים מֵהֶם רְאוּיִים שֶׁתִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶם שְׁכִינָה כְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ, אֶלָּא שֶׁאֵין הַדּוֹר רָאוּי לְכָךְ.

פסוק יד

פָּנַי יֵלֵכוּ. בְּנָסְעָכֶם לְלֶכֶת אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵלְכוּ פָּנַי לִפְנֵיכֶם, לֹא בְּתוֹכְכֶם.

וַהֲנִיחֹתִי לָךְ. אָנִיחַ לְךָ מִכָּל אוֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב, בְּאֹפֶן שֶׁתִּבְיֶאם לָאָרֶץ בֶּטַח:

פסוק טו

אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים. עַתָּה בְּעוֹדֶנּוּ חוֹנִים, אִם אֵין פָּנֶיךָ שֶׁסִּלַּקְתָּ הוֹלְכִים אֵלֵינוּ לִשְׁכֹּן בְּתוֹכֵנוּ.

אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה. כִּי טוֹב לָנוּ שֶׁבֶת בַּמִּדְבָּר מֵהִכָּנֵס לָאָרֶץ בְּזוּלַת שְׁכִינָתְךָ, כִּי בְּאֹפֶן זֶה נִגָּלֶה מִמֶּנָּה מַהֵר בְּלִי סָפֵק.

פסוק טז

וּבָמָּה יִוָּדַע אֲפוֹא. אַף עַל פִּי שֶׁנִּהְיֶה נִכָּנָסִים לָאָרֶץ, שֶׁיְּגָרֵשׁ הַמַּלְאָךְ אֶת הָאֱמוֹת, בְּמֶה יִוָּדַע שֶׁיִּהְיֶה זֶה דָּבָר אֱלֹהִי, הֲלֹא כֵן מִנְהַג כָּל הַמִּלְחָמוֹת, הִתְגַּבֵּר אֱמָה עַל אֱמָה לִפְעָמִים וְתִגָּרֵשׁ אוֹתָהּ:

הֲלֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ. כְּעִנְיַן "נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן" (שמות טו:יג-יד), כִּי בִּרְאוֹת הָאוּמוֹת שֶׁאַתָּה עִמָּנוּ נִהְיֶה בְּעֵינֵיהֶם נִפְלָאִים וְנִבְדָּלִים בְּמַעֲלָה מִכָּל שְׁאָר הָעַמִּים, וְלֹא יִתְאַמְּצוּ לְהִתְקוֹמֵם נֶגְדֵּנוּ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִידָה רָחָב בְּאָמְרָהּ "כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מֵי יַם סוּף וְכוּ', וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם, כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת" (יהושע ב:י-יא).

פסוק יח

אֶת כְּבוֹדֶךָ. אֵיךְ יִשָּׁפַע מְצִיאוּת כָּל נִמְצָא מִמְּצִיאוּתְךָ עִם רֹחַק הַיַּחַס בֵּינֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ "מָלֵא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו:ג).

פסוק יט

אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ. לֹא יִמָּנַע זֶה מִצַּד הֱיוֹתִי בִּלְתִּי חוֹנֵן, כִּי אָמְנָם אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ.

וְקָרָאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ. הִנֵּה קוֹרֵא בְשֵׁם ה' הוּא הַמּוֹדִיעַ וּמְלַמֵּד מְצִיאוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְדַרְכֵי טוּבוֹ. אָמַר אִם כֵּן **אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ**, בְּאֹפֶן שֶׁאִם הָיוּ עֵינֵי הֲבָנָתְךָ מַסְפִּיקִים לָזֶה הָיִיתָ מַשִּׂיג כָּל רְצוֹנְךָ, וְעִם זֶה אֲלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל קְצָת דַּרְכֵי טוּבִי, שֶׁבִּידִיעָתָם תִּקָּנֶה אֵיזוֹ יְדִיעָה מֵעַצְמוּתִי, כְּאָמְרוֹ (שמות לד:ה) "וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם, וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'".

וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן. אֶתֵּן לְךָ אוֹתוֹ הַחֵן, שֶׁדַּרְכִּי לָתֵת לְכָל מוֹצֵא חֵן בְּעֵינַי, שֶׁהוּא בְּשֶׁפַע רַב בִּלְתִּי שׁוּם כִּילּוּת וּבִלְתִּי צָרוּת עָיִן.

וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם. אֲרַחֵם עָלֶיךָ שֶׁלֹּא תָּמוּת לְנֹגַהּ בְּרַק כְּבוֹדִי, כְּמוֹ שֶׁדַּרְכִּי לְרַחֵם עַל כָּל הָגוֹן וְרָאוּי לְכָךְ, כַּאֲמָרוֹ "וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד עָבְרִי":

פסוק כ

וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאוֹת. לֹא יִהְיֶה זֶה נִמְנָע מִמְּךָ מִפְּנֵי חֶסְרוֹן הַשְׁפָּעָתִי, אֲבָל מִפְּנֵי חֶסְרוֹן קַבָּלָתְךָ, שֶׁלֹּא תוּכַל לְקַבֵּל אֶת שֶׁפַע הָאוֹר.

פסוק כא

הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי. מָקוֹם מוּכָן לְמַרְאוֹת אֱלֹהִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה פרק הקורא) עַל מְעָרָה שֶׁעָמְדוּ בָּהּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ, שֶׁהִיא מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת.

פסוק כג

וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי. תִּרְאֶה אֵיךְ תִּהְיֶה פְּעֻלַּת כָּל מַה שֶּׁלְּמַטָּה מִמֶּנִּי.
וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ. אֲבָל לֹא יִהְיֶה נִרְאֶה אֵצֶל זוּלָתִי אֵיךְ מִמְּצִיאוּתִי יִשְׁפַּע מְצִיאוּת כָּל נִמְצָא, כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַלְתָּ.

פרק לד

פסוק ה

וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. וַיִּתְיַצֵּב מֹשֶׁה עִם הָאֵל יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ "וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם":
וַיִּקְרָא. הָאֵל יִתְבָּרַךְ:
בְּשֵׁם ה'. קְרִיאָה מוֹדִיעָה פְּעֻלּוֹת אֱלֹהִיּוּת.

פסוק ו

וַיִּקְרָא. הָאֵל יִתְבָּרַךְ:
ה' ה'. הוּא הַמַּמְצִיא שֶׁעָשָׂה אֵינוֹ יִשְׁנוֹ, וְהוּא הַמְקַיֵּם מְצִיאוּת כָּל נִמְצָא, שֶׁאֵין לְשׁוּם נִמְצָא קִיּוּם מְצִיאוּת זוּלָתִי הַשּׁוֹפֵעַ מִמְּצִיאוּתוֹ.
אֵל. יָכוֹל עַל זֶה כְּמוֹ פּוֹעֵל רְצוֹנִי, עַל הֶפֶךְ הַפְּעוּלָה הַנִּמְשֶׁכֶת מִן הַפּוֹעֵל הַטִּבְעִי, שֶׁהִיא נִמְשֶׁכֶת מִמֶּנּוּ בְּהֶכְרֵחַ לֹא מִצַּד יְכֹלֶת בְּחִירִי.
רַחוּם. עַל הַחַיָּבִים לְהֶקֵל עָנְשָׁם בְּקָרְאָם אֵלָיו, כְּאָמְרוֹ "פְּנֵי ה' בְּעוֹשֵׂי רָע וְכוּ'" (תהלים לד:יז), "צָעֲקוּ וַה' שָׁמַע" (תהלים לד:יח). וְרוֹאֶה בָּעֲנִי נִדְכָּאִים, כְּעִנְיַן "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ" (שמות ג:ט).
וְחַנּוּן. עוֹשֶׂה חֵן וְגוֹמֵל טוֹב לַשּׁוֹאֲלִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם רְאוּיִים לוֹ.
אֶרֶךְ אַפַּיִם. לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים, כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּבוּ.

וְרַב חֶסֶד. מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד בְּדִינוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה יז:) מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, וְכָךְ הִיא הַמִּדָּה.

וֶאֱמֶת. וְרַב אֱמֶת, מַאֲרִיךְ אַפֵּיהּ וּגְבֵי דִּילֵיהּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְעָוֹן עַצְמוֹ אֵינוֹ נִמְחָל. וּכְאָמְרָם "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָּנִים" (דברים י:יז) – אֵין אַבְרָהָם מַצִּיל אֶת יִשְׁמָעֵאל וְלֹא יִצְחָק מַצִּיל אֶת עֵשָׂו, "וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד" (שם) – שֶׁאֵין מִצְוָה מְכַבָּה עֲבֵרָה.

פסוק ז

נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים. שׁוֹמֵר זְכוּת אָבוֹת לַבָּנִים, לְהֵיטִיב לַבָּנִים בִּשְׁבִיל אֲבוֹתָם.

נוֹשֵׂא עָוֹן. מַזִּיד.

וָפָשַׁע. מֶרֶד בַּמַּלְכוּת:

וְחַטָּאָה. הַכְעָסָה נוֹסֶפֶת עַל הַמֶּרֶד, כְּעִנְיַן "כִּי רָעָתְכִי אָז תַּעֲלֹזִי" (ירמיהו יא:טו), אֲבָל אֵין נְשִׂיאוֹת הָאֶחָד כִּנְשִׂיאוֹת הָאַחֵר בְּלִי סָפֵק, וְלָכֵן יִמְנוּ לְמִדּוֹת נִפְרָדוֹת.

וְנַקֵּה. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְנַקֶּה לַשָּׁבִים מֵאַהֲבָה, וְהִיא תְּשׁוּבָה הַמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו.) שֶׁעֲוֹנוֹת נֶחְשָׁבִים לָהֶם כִּזְכֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם "חָיֹה יִחְיֶה" (יחזקאל יח:כח), מִכָּל מָקוֹם לֹא יְנַקֶּה אֲפִלּוּ לַשָּׁבִים כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתָם מִיִּרְאַת עֹנֶשׁ בִּלְבַד; כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁזְּדוֹנוֹת נֶחְשָׁבִים לָהֶם כִּשְׁגָגוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ" (הושע יד:ב).

פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים. מַמְתִּין לְאַבֵּד רִשְׁעֵי אֶרֶץ עַד שֶׁתִּמָּלֵא סְאָתָם, וְזֶה הַמִּלּוּי הוּא שֶׁיִּגְיַע עֲוֹנוֹ לְמַדְרֵגָה מִן הָרַע שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עִמָּהּ תִּקְוָת תְּשׁוּבָה, וְזֶה יִהְיֶה עַל הָרֹב כְּשֶׁיִּתְמִיד רִשְׁעָם בְּכַמָּה דוֹרוֹת זֶה אַחַר זֶה.

עַל שִׁלֵּשִׁים. כְּשֶׁיּוֹסִיף הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן לְהָרַע מֵאֲבוֹתָיו, כְּעִנְיַן "וַיַּקְשׁוּ אֶת עָרְפָּם, הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם" (ירמיהו ז:כו).

וְעַל רִבֵּעִים. כְּשֶׁלֹּא יוֹסִיפוּ, אֲבָל יַתְמִידוּ.

פסוק ח

וַיְמַהֵר מֹשֶׁה. לְתוֹסֶפֶת הַכְנָעָה, כִּי אָמְנָם מְהִירוּת הַהִשְׁתַּחֲוָיָה תּוֹרֶה עַל גְּדֻלַּת הַדָּבָר אֲשֶׁר לוֹ יִכָּנַע הַמִּשְׁתַּחֲוֶה, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יב.): רַב שֵׁשֶׁת כִּי כָּרַע, הֲוָה כָּרַע כִּי חֲזָרָא.

פסוק ט

כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא. וְיֵחֶטָא עַל כָּל פָּנִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ יִהְיֶה עָוֹן הַדּוֹר יוֹתֵר גָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ "רֵגֶל אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבֶּךָ וְכִלִּיתִיךָ" (שמות לג:ה), מִכָּל מָקוֹם טוֹב לָנוּ שֶׁתֵּלֵךְ אַתָּה עִמָּנוּ.

וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ. כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה וּנְקַוֶּה לִסְלִיחָתְךָ, וְלֹא יֵלֵךְ מַלְאָךְ עִמָּנוּ, אַף עַל פִּי שֶׁעָוֹן הַמָּרִי בּוֹ לֹא יִהְיֶה כָּל כָּךְ גָּדוֹל, מֵאַחַר שֶׁאֵין עִמּוֹ שׁוּם תִּקְוַת סְלִיחָה, כְּאָמְרְךָ (שמות כג:כא) "כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם".

פסוק י

הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית. לִהְיוֹת בְּקִרְבְּכֶם, כְּאָמְרָם (מגילה כט.) "גָּלוּ לְבָבֶל שְׁכִינָה עִמָּהֶם, גָּלוּ לְעֵילָם שְׁכִינָה עִמָּהֶם, גָּלוּ לֶאֱדוֹם שְׁכִינָה עִמָּהֶם".

נֶגֶד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאוֹת. כְּשֶׁיִּתְפַּלְּלוּ עַל יְדֵי מִדּוֹת הַלָּלוּ.

וְרָאָה כָל הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְּקִרְבּוֹ. אָמְנָם מַעֲשֵׂה ה' הַנּוֹרָא לְעֵינֵי כָל הָעָם לֹא יִהְיֶה, זוּלָתִי לְעֵינֵי אוֹתוֹ הָעָם אֲשֶׁר אַתָּה בְּקִרְבּוֹ, שֶׁיִּרְאוּ אֶת מַעֲשֵׂי ה'.

אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ. בִּזְכוּתְךָ, כְּאָמְרוֹ (שמות לג:יז) "כִּי מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וְכוּ'".

פסוק יא

שְׁמָר לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. לֹא בִלְבַד אַזְהִירְךָ שֶׁלֹּא תָמִיר כְּבוֹדְךָ בְּלֹא יוֹעִיל, אֲבָל אַזְהִירְךָ גַּם כֵּן שֶׁלֹּא תַנִּיחַ אֲחֵרִים לַעֲבוֹד לְזוּלָתִי.

פסוק יד

כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר. לְפִיכָךְ תִּתּוֹךְ מִזְבְּחוֹ וְלֹא תִשָּׂא פָנָיו, כִּי אֵין לְךָ לְכַבֵּד שׁוּם אֱלוֹהַ זוּלָתִי.

כִּי ה' קַנָּא שְׁמוֹ. כִּי שְׁמוֹ מוֹרֶה עַל מִין מְצִיאוּת שֶׁלֹּא יְיוּחַס לְשׁוּם נִמְצָא זוּלָתוֹ, לְפִיכָךְ **אֵל קַנָּא הוּא**, לְהַפְרַע מִן הָעוֹבֵד אַחֵר עִמּוֹ:

פסוק טו

פֶּן תִּכְרֹת בְּרִית. וְהַטַּעַם שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁלֹּא תִכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ, הוּא שֶׁאִם תִּהְיֶה עִמּוֹ בִּבְרִית תִּטְעֶה בְּאֵל אַחֵר עַל אֶחָד מִשְּׁנֵי פָנִים: אִם שֶׁיִּקְרָאֲךָ לֶאֱכֹל מִזִּבְחוֹ, וְתַעֲבֹד עִמּוֹ אָז אֶת אֱלֹהָיו לְהָפִיק רְצוֹנוֹ, וְאִם שֶׁתַּעֲשֶׂה זֶה לְאַהֲבַת הַנָּשִׁים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּפְעוֹר (במדבר כה:ה).

פסוק יז

אֱלֹהֵי מַסֵּכָה. הֵם הַטְּלֶסְמָאוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּשָׁעוֹת יְדוּעוֹת בְּחִבּוּר מַהַכּוֹכָבִים, וְלָזֶה עוֹשִׂין אוֹתָן עַל יְדֵי הַתּוּף, לְמַעַן יֵעָשׂוּ כָּל חֶלְקֵי אוֹתָן הַצּוּרוֹת יַחְדָּיו בְּאוֹתוֹ רֶגַע. וּבָם יַחְשְׁבוּ עוֹשֵׂיהֶם לְהַשִּׂיג קִנְיָנִים וְצָרְכֵי הַגּוּפוֹת, וְאוּלַי יַחְשֹׁב הַחוֹשֵׁב שֶׁאֵין זֶה מֻרָד בָּאֵל יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁלֹּא יְקַבְּלֵהוּ הָעוֹבֵד עָלָיו כֶּאֱלוֹהַּ. וְהוּא אָמְנָם הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ, כִּי חָפֵץ שֶׁלֹּא יִפְנוּ עוֹבְדָיו לְעֶזֶר אֱלוֹהַּ זוּלָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲשֶׂה, כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ" (דברי הימים ב כ:יב).

פסוק יח

אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר. אַחַר שֶׁאָסַר אֱלֹהֵי מַסֵּכָה אֲשֶׁר בָּם חָשְׁבוּ עוֹשֵׂיהֶם לְהַשִּׂיג חַיֵּי שָׁעָה, הִזְכִּיר מִצְוֹות אֲשֶׁר מֵהֶן יִמָּשְׁכוּ מֵינֵי הַצְלָחוֹת מְדֻמּוֹת כָּאָבִיב, כַּקָּצִיר וְכָאָסִיף וּכְעִסְקֵי הַקִּנְיָנִים, וְסִדֵּר אוֹתָן בְּזֹאת הַפָּרָשָׁה עַל הַסֵּדֶר שֶׁבּוֹ נִתְּנוּ לְיִשְׂרָאֵל. הָרִאשׁוֹנָה מֵהֶן הִיא חַג הַמַּצּוֹת **לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב**, אֲשֶׁר בּוֹ יְבֹרַךְ הָאָבִיב. שֵׁנִית, עִנְיַן הַבְּכוֹרוֹת אֲשֶׁר בָּם יְבֹרַךְ הַמִּקְנֶה, וְהִיא הַמִּצְוָה שֶׁהָיְתָה אַחַר חַג הַמַּצּוֹת תֵּכֶף בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם. שְׁלִישִׁית, הִיא מִצְוַת הַשַּׁבָּת שֶׁנִּתְּנָה בְּמָרָה, וּבוֹ יְבֹרַךְ יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, כְּאָמְרוֹ "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ" (שמות כג:יב), וְעִמּוֹ דִּבֵּר עַל הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית הַמְבֹרֶכֶת הַשָּׁנִים, כְּאָמְרוֹ "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע" (שמות כג:י). רְבִיעִית, הִיא חַג הַקָּצִיר אֲשֶׁר בּוֹ שָׁבֻעוֹת, "חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר לָנוּ" (ירמיהו ה:כד). חֲמִישִׁית, חַג הָאָסִיף שֶׁבּוֹ יְבֹרַךְ הָאָסִיף, כְּאָמְרוֹ "כִּבְרָכַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דברים טז:טז). וְאַחַר אֵלֶּה הַמִּצְוֹות הִזְכִּיר מִצְוָה כּוֹלֶלֶת לִשְׁלֹשֶׁת הָרְגָלִים, וְהִיא "יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ", וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר מִצְוֹות מְיֻחָדוֹת לְחַג הַמַּצּוֹת "לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ" וְ"לֹא יָלִין", וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר מִצְוָה מְיֻחֶדֶת עַל הָרֹב לְחַג הַקָּצִיר, וְהִיא "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ", כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "מֵעֲצֶרֶת וְעַד הֶחָג מֵבִיא וְקוֹרֵא" (משנה ביכורים א:ו), וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר מִצְוָה מְיֻחֶדֶת עַל הָרֹב לְחַג הַסֻּכּוֹת, וְהִיא "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי", כִּי אָז זְמַן הַגְּדָיִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ קָצָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "בְּאֶחָד בְּתִשְׁרֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְמַעְשַׂר בְּהֵמָה" (משנה ראש השנה ב:א).

פסוק יט

כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לִי. בָּאָדָם וּבִבְהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּבְקֶצֶת הַטְּמֵאָה, אֲבָל יִהְיֶה זֶה עַל אֳפָנִים שׁוֹנִים, וְלָזֶה אָמַר **וְכָל מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה**, וְזֶה כִּי בְּפֶטֶר שׁוֹר וָשֶׂה תִּזָּכֵר, תִּהְיֶה

נִזְכָּר בְּחֵלֶק הַקָּרְבָּן הַנִּקְרָא אַזְכָּרָה, כְּאָמְרוֹ (במדבר יח:יז) "אַךְ בְּכוֹר שׁוֹר אוֹ בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה, קֹדֶשׁ הֵם, אֶת דָּמָם תִּזְרֹק וְאֶת חֶלְבָּם תַּקְטִיר".

פסוק כ

וּפָטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה. **וְכָל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה**, בְּפִדְיוֹן עֶרְכּוֹ הַקָּצוּב (במדבר יח:טז).

פסוק כא

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת. גַּם כֵּן תִּהְיֶה הַצְּלָחָתְךָ כְּשֵׁשֶׁת יָמִים כַּאֲשֶׁר תִּשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי:

בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת. וְכֵן כְּשֶׁתִּשְׁבֹּת אַחַת לְשֶׁבַע שָׁנִים בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר, וְזֶה בְּשַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים הַנִּקְרָאִים גַּם כֵּן שַׁבָּת לַה', תַּצְלִיחַ בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר, כְּאָמְרוֹ (שמות כג:י) "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ".

פסוק כג

אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן. הַמְסַדֵּר עֲנָיָנֶיךָ בַּדְּבָרִים הַטִּבְעִיִּים, כְּעִנְיַן "וְלַאֲדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ" (בראשית מה:ח).

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. מְסַדֵּר עִנְיְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּעִנְיָנִים הָרוּחָנִיִּים אֲשֶׁר לְמַעְלָה מִן הַטֶּבַע, אֲשֶׁר לֹא יֵאוֹתוּ זוּלָתִי לַנִּבְדָּלִים הַנִּקְרָאִים אֱלֹהִים, כְּעִנְיַן "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם" (שמות כב:יט), וּכְעִנְיַן "אֱלָהִין דִּי מְדֹרְהוֹן עִם בְּשָׂרָא לָא אִיתוֹהִי" (דניאל ב:יא). וְלָזֶה אָמַר עַל הַשֵּׁדִים "לֹא אֱלוֹהַּ" (דברים לב:יז), מִפְּנֵי שֶׁהֵם בַּעֲלֵי חֹמֶר וּמֵתִים כִּבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טז.). וְיִקָּרְאוּ הַשּׁוֹפְטִים הַמֻּמְחִים גַּם כֵּן אֱלֹהִים, כִּי הֵם יִשְׁפְּטוּ לִפְעָמִים מִבִּלְעֲדֵי הַחוּשִׁים, כְּעִנְיַן שְׁלֹמֹה שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו "כִּי חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט" (מלכים א ג:כח), וּכְאָמְרוֹ "וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט, וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ" (ישעיהו יא:ג). וְלָזֶה נִקְרָא הָאֵל יִתְבָּרַךְ "אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים" (דברים י:יז), מְסַדֵּר עִנְיְנֵי הַמְסַדְּרִים הַבִּלְתִּי טִבְעִיִּים, וְהֵם הַנִּבְדָּלִים מֵחֹמֶר, וַ"אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים" (דברים י:יז), מְסַדֵּר עִנְיְנֵי הַמְסַדְּרִים הַטִּבְעִיִּים, וְהֵם הַגְּרָמִים הַשָּׁמַיְמִיִּים. אָמַר אִם כֵּן "יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ", לְהוֹדוֹת עַל הַטּוֹב הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ אֵלֶיךָ בַּדְּבָרִים הַטִּבְעִיִּים, בַּאֲשֶׁר הוּא אֲדוֹן יִשְׂרָאֵל, וְהַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ לְחַיֵּי עוֹלָם, בַּאֲשֶׁר הוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

פסוק כו
רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא. וּבָזֶה תַּשִּׂיג הַהַצְלָחָה בְּפֵּירוֹת, כְּאָמְרוֹ (יחזקאל מד:ל) "וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כֹל תְּתִנוּ לַכֹּהֵן, לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ".
לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי. כְּמַעֲשֵׂה בְּנֵי נֵכָר הַחוֹשְׁבִים לְהַשִּׂיג בָּזֶה הַהַצְלָחָה בְּפֵּרוֹת אוֹ בְּמִקְנֶה.

פסוק כז
כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. אַף עַל פִּי שֶׁקֹּדֶם הָעֵגֶל אָמַרְתִּי לְתֵת "לְךָ אֶת לֻחוֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי" (שמות כד:יב), עַכְשָׁיו שֶׁחָטְאוּ אַתָּה פְּסָל לְךָ הַלּוּחוֹת וְכָתַבְתִּי, וְלֹא אֶתֵּן לְךָ גַּם כֵּן הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי, אֲבָל כְּתָב לְךָ אַתָּה.

פסוק כח
וַיְהִי שָׁם עִם ה'. בַּפַּעַם הָאַחֲרוֹנָה.

פסוק לב
וַיְצַוּם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתּוֹ. מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וּמִשְׁרָתָיו וּתְרוּמַת בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת:

פסוק לג
וַיִּכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם. אֲבָל בְּעוֹד שֶׁהָיָה מְדַבֵּר אִתָּם הָיָה בְּלִי מַסְוֶה, כְּעִנְיַן "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ" (ישעיהו ל:כ). וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין יג:) "וְאִי חֲזִיתֵיהּ מְקַמֵּיהּ, הָוֵינָא מְחַדַּד טְפֵי".

פרק לה

פסוק א
וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה. מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לְמַעְלָה, כְּשֶׁצִּוִּיתִי אֶתְכֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתִּי בְּהַר סִינַי, הֵם הַדְּבָרִים שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת בִּימֵי הַחֹל.

פסוק ב
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ. וְלֹא תַּעֲשׂוּ בוֹ אֲפִילוּ מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן.
כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת. אַף עַל פִּי שֶׁהִיא מְלֶאכֶת מִצְוָה:

פסוק ג
לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ. אַף עַל פִּי שֶׁהַהַבְעָרָה בְּעַצְמָהּ הִיא קַלְקוּל עַל הָרֹב, מִכָּל מָקוֹם בְּהִיוֹתָהּ כְּלִי לְכָל הַמְּלָאכוֹת אוֹ לְרֻבָּן הִיא אֲסוּרָה בְּשַׁבָּת.

פסוק ה
קְחוּ מֵאִתְּכֶם. אַתֶּם בַּחֲרוּ אֲנָשִׁים שֶׁיְּקַבְּלוּ מֵאִתְּכֶם **תְּרוּמָה לַה'**:

כֹּל נְדִיב לִבּוֹ. לֹא יֵלְכוּ גַּבָּאִים לִגְבוֹתָהּ בְּזָרוֹעַ.
יְבִיאֻהָ אֵת תְּרוּמַת ה'. יָבִיא הַנְּדָבָה עִם אוֹתָהּ תְּרוּמַת ה' שֶׁאֵינָהּ נְדָבָה, וְהִיא תְּרוּמַת בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת.

פסוק י

אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ. אוֹתָם שֶׁכְּבָר פֵּרֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל בְּאָמְרוֹ "וַיְצַוֵּם אֵת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אִתּוֹ בְּהַר סִינָי" (שמות לד:לב).

פסוק כב

וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים. עִם הַנָּשִׁים הַמִּתְנַדְּבוֹת בָּאוּ הָאֲנָשִׁים שֶׁלָּהֶן לְהַסְכִּים בִּנְדָבָה, כְּדֵי שֶׁיְּקַבְּלוּ הַגַּבָּאִין מֵהֶן, שֶׁאֵין מְקַבְּלִים מִן הַנָּשִׁים אֶלָּא דָּבָר מוּעָט (ב"ק קיט:).
וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵניף תְּנוּפַת זָהָב. וְעִם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר הִתְנַדְּבוּ תַּכְשִׁיטֵי זָהָב, בָּא גַּם כֵּן כָּל אִישׁ אֲשֶׁר הֵניף תְּנוּפַת זָהָב, כְּעִנְיַן אָמְרָם "שׁוּרָה שֶׁכָּלָה כֶּסֶף כֶּסֶף, שֶׁכָּלָה זָהָב זָהָב", לֹא הָיוּ מְעֹרָבִים.

פסוק כו

טָווּ אֶת הָעִזִּים. מֵעַל הָעִזִּים, כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת צט.) לְמַעַן יִהְיֶה בַּטָּוִי זוֹהַר נוֹסָף, כִּי בְּהַרְבֵּה מֵהַפְּשׁוּטִים יִמְעַט קְצָת מִטּוּב אֵיכוּתָם כַּאֲשֶׁר יֵעָקְרוּ מִמְּקוֹם גִּדּוּלָם, כְּמוֹ שֶׁיִּקֶּרֶה בִּדְבַשׁ דְּבוֹרִים וּבְקַאסִיָא"ה וּבְחָלָב וּבְזוּלָתָם:

פרק לו

פסוק ד

אִישׁ אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ. סִפֵּר אֱמוּנַת כָּל אֶחָד מֵהָאֻמָּנִים וּנְדִיבוּת יִשְׂרָאֵל בְּכָל הַצָּרִיךְ לְכָל אַחַת מֵהַמְּלָאכוֹת.

פסוק ה

לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ. הִנֵּה נָדְבַת הָעָם הִיא יוֹתֵר מִמָּה שֶׁצָּרִיךְ לְאוֹתָהּ הַמְּלָאכָה שֶׁצִּוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ בִּלְבַד בְּלִי תּוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן, שֶׁנְּתַן מִדָּה וְקִצָּב לַמִּשְׁכָּן וּלְכָל כֵּלָיו, עֲלֵיהֶם אֵין לְהוֹסִיף וּמֵהֶם אֵין לִגְרֹעַ, לֹא כָּעִנְיָן בְּבִנְיַן שְׁלֹמֹה וְהוֹרְדוֹס.

פסוק ו

אַל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ. לֹא הִכְרִיז שֶׁלֹּא יָבִיאוּ נְדָבָה כִּרְצוֹנָם, אֲבָל הִכְרִיז שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה, כְּמוֹ מְלֶאכֶת הַטָּוָיָה שֶׁאָמַר "וַיָּבִיאוּ מַטָּוֶה" (שמות לה:כה), וּמְלֶאכֶת תִּקּוּן הָעֵצִים שֶׁאָמַר "עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ" (שמות לה:כד), וְתִקּוּן הָעוֹרוֹת וְזוּלָתָם.

פסוק ז

וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם. וּמְלֶאכֶת הַמִּתְנַדְּבִים בְּכָל דָּבָר שֶׁהִתְנַדְּבוּ הָיְתָה דַי לְעוֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן.

לְכָל הַמְּלָאכָה. לְכָל מְלָאכָה וּמְלָאכָה שֶׁבּוֹ.

לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ וְהוֹתֵר. לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ הַמְּלָאכָה וּלְהוֹתִיר, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הָיוּ צְרִיכִים לְצַמְצֵם אֹפֶן עֲשִׂיָתָם מִדְּאָגָה פֶּן יֶחְסַר הַחֹמֶר.

פסוק ח

וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה. הַיּוֹתֵר חֲכָמִים שֶׁבָּהֶם עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן שֶׁהָיָה מַעֲשֶׂה חוֹשֵׁב עַל צוּרוֹת שׁוֹנוֹת מִשְּׁנֵי עֲבָרֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב.), וְלֹא הָיוּ הַיְרִיעוֹת עָבוֹת כְּמוֹ הַפָּרֹכֶת. וְכָפַל בְּפָרָשָׁה זוֹ כָּל הָאָמוּר לְמַעְלָה בַּצִּוּוּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה, לְהוֹדִיעַ שֶׁעָשׂוּ הַכֹּל בְּכִוּוּן לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן מִי שֶׁצִּוָּה וּלְתַכְלִיתוֹ. וְהָאָרוֹן שֶׁהָיָה הַמְיוּחָד שֶׁבַּכֵּלִים נַעֲשָׂה עַל יְדֵי בְּצַלְאֵל שֶׁהָיָה הַגָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.) יוֹדֵעַ הָיָה בְּצַלְאֵל לְצָרֵף אוֹתִיּוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ.

פרק לז

פסוק כט

וַיַּעַשׂ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ. בְּכַוָּנַת הֱיוֹתוֹ בִּלְתִּי נִפְסָד, כַּאֲמָרוֹ (שמות ל:לא) "קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם".

וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר. בִּבְשָׂמִים מְנֻקִּים מִפְּסֹלֶת, כְּאָמְרוֹ "מְמֻלָּח טָהוֹר" (שמות ל:לה).

פרק לח

פסוק ח

בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת. שֶׁלֹּא הָיָה בְּכֹלַל נְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה, כְּמוֹ שֶׁמְּבֹאָר בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות לח:ל), בְּאָמְרוֹ "וַיַּעַשׂ בָּהּ וְגוֹ'", וְלֹא הִזְכִּיר כִּיּוֹר וְכַנּוֹ בְּכֹלַל הַנַּעֲשִׂים מִמֶּנָּה. **אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד.** לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים, כְּאָמְרוֹ (שמות לג:ז) "וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד". וְאוֹתָן הַנָּשִׁים מָאֲסוּ עִנְיְנֵי תַּכְשִׁיטֵיהֶן, וְהִקְדִּישׁוּ מַרְאוֹתֵיהֶן לְהוֹרוֹת שֶׁאֵינָן צְרִיכוֹת עוֹד לָהֶן:

פסוק כא

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. כָּל אֶחָד מֵחֶלְקֵי הַמִּשְׁכָּן הַכְּתוּבִים לְמַעְלָה הֵם אוֹתָם הַפְּקוּדִים שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם "וּבְשֵׂמוֹת תִּפְקְדוּ אֶת כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם בְּיַד אִיתָמָר" (במדבר ד:לב-לג). וְזֶה כִּי כָּל אֶחָד מֵהֶם הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת נֶחְשָׁב וּלְהִקָּרֵא בְּשֵׁם, בַּאֲשֶׁר הוּא זֶה הַפְּרָטִי, לֹא בִּלְבַד בַּאֲשֶׁר הוּא מִזֶּה הַמִּין. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁצָּדַק זֶה עַל כָּל אֶחָד מִכְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בְּמַשָּׂא בְּנֵי קְהָת. וּלְזֶה לֹא נִפְסְדוּ, כַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה "שֶׁמָּא תֹּאמַר אָבַד סִבְרָם וּבָטֵל סִכְוִין, תַּלְמוּד לוֹמַר עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים – שֶׁעוֹמְדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים". וְגַם כֵּן לֹא נָפַל דָּבָר מֵהֶם בְּיַד הָאוֹיְבִים, עַל הֶפֶךְ מַה שֶּׁקָּרָה לְמִקְדַּשׁ שְׁלֹמֹה וְכֵלָיו כַּמְבֹאָר בְּחֻרְבַּן בַּיִת רִאשׁוֹן עַל יְדֵי נְבוּזַרְאֲדָן, שֶׁלֹּא נִזְכַּר שָׁם דָּבָר מֵעִנְיְנֵי מִשְׁכַּן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

מִשְׁכַּן הָעֵדוּת. סִפֵּר מַעֲלוֹת זֶה הַמִּשְׁכָּן שֶׁבִּשְׁבִילָם הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת נִצָּחִי וְשֶׁלֹּא לִיפּוֹל בְּיַד אוֹיְבִים. רִאשׁוֹנָה, שֶׁהָיָה מִשְׁכַּן הָעֵדוּת, שֶׁהָיוּ בוֹ לוּחוֹת הָעֵדוּת. שְׁנִיָּה, **אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה.** שְׁלִישִׁית, שֶׁהָיְתָה **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר**, כִּי אָמְנָם מִשְׁמֶרֶת כָּל חֶלְקֵי הַמִּשְׁכָּן בְּיַד אִיתָמָר הָיְתָה. רְבִיעִית, **וּבְצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה**, שֶׁהָיוּ רָאשֵׁי אֻמְנֵי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, מְיֻחָסִים וְצַדִּיקִים שֶׁבַּדּוֹר, וּבְכֵן שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם וְלֹא נָפַל בְּיַד אוֹיְבִים. אֲבָל מִקְדַּשׁ שְׁלֹמֹה שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי הַמְּלָאכָה בּוֹ מִצּוֹר, אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה נִפְסְדוּ חֻלָּקָיו, וְהוּצְרַךְ לְחַזֵּק אֶת בֶּדֶק הַבַּיִת וְנָפַל בְּסוֹף הַכֹּל בְּיַד אוֹיְבִים. אֲבָל בַּיִת שֵׁנִי שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ גַּם אֶחָד מִכָּל אֵלֶּה הַתְּנָאִים לֹא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה וְנָפַל בְּיַד אוֹיְבִים, כִּי אָמְנָם בַּיִת שֵׁנִי לֹא הָיָה מִשְׁכַּן הָעֵדוּת,

שֶׁלֹּא הָיוּ בוֹ לוּחוֹת הָעֵדוּת, וְלֹא פֻּקַד כִּי אִם עַל פִּי כוֹרֶשׁ וְלֹא הָיוּ שָׁם בְּנֵי לֵוִי, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עֶזְרָא בְּאָמְרוֹ "וָאָבִינָה בָעָם וּבַכֹּהֲנִים, וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא מָצָאתִי שָׁם" (עזרא ח:טו) וּמִן הַמִּתְעַסְּקִים בְּבִנְיָנוֹ הָיוּ צִידוֹנִים וְצוּרִים, כַּמְבֹאָר בְּסֵפֶר עֶזְרָא:

פסוק כד

כָּל הַזָּהָב. הֵעִיד עַל קְצָבַת הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת שֶׁנִּכְנְסָה בְּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁהָיְתָה דָּבָר מוּעָט מְאֹד בְּעֶרֶךְ אֶל הָעֹשֶׁר שֶׁהָיָה בְּבֵית רִאשׁוֹן כַּמְבֹאָר בְּסֵפֶר מְלָכִים (מלכים א ו:כ-לה, ז:מה-נ), וְיוֹתֵר מִמָּנּוּ הָעֹשֶׁר שֶׁהָיָה בְּבִנְיַן הוֹרְדוֹס (סוטה נא:). וְעִם כָּל זֶה יוֹתֵר הִתְמִיד מַרְאֵה כְּבוֹד ה' בְּמִשְׁכַּן שֶׁל מֹשֶׁה מִמַּה שֶׁהִתְמִיד בְּמִקְדַּשׁ רִאשׁוֹן, וְלֹא נִרְאָה כָּלָל בְּמִקְדַּשׁ שֵׁנִי. וּבְזֶה הוֹרָה שֶׁלֹּא קְצָבַת הָעֹשֶׁר וְגֹדֶל הַבִּנְיָן יִהְיוּ סִבָּה לְהַשְׁרוֹת הַשְּׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל, אֲבָל רוֹצֶה ה' אֶת יְרֵאָיו וּמַעֲשֵׂיהֶם לְשַׁכְּנוֹ בְּתוֹכָם.

פרק לט

פסוק א

בִּגְדֵי שָׂרָד. בְּגָדִים שֶׁלֹּא הָיְתָה לָהֶם שׁוּם תְּמוּנָה מֻגְבֶּלֶת וִידוּעָה זוּלָתִי הַמְצֻיָּר בַּשָּׂרָד, כְּמַסְפִּיק לְכַסּוֹת הַכֵּלִים.

פסוק ג

וַיְרַקְּעוּ אֶת פַּחֵי הַזָּהָב. הַמִּתְנַדְּבִים שֶׁהִתְנַדְּבוּ הַזָּהָב לִבְגְדֵי כְהֻנָּה רִקְּעוּ פַּחִים לִהְיוֹתָם מוּכָנִים שֶׁיַּעֲשׂוּ הָאוּמָנִין מֵהֶם פְּתִילִים.

וְקִצֵּץ פְּתִילִים. הָאֻמָּן קִצֵּץ פְּתִילִים מֵאוֹתָם הַפַּחִים הַמְרֻקָּעִים שֶׁהִתְנַדְּבוּ.

פסוק ה

כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. בְּכָל עֲשִׂיָּה שֶׁעָשׂוּ הָאֻמָּנִין הָיְתָה כַּוָּנָתָם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁצִּוָּה זֶה לְמֹשֶׁה.

פסוק לב

וַתֵּכֶל וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הַפְּעֻלָּה כֻּלָּהּ עַל שְׁלֵימוּתָהּ נַעֲשְׂתָה עַל יְדֵי כָל יִשְׂרָאֵל, כִּי קְצָתָם הִתְנַדְּבוּ מָמוֹן וּקְצָתָם עָשׂוּ הַמְּלָאכָה בִּנְדָבַת לִבָּם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם.

כֵּן עָשׂוּ. לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר:

פסוק לג

וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן. אֶת הַיְרִיעוֹת מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב:

אֶת הָאֹהֶל. יְרִיעוֹת עִזִּים.
וְאֶת כָּל כֵּלָיו. שֶׁל מִשְׁכָּן, כִּי הַקְּרָסִים וְהַקְּרָשִׁים וְהַבְּרִיחִים וְהָעַמּוּדִים וְהָאֲדָנִים כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן הָיוּ.

פסוק מב

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הָעֲבֹדָה. כְּסֵדֶר שֶׁצִּוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה אַחַר כָּךְ בַּהֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן.

פסוק מג

כֵּן עָשׂוּ. בְּאוֹתוֹ הַסֵּדֶר עַצְמוֹ עָשׂוּ הָאֻמָּנִים בַּעֲשִׂיָּתָם, וּמְבִיאֵי הַמִּשְׁכָּן בַּהֲבָאָתָם.

פרק מ

פסוק יח

וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן. עֶשֶׂר הַיְרִיעוֹת מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב שֶׁנִּקְרְאוּ מִשְׁכָּן הוּקְמוּ קֹדֶם הֲקָמַת הַקְּרָשִׁים, אִם בִּידֵי אָדָם מַחֲזִיקִין בּוֹ, וְאִם עַל דֶּרֶךְ נֵס כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְעַל זֶה הַסֵּדֶר נֶעֱשָׂה וְהוּבָא אֶל מֹשֶׁה. כִּי אָמְנָם אוֹתָן עֶשֶׂר יְרִיעוֹת הֵן הָיוּ עִקַּר בִּנְיַן הַמִּשְׁכָּן, וּשְׁאָר הַנִּכְנָס בְּאוֹתוֹ הַבִּנְיָן וְהֵם הָאֲדָנִים וְהַקְּרָשִׁים וְהַבְּרִיחִים וְהָעַמּוּדִים וְהָאֹהֶל, הָיוּ לְהַעֲמִיד הַמִּשְׁכָּן וּלְכַסּוֹתוֹ.

פסוק לג

וַיְכַל מֹשֶׁה וַיְכַס הֶעָנָן. תֵּכֶף אַחַר שֶׁכִּלָּה מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה הַצְּרִיכָה לְהַשְׁרוֹת הַשְּׁכִינָה, וְהִיא מְלֶאכֶת הַהֲקָמָה וְהָעֲבוֹדָה בּוֹ, כִּסָּה הֶעָנָן וְשָׁרְתָה שְׁכִינָה.
מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. נִגְלָה בְּכָל חֵלֶק מֵהַמִּשְׁכָּן וְלֹא חוּצָה לוֹ כְּלָל.

פסוק לה

אֶל אֹהֶל מוֹעֵד. תּוֹךְ הַיְרִיעוֹת, מִחוּץ לַפָּרֹכֶת.

פסוק לו

וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן. וְכָל כָּךְ הָיְתָה שְׁרִית הַשְּׁכִינָה קָבַע בַּמִּשְׁכָּן, שֶׁלֹּא הָיָה מִסְתַּלֵּק כְּלָל מִשָּׁם עַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לִנְסוֹעַ. וְזֶה לֹא הָיָה בְּשִׁילֹה וְלֹא בְּבֵית רִאשׁוֹן וְלֹא בְּבֵית שֵׁנִי. אֲבָל יוֹתֵר מִזֶּה יִהְיֶה בְּבֵית שְׁלִישִׁי יִבָּנֶה וְיִכּוֹנֵן בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, כְּאָמְרוֹ "וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה' חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ" (זכריה ב:ט). חסלת פרשת פקודי.